

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI

BERLİN ALEXANDER MEYDANI VE ANKARA MAHPUSU
ESERLERİNDE KENT SORUNSALI

Gülsum KUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ali BAYKAN

Konya-2015

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

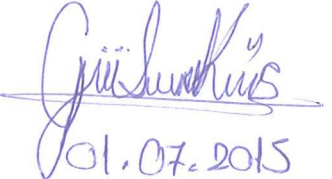

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı	GÜLSUM KUŞ
Numarası	124206001002
Öğrencinin Ana Bilim / Bilim Dalı	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI/ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Tezin Adı	BERLİN ALEXANDER MEYDANI VE ANKARA MAHPUSU ESERLERİNDE KENT SORUNLARI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

01.07.2015

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	GÜLSUM KUŞ
	Numarası	124206001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI/ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç.Dr. Ali BAYKAN
Tezin Adı	BERLİN ALEXANDER MEYDANI VE ANKARA MAHPUSU ESERLERİNDE KENT SORUNSAI	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ‘‘Berlin Alexander Meydanı ve Ankara Mahpusu Eserlerinde Kent Sorunsalı’’ başlıklı bu çalışma 01/07/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı	Adı Soyadı	İmza
1 Yrd.Doç.Dr.	Ali BAYKAN	
2 Prof.Dr.	Yılmaz KOÇ	
3 Doç.Dr.	Erdinç YÜCEL	

ÖNSÖZ

Bu tezin yazım sürecinde, çalışmamı yakından takip eden ve beni destekleyen danışmanım Yrd.Doç.Dr. Ali BAYKAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca manevi desteğini esirgemeyen ve yürüdüğüm yolda beni cesaretlendiren saygıdeğer hocalarım başta Prof.Dr. Yılmaz KOÇ ve Doç.Dr. Zeki USLU olmak üzere, Öğr.Gör. Celalettin DEMİRKİLİNÇ'a, Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇETİNASLAN'a ve benim bu günlere gelmemde emeği çok olan diğer tüm hocalarıma saygılarımı sunar ve teşekkür ederim. Son olarak her sıkıntıda ve mutlu anımda yanımda olan dostum Gülcan Yücedağ'a, bu günlere gelebilmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan aileme en içten sevgilerimi sunar ve teşekkür ederim.

Gülsum Kuş

01.07.2015

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
TEZ KABUL VE ONAYI	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET.....	vii
ZUSAMMENFASSUNG.....	ix
0.GİRİŞ.....	1
0.1. Konuyla İlgili Çalışmalar.....	4
0.2.Çalışmanın Yöntemi	6
0.3. Çalışmanın Önemi	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
I. İncelenecek Eserler ve Yazarları	7
I.1. Alfred Döblin	7
1.1.1. Berlin- Alexander Meydanı.....	8
I.2. Suat Derviş	11
1.2.1. Ankara Mahpusu.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	
II. KENT VE KENT EDEBİYATI.....	17
II.1. Kentin Tanımı.....	17
II.2. Kentin Tarihsel Gelişimi.....	19
II.3. Kent Edebiyatı	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. KENTİN PANORAMASI.....	34
III.1.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Kentsel Mekan	34
III.1.2. Ankara Mahpusu'nda Kentsel Mekan	45
III.1.3. Eserlerde Kentsel Mekanın Karşılaştırması.....	54
III.2.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Ahlaki Değerler.....	57
III.2.2. Ankara Mahpusu'nda Ahlaki Değerler.....	61
III.2.3. Eserlerde Ahlaki Değerlerin Karşılaştırması	67
III.3.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşma.....	69
III.3.2. Ankara Mahpusu'nda Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşma	73
III.3.3. Eserlerde Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşmanın Karşılaştırması.....	77
III.4.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışma.....	78
III.4.2. Ankara Mahpusu'nda Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışma.....	86
III.4.3. Eserlerde Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışmanın Karşılaştırması.....	94
III.5.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Suç.....	96
III.5.2. Ankara Mahpusu'nda Suç.....	100
III.5.3. Eserlerde Suçun Karşılaştırması.....	102
IV. SONUÇ.....	104
V. KAYNAKÇA	109
VI. ÖZGEÇMİŞ	122

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	GÜLSUM KUŞ
	Numarası	124206001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI/ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç. Dr. Ali BAYKAN
Tezin Adı	BERLİN ALEXANDER MEYDANI VE ANKARA MAHPUSU ESERLERİNDE KENT SORUNSALI	

ÖZET

19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi kentlerin yapısında ve buna bağlı olarak insanoğlunun hayatında köklü bir değişime sebep olmuştur. Aşırı kalabalık ve modern kent sistemiyle birlikte ortaya çıkan kapitalist sistem nedeniyle, kentlere doluşan insanlar büyük sosyal ve ekonomik sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada modern kentin insan hayatında yarattığı büyük sosyo-ekonomik problemler, Berlin Alexander Meydanı ve Ankara Mahpusu eserleri kapsamında irdelenmiştir. Bu bağlamda kent sorunsalının temelleri araştırılmış, daha sonra kent yapısıyla özdeşleşen bazı başlıklar belirlenerek, eserlerden alınan kesitlerle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Eserlerde kent mekân olarak incelendiğinde, kentin teknik anlamda ilerlemiş, hız ve kalabalıkla özdeşleşen bir yer olduğu görülmüştür. Bu mekânda büyük iktidar savaşları verilmekte, sermayeyi elinde bulunduran zenginlik içinde yaşarken, emekçi sömürülmektedir. Toplumsal adaletsizlik modern kentin en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Burada maneviyat yitirilmiş, ahlaki yozlaşma had safhaya çıkmıştır. Ekonomik sorunları ve iletişim eksikliğini bu duruma neden olarak göstermek mümkündür. Modern kentte milyonlarca insan bir arada yaşamaktadır ve akınlar halinde hareket etmektedir. Ancak fiziksel olarak çok yakın olsalar da, iletişim açısından aralarında uçurumlar vardır. Kentte yaşayan birey yapayalnızdır. Kendine ve çevresinde olup bitene yabancılaşmıştır. Kent sosyal adaletsizlik, açlık, sefalet, şiddetin hüküm sürdüğü bir yer olmuş, burada yaşama tutunmak isteyen insan için bir mücadele alanına dönüşmüştür. Doğadan koparılan ve her şeyden önce kendisine yabancılaşan insan, kaybettiği maneviyatının yerini türlü olumsuzluklarla doldurmaya çalışmaktadır. Zevk için öldürmek bunlardan bir tanesidir. Yalnız ve psikolojisi bozuk, kötü yaşam şartlarına katlanmakta zorlanan kent insanı suça eğilimi yüksek bir bireye dönüşmüştür. Bir Türk ve bir Alman yazarın bakış açısından yazılmış iki eserde modern kentin insan hayatındaki rolü irdelenmeye çalışılmıştır.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	GÜLSUM KUŞ
Numarası	124206001002
Ana Bilim / Bilim Dalı	ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI/ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Yrd. Doç.Dr. Ali BAYKAN
Tezin Almanca Adı	STADT PROBLEMATİK IN DEN WERKEN "BERLIN ALEXANDER PLATZ" UND "ANKARA MAHPUSU"

ZUSAMMENFASSUNG

Die sich in 19. Jahrhundert verwirklichende Industrie Revolution verursacht eine radikale Veränderung in der Struktur der Städte und dadurch in dem menschlichen Leben. In dieser Studie werden die durch die moderne Stadt verursachte soziale und ökonomische Probleme im Zusammenhang mit den Werken ,'Berlin Alexander Platz'' und ,' Ankara Mahpusu'' begutachtet. Die Gründe des Stadtproblems werden durch die hauptsächlichen Titels, die sich mit der Stadtstruktur identifizieren, untersucht und mit den Ausschnitten von den Werken vergleichend bearbeitet. Wenn die Stadt in den Werken räumlich untersucht wird, erkennt man, dass die Stadt im Bereich Technik vorgeschritten ist und sich mit der Eile und dem Andrang identifiziert. In diesem Raum werden große Machtkämpfen verwirklicht, und während Kapitalhabenden im Wohlstand leben, wird der Arbeitnehmer ausgebeutet. Die soziale Ungerechtigkeit wird einer der bestimmten Besonderheiten der modernen Stadt. In diesem Raum verliert man die Geistigkeit, moralische Ausartung nimmt zu hoch zu. Ökonomische Probleme und Kommunikationsmangel können als Gründe genommen werden. Tausende und abertausende Menschen leben in den modernen Städten zusammen und bewegen sich in Mengen. Obschon sie körperlich sehr nahe sind, gibt es Abgründe zwischen ihnen hinsichtlich der Kommunikation. Das Individuum in der Stadt ist mutterseelenallein. Es entfremdete schon sich selbst und seine Umgebung. Die Stadt wurde ein Raum, wo soziale Ungerechtigkeit, Hunger, Armut und Gewalt herrschen und verwandelte sich für die hier leben Wollende in einem Kampfbereich. Der Mensch, den man von der Natur löste, und vor allem sich selbst entfremdete, versucht die Stelle seines Zeitgeistes mit verschiedenen Negationen zu füllen. Töten für Lust ist ein Beispiel dafür. Der alleine Stadtmensch, dessen Psychologie schlecht ist, strengt sich an sich den schlechten Lebensbedingungen zu gewöhnen, und wird ein Individuum, das zum Schuld sehr geneigt ist. In diesen zwei Werken, die ein von einem türkischen und ein von einem deutschen Autor geschrieben wurden, wird es die Rolle der modernen Stadt in dem menschlichen Leben zu begutachten versucht.

0.GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insan yaşamı boyunca karşılaştığı zorlukları ve sorunları tek başına çözümlenemediği için diğer insanlarla iletişime geçme gereksinimi duyar. Bu gereksinim zaman içinde artar ve bir arada yaşama zorunluluğu ortaya çıkar. Bir arada yaşama zorunluluğu ise yerleşim olgusunun temelini oluşturur. Önceleri küçük sosyal gruplar, sonraları köyler daha da genişleyerek bugünkü kent sisteminin temelini oluştururlar.

Bugüne kadar farklı disiplinlerden birçok bilim adamı tarafından kent ve kentleşmeye ilişkin değişik kavram ve tanımlamalarda bulunulmuştur. Ancak her dönem ve ülke için değişmez, herkes tarafından kabul edilen geçerli bir tanımdan söz etmek mümkün olmamıştır. Tarihsel gelişim içinde kentin kavramsal içeriğindeki değişim incelendiğinde, ilk dönemlerde uygarlık kavramının bu içeriğin belirlenmesindeki temel etken olduğu gözlenmektedir (Ertürk, 1997: 42). Öyle ki, kent kavramı uygarlık kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Oysa bugün kent kavramının tanımlanmasında istihdam yapısı, ekonomik faaliyet, nüfus yoğunluğu vb. çok daha farklı koşullar kullanılmaktadır. Sanayi devriminden sonra kentsel mekânlar hem biçim hem de işlev yönünden değişiklik göstermiş ve kent kavramının içeriğinin değişmesine sebebiyet vermişlerdir. Bu durum sosyoloji, tarih, çevrebilim gibi farklı bilim dallarının kenti kendi uzmanlık alanlarına göre tanımlamasına neden olmuş, böylece kentin tanımlanmasına ilişkin çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Tarihteki ilk kentlerin oluşmasındaki temel sebep kimi çevreler tarafından savunma olarak görülürken, kimi çevreler ise ekonomik veya dinsel faktörleri bu sistemin ortaya çıkmasındaki asıl etken olarak kabul etmektedirler. Nüfusları kırsal kesime oranla daha fazla olan, çevreleri genelde surlarla çevrili bu kentlerde ticaret ana geçim kaynağıdır. Sosyal hayatın belli kurallara bağlandığı bu merkezler ilimde ve sanatta ilerlemiş, medeniyet kavramı ilk kez bu yapı içerisinde kendini göstermiştir.

Binlerce yıl önce bir yaşam merkezi olarak ortaya çıkan kentler, 19. yüzyıldan sonra değişim göstererek, bambaşka bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu değişim geleneksel toplumlardan modern toplumlara dönüşümü, tarım toplumundan

sanayi toplumuna geçiş (Saint-Simon), cemaatten cemiyete geçiş (Tönnies), basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş (Spencer), mekanik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara geçiş (Durkheim), kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş (Howard, Becker) anlamına gelmektedir. (Yörükkan, 2005).

Geleneksel konumdaki kent, ahlakın, sanatın, felsefe ve dinî düşüncenin geliştiği çevre olarak kendisini gösterirken, modern kent teknik anlamda ilerlemiş, ancak tabiattan kopuk, belirlenen çerçevenin dışına çıkılamayan, bu bakımdan insanî ilişkilerin en aza indiği yaşam alanları halini almıştır.

Sanayileşme sonucunda kırsal kesimlerde insan gücüne duyulan ihtiyaç azalırken, kentlerde kurulan çok sayıdaki fabrikada işgücüne duyulan gereksinim artması, geçim derdine düşen ve daha iyi şartlarda yaşamak isteyen insanların kitleler halinde kentlere akın etmesine sebep olmuştur. Üretimin kırsal alanlardan kentlere kayması, tüm fiziksel çevreyi ve toplumsal koşulları kökten değiştirmiştir. Kentler ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik konum ve kültür bakımından farklılaşmış, geniş ve heterojen kitlelerden meydana gelen mekânlara dönüşmüştür (Koç, 2009: 44-41).

Modern kent düzeni insanlara sağlık, eğitim, kültürel ve sanatsal faaliyet gibi değişik alanlarda çeşitli imkânlar sunmakla birlikte, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Kırsal kesimden kitleler halinde gelen insanlar, kentlerin etrafında sefil bir şekilde ve aklın alamayacağı kötü sağlık şartlarında yerleşmeye başlamışlardır. Böylece kent pislik, çirkinlik gibi kavramlarla tasvir edilen bir yer olmuştur.

Almanya dünyada sanayi devriminin ilk ve en belirgin etkilerini yaşayan ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle Berlin kenti sanayileşmeyle birlikte tarihinin en kalabalık ve en parlak, aynı zamanda en sorunlu dönemini yaşamıştır. Kapitalizm kentin kendini her yönden tamamlamasına yön veren temel etken olmuştur. Böylece üst sınıf ile alt sınıf arasında gelir dengesizliği giderek artmış, bu da halkın ciddi sosyo-ekonomik sorunlara maruz kalmasına neden olmuştur.

Türkiye ise benzer sürece 1950’li yıllardan sonra girmiştir. Avrupa ülkelerinden ve Amerika’dan çok daha sonra ve sınırlı oranda sanayileşmeye başlayan Türkiye, sanayi kenti sisteminin getirdiği olumlu ve olumsuz sonuçları belli bir çerçevede yaşamıştır. Bunun nedeni Türk toplumunun farklı bir sosyal yapıya ve dini inanca sahip olmasıdır.

Kapitalizm bizde ya Asya kültürünün etkisiyle salt “talan”, “vurgun” ve “hilekârlık” ya da Marxist görüşün etkisinde salt “sömürü” olarak algılanmıştır. Weber' e göre ise modern kapitalizmin ideolojik etmeni Protestan Ahlâktır. Protestanlıkla, birey ve toplumun ekonomik durumları arasında pozitif bir ilişki vardır: Katoliklerle Protestanların yaşadığı ülkelerde, Protestanlar fert ve cemaat olarak nispeten zengindir. Örneğin, Almanya' da Protestan nüfus, Protestan olmayanlardan daha varlıklıdır. Aynı şekilde, bir ülkedeki din ve meslek istatistikleri yan yana konulunca, yüksek eğitilmiş teknik ve ticari personelin, büyük sermaye sahiplerinin ve işletme liderlerinin çoğunun Protestan olduğu görülür (Torun, 2002: 91).

19. yüzyılda büyük bir değişim ve dönüşüm geçiren kent sistemi ve buna bağlı olarak insan yaşamı, edebiyatta ve diğer alanlarda büyük yankı uyandırmış, hatta “Kent Edebiyatı” başlığı altında yeni bir edebi tür ortaya çıkmıştır. Bu yeni türde insanoğlunun makine karşısındaki güçsüzlüğü, Tanrı inancını yitirmesi, maneviyattan kopması, açlık ve sefaletle imtihan olması gibi değişik yönleri işlenmiştir. *Berlin Alexander Meydanı* ve *Ankara Mahpusu* eserlerinde yukarıda belirtilen, dünyada, Almanya'da ve Türkiye'de kendini gösteren gerçek şartlar her iki yazar tarafından edebi kurgu kapsamında modern kentin getirdiği sosyo-ekonomik problemler ustaca işlenmiştir.

Türkiye'nin en büyük kentinin İstanbul, Almanya'nın başkentinin de Berlin olması bu olguların aslında Türkiye ve Almanya'nın gerçek yaşamdaki sosyal gerçekler olduğunu da yansıtır. Bu yansıtma neticesinde, bu çalışma ile Türk ve Alman toplum yapısı, kültürel, sosyal, ekonomik, ahlaki durum, bireysel yaşam-ilişkiler, insan psikolojisi vd. farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırmalı yöntem sayesinde ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Bu çalışmanın Birinci Bölümünde incelenecek eserler ve yazarları üzerine genel bilgiler verilir. Bu bilgiler ışığında çalışma ile tüm bu edebi özelliklerin daha ayrıntılı ve derin bir şekilde incelenmesine çaba harcanmıştır.

İkinci Bölümde ise kentin tanımı ve kentin tarihsel süreç içindeki gelişim ve değişimler hakkındaki bilim adamları, sosyologlar, düşünürler vd. insanların

görüşleri ve araştırmaları hakkında teorik bilgiler sunulup, çalışmanın alt başlıkları bu teorik bilgilerin desteğiyle metne bağlı ve karşılaştırmalı yöntemle incelenecektir.

Üçüncü Bölümde ise *Ankara Mahpusu* ve *Berlin Alexander Meydanı* romanları, *Kentsel Mekân*, *Ahlaki Değerler*, *Kalabalık İçinde Yalnızlık* ve *Yabancılaşma*, *Ayakta Kalma Mücadelesi* ve *Dayanışma* ve *Suç* başlıkları altında aynı yöntemlerle incelenecektir.

Eserlerdeki *Kentsel Mekân* incelemesi yapılırken, kentin yaşanılan bir alan olarak geçirdiği değişime ve sahip olduğu genel ve özel olgular önce tek tek daha sonra ise karşılaştırmalı yöntem ile incelenerek yorumlarla desteklenecektir. Eserler *Ahlaki Değerler* açısından incelendiğinde, kentin ahlaki yozlaşma neden olan bir mekân olup olmadığı başta karakterlerin birbirleri ile olan ilişkilerinden hareketle, diğer kurgu özellikleri de araştırılarak irdelenecektir. *Kalabalık İçinde Yalnızlık* ve *Yabancılaşma* başlığı altında ise kentin insanı yalnızlaştıran ve bütün değerlerine yabancılaştıran bir alan olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı, iki toplumda önce bireysel daha sonra ise topluluk bazında saptanmaya çalışılacaktır. *Ayakta Kalma Mücadelesi* ve *Dayanışma* 'da ise eserlerde kentin insan yaşamını zorlaştıran, mücadeleye mecbur bırakan olumsuz bir sistemin oluştuğu mekân olarak kendini göstermesi ve dayanışma faktörünü ne ölçüde barındırdığı irdelenecektir. *Suç* bölümünde ise kentin suç ve suça eğilim konusunda ne derece etkisi olduğu, bireyin bu olumsuz olgu karşısındaki dayanıklılığı iki toplum özellikleri de eserlerdeki kurgu bünyesinde tespit edilip yorumlanacaktır. Son olarak sonra, her iki eserde yukarıda sözü edilen başlıklar çerçevesinde, her alanda çok farklı özelliklere sahip toplumların tespit edilen benzerlik ve farklılıkları metne bağlı ve karşılaştırmalı yöntem çerçevesinde ele alınacaktır.

0.1. KONUYLA İLGİLİ ALIşMALAR

Ankara Mahpusu ve *Berlin Alexander Meydanı* üzerine bu zamana kadar karşılaştırmalı yöntemle bir akademik çalışma yapılmamıştır. Ancak, her iki yazarın, biyografi ve eserleri üzerine bazı akademik çalışmalar yapılmıştır.

Berlin Alexander Meydanı üzerine Türkiye’de karşılaştırmalı yöntemle ‘‘*Alfred Döblin’in Berlin Alexander Meydanı ve Zeyyat Selimoğlu’nun Deprem adlı Romanlarında Büyükkent İmgesi (Zeynep Topçuoğlu)*’’, ‘‘*Alfred Döblin’in Berlin Alexander Meydanı ve Aras Ören’in Berlin Savigny Meydanı Eserlerindeki Büyükkent Sorunsalı (Ahmet Baçık)*’’ (aynı isimle bir makale) olmak üzere iki yüksek lisans tezi yazılmıştır. Ancak sadece *Berlin Alexander Meydanı* üzerinde yapılan çalışmalarda, kent sorunsalı işlenmemiştir. ‘‘*Gewalt in Alfred Döblins werken "Berlin Alexanderplatz" und "Die beiden Freundinnen und ihr Giftmord" (Fesun Koşmak)*’’ eser üzerine yapılmış en yakın tarihli doktora tezidir. Bunun dışında Alfred Döblin’in farklı eserleri üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda kent, insan, üslup, kadın sorunsalı, toplumsal gerçekçilik gibi farklı temalar işlenmiştir.

Suat Derviş son yıllarda değeri daha iyi anlaşılmış ve eserleri akademik çalışmalara konu olmuş bir yazardır. ‘‘*Sosyal Gerçekçilik Anlayışı ve Suat Derviş’in Romanlarında Yapı, Tema, Anlatım (Şenol Aktürk)*’’, ‘‘*İzlek ve Biçem İlişkisi Açısından Suat Derviş Romanlarının Türk Edebiyatındaki Yeri (Melahat Gül Uluğtekin)*’’ isimli iki doktora tezi yazılmıştır. ‘‘*Suat Derviş’in Hayatı, Edebi kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme (Oya Körpe)*’’, ‘‘*Romancı yönüyle Suat Derviş (Meral Sema Uzun)*’’, ‘‘*Colette ve Suat Derviş’in Romanlarında Kadının Konumu (Seher Özdemir)*’’, ‘‘*Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş’in Yeri (Çimen Günay)*’’ (aynı isimle bir makale) olmak üzere dört yüksek lisans tezi yazılmıştır. Söz konusu çalışmalarda Suat Derviş’in edebi kişiliği, hayatı, romancı veya hikâyeci yönü, kadın, feminizm, toplumcu gerçekçi yönü gibi çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Tezimizin inceleme alanlarından biri olan *Ankara Mahpusu* eseri üzerine özellikle yapılmış hiçbir akademik çalışma yoktur. Ancak diğer eserleriyle birlikte *Ankara Mahpusu*’na da atıfta bulunulmuş veya genel olarak eserden bahsedilmiştir. Bununla birlikte 2013 Suat Derviş Sempozyumunda Erkin Kıryaman ‘‘*Ankara Mahpusu’ndan Önce, Ankara Mahpusu’ndan Sonra*’’ isimli bir çalışma sunmuş, ancak henüz yayımlanmamıştır.

0.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada tek bir inceleme yöntemine bağlı kalınmayarak birden fazla metot kullanılacaktır. Bu metotlar metne bağlı inceleme (Werkimmanent) yöntemi, metin dışı (Werktranszendental) inceleme yöntemi, çoğulcu (eklektik) yöntem ve karşılaştırmalı yöntem şeklinde olacaktır.

Metne bağlı incelemeyi (Werkimmanent) yaparken edebi eser bir metin olarak ele alınıp incelenmektedir. Eserde var olan kentsel özelliklerin yansıyış biçimi ve bu özelliklerin Türk-Alman uluslarında nasıl ve hangi yoğunlukta olduğu aktarılacaktır. Tespit edilen bu özellikler belge niteliğindeki alıntılarla desteklenecektir.

Metin dışı inceleme yöntemini (Werktranszendental) uygularken, yazarın biyografisi, eserin yazıldığı dönem, edebiyat ve siyasal tarih, sosyoloji, psikoloji, kültür vb. alanların var olan kaynaklarından yararlanılacaktır. Bu yöntemi uygulamadaki amaç durum veya konu ile ilgili gerçek durumu saptamak oluşturmaktır.

Karşılaştırmalı yöntem uygulanırken, kent hayatı üzerine belirlenen özellikler eserlerde tespit edilerek ayrı ayrı incelenecek, daha sonra karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmada, kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal sorunsal Türk ve Alman toplumlarında görülen benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

0.3. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Suat Derviş değeri çok geç anlaşılmış Türk yazarlarımızdan birisidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde doğan yazar, edebi bir kişilik olarak kendini kanıtlamak istemesine rağmen edebiyat camiasında, hem kadın olması, hem de siyasi görüşü nedeniyle kabul görmemiş ve dışlanmıştı. Bu nedenle, yıllarca farklı isimler kullanarak yazmış veya eserlerini bilinen yazarlara vererek onların isimleriyle yayımlatmak durumunda kalmıştır. Zaman içinde kadına ve farklı siyasi görüşlere verilen önemin artmasıyla Suat Derviş edebiyat camiasında kendine yer bulmuş ve eserleri pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada Suat Derviş çalışılmasının sebebi bu durumdur. *Ankara Mahpusu* eseri üzerine bugüne kadar özellikle çalışma yapılmamış olması ise bu eserin seçilmesindeki temel etkidir. Alfred Döblin'in ve *Berlin Alexander Meydanı* eserinin seçilmesindeki etken ise,

Döblin'in toplumsal gerçekçi yönü ve eserinin modern kent hayatını ele alan başat eserlerden olmasıdır. Yazarların farklı inanç, kültür, toplum ve devletlerine sahip olmalarına rağmen, bu durum aynı insancıl ve sosyal gerçekçi bakış açısıyla eserlerini yazmalarına engel teşkil etmemiştir. Farklı malzemelerinin çok olmasına rağmen, iki yazarın oldukça fazla ortak gözlemlerinin ortaya çıkarılması, aynı zamanda farklılıklarında karşılaştırmalı yöntemle tespit etmek öncelikle Türk ve Alman edebiyatına daha sonra da dünya edebiyatına katkı sağlayabilecektir. Bu tür bir karşılaştırmalı çalışmanın şimdiye kadar yapılmamış olması, çalışmanın önemini daha da önemli kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I.İncelenecek Eserler ve Yazarları

Berlin Alexander Meydanı kent edebiyatı denince akla ilk gelen romandır. Bu romanın yazarı Alfred Döblin kaleme aldığı bu eseriyle edebiyatta büyük ses getirmiş ve birçok araştırmaya konu olmuştur. *Ankara Mahpusu* romanı ise yayımlandığı dönemde yurt dışında büyük ilgi uyandırmasına rağmen, yıllar sonra Türkiye'de başka bir isimle piyasa sürüldüğünde aynı etkiyi yaratmamış, yazarın diğer eserlerinden geri planda tutulmuştur.

I.1. Alfred Döblin

1878 yılında Yahudi bir ailenin dördüncü çocuğu olarak Polonya'nın Stettin şehrinde dünyaya gelen Döblin, babasının onları terk etmesi ve başka bir kadınla evlenmesi üzerine annesi ve kardeşleriyle birlikte Berlin'e taşınır. Berlin'in arka sokaklarında hayata tutunmaya çalışan Döblin, maddi durumunun kötü olması nedeniyle liseyi ancak 22 yaşındayken bitirebilir. 1900 yılında Tıp Fakültesine girer. Aynı yıl edebiyata atılır. Beş yıl sonra Freiburg'da Nöroloji ve Psikoloji eğitimi almaya başlar. Eğitimini tamamladıktan sonra Doğu ve Batı Almanya'nın çeşitli hastanelerinde görev yapar. 1910 yılında, Herwarth Walden ile Alman *dışavurumcu* akımının en önemli yayın organlarından birini; *Der Sturm* dergisini kurar (Reder, 2003: 14-15). “*Wang-Lun'un Üç Hamlesi/ Die drei Sprünge des Wang-Lun (1915)*”, “*Wadzek'in Buhar Türbini İçin Verdiği Savaş/Wadzeks Kampf mit der Dampfturbine (1918)*” ve “*Wallenstein (1920)*” eserleri ile Ekspresyonizm akımının ilk

temsilcilerinden biri olur. Birinci Dünya Savaşında gönüllü olarak doktorluk yapar. Faşizm karşıtı eserler ve yazılar yazdığı için Hitler döneminde büyük zorluklar yaşar. Eserleri Nasyonal-Sosyalistler tarafından yakılır. 1933'de Reichstag Yangınından sonra Fransa'ya kaçmak zorunda kalır. Fransa'da kaldığı ilk üç yıl boyunca "Babilon Gezisi/Babylonische Wanderung", "Af Söz Konusu Değildir/Pardon wird nicht gegeben" ve "Ölümsüz Ülke/Das Land ohne Tod" roman üçlemesinin ilkini yazar. Vatandaşlık aldığı bu ülkede de peşini bırakmayan Nasyonal-Sosyalistler yüzünden 1940 yılında İspanya ve Portekiz üzerinden Amerika'ya kaçar. Amerika'da arkadaşlık kurduğu rahipler onun Hıristiyanlığa sempati duymasında ve daha sonra bu dine geçmesinde etkili olurlar. İkinci Dünya Savaşında Hitler'in yenilgisi üzerine ülkesi Almanya'ya geri dönen Döblin, önce Baden-Baden'a, daha sonra Mainz' e yerleşir. Ancak savaş sonrası Almanya onu büyük bir hayal kırıklığına uğrattığı için yeniden Paris'e dönmeye karar verir. 1956 da son eseri "Hamlet ya da Ulun Gece Son Buluyor/ Hamlet oder die Lange Nacht nimmt ein Ende" i yazar. Bir yıl sonra, hayatının son aylarında Emmendingen'e tekrar döner ve burada hayata gözlerini yumar (Matkowski, 2003: 10; Metzler, 1986: 116).

I.1.1. Berlin Alexander Meydanı

1929 yılında yayımlanan *Berlin Alexander Meydanı*, Alfred Döblin'in en ünlü eseridir. Kent romanı özelliğini taşıyan bu eser, Alman edebiyatında kendi alanındaki en ünlü yapıttır. Eserinde 1928 yılının Almanya'sını ele alan Döblin dünyanın, özellikle de Almanya'nın gidişatından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu eser aynı zamanda bir Çağ romanı özelliğini taşımaktadır.

Romanın başkahramanı Berlin'de yaşayan eski bir hamal ve çimento fabrikası işçisi Franz Biberkopf'tur. Eser Franz Biberkopf'un hayatının bir yılını -bir ömür kadar uzun geçecek 1928 yılını- anlatmaktadır. Berlin kenti Franz Biberkopf ile birlikte eserin başkahramanıdır. İşlediği bir cinayet yüzünden hapse giren Franz, yıllar sonra yeniden özgür kaldığında iyi bir insan olarak Berlin'de yaşamaya devam etmek ister. Dışarı çıktığında, Berlin şehrinin korkutucu değişimi ve yaşamı onu önceleri korkutsa da zamanla buna alışır ve iyi bir insan olarak yaşamaya başlar. Fakat çevresini saran insanlar onu rahat bırakmaz, bir şekilde tuzağa düşürür ve onun yeniden suç işlemesine sebep olurlar. Ayağa kalkmayı başarır; fakat yine düşer, yine

suça karışır. Bunu üç kez yaşar. Defalarca düştüğü yerden kalkmaya ve kötülüğe direnmeye çalışan Franz artık yenilmiştir. Yoluna nasıl devam edeceğini bilmemektedir. Sonunun geldiğine inanan Franz, bu sonu kendi eliyle hazırlamak isterken gözü birden açılır. Her şeyin nedeninin kendisi olduğunu, kendi bomboş yaşamı olduğunu anlar. Artık her şey yeniden anlam kazanır ve Franz değişmiş, örselenmiş bir şekilde geri döner. İnsan olduğunun bilincine varır ve yepyeni bir felsefeyle hayatını yeniden yaşamaya başlar.

Romanın kaleme alındığı dönem, Weimar Dönemi (1919-1933) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde Almanya, büyük sorunlarla boğuşmuştur. Dönemin göze çarpan en önemli özelliği, ekonomik krizlerdir (Ünlü, 1998: 36) Aslında bu krizlerin Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya, imzalamak zorunda kaldığı antlaşmayla tarım yapabileceği toprakların büyük bir bölümüyle birlikte demir ve kömür yataklarını ve bütün denizaşırı ilişkilerini kaybetmiş, ödeyemeyeceği bir savaş tazminatına çarptırılmıştı. Almanya, savaş sürerken hiçbir zaman savaşı kendi kaynaklarıyla finanse etmeyi düşünmemişti. Asıl niyeti savaş bittikten sonra savaş zararlarını mağlup olan devletlere ödettirmektir. Ancak yapılan hesaplar tutmayınca ortaya büyük sorunlar çıkmıştır. İç fiyatlar üç kat artmış ve Alman para birimi Markın dış satın alma gücü zayıflamıştır (Elm, 2005: 16).

Bu yılları kısaca özetlemek gerekirse; 1923 yılının sonuna kadar, ülkede savaş sonrası enflasyon hakim olmuştur. 1923-1924 yıllarında gerileme ve yüksek işsizlikle beraber bir para istikrarı durumu söz konusu olmuştur. 1925’de Almanya tekrar bir ekonomik gerileme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. 1926’dan 1929 yılına kadar ise bir refah dönemi hüküm sürmüştür, ancak 1929 dünya ekonomik krizi ortaya çıkmış ve Avrupa’da en yoğun Almanya’yı etkilemiştir (James, 2009: 124). Bu yıllarda işsizlik artmaya devam etmiş ve enflasyon baş döndürücü bir hızla yükselmiş, insanlar çok kısa bir sürede yoksullaşmış, hayatta kalabilmek için tüm varlıklarını paraya ve gıda maddesine dönüştürmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda ülkede hızlı bir karaborsa oluşmuştur. Yirmili yılların başında gittikçe güçlenme olanağı bulan Nazilerin dünya ekonomik kriziyle iktidara gelmeleri de kolaylaşmıştır (Arın, 2003).

Ekspresyonist bir yazar olan Döblin, dünya savaşını yaşamış ve insanlığın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Dünyayı köleleştirdiğine inandığı bütün güçlere karşı savaş açmıştır. Bu güçler; makineleşme, endüstrileşme, kapitalizm, faşizm, militarizm ve her türlü kaba kuvvettir (Aytaç, 2005: 108; Çetişli, 2012: 133). Modern hayatın karmaşıklığından, anlamsızlığından ve yalancılığından yakınan bir yazar olan Döblin, *Berlin Alexander Meydanı*'nda, Almanya'nın yirmili yılların sonunda içinde bulunduğu ekonomik problemleri, işsizlikle ve açlıkla karşı karşıya kalan halkın manevi çöküşünü, Hitler'in başa gelme sürecini ve faşizmin yükselişini ele almaktadır (Brenner und Bortenschlager, 1986: 438). Döblin'in, Berlin'de yoksulluk içinde büyümüş bir yazar ve gazeteci olması, bir taraftan arka sokaklarındaki kirli yaşamı ve insanlarını, eserine ustalıkla işlemesine yardımcı olurken, diğer taraftan kentin parlayan yüzünü etkili bir biçimde ele almasına olanak sağlamıştır.

“Yoksullardan biri oluşum hiç aklımdan çıkmamıştır. Bu, benim bütün davranışlarımı belirlemiştir, işte ben bu halka, bu millete aidim, yani yoksullar milletine (Aytaç, 2005: 127).”

SPD Partisinde faal olarak çalışan bir üye, faşizm karşıtı bir yazar olması ve savaşta gönüllü doktor olarak çalışması, eserinde faşizm ve savaş karşıtı ifadelerle bolca yer vermesinde etkili olmuştur:

*“İnsan yaşamını sever anasının karnında olduğu sürece...
Sonra devlet baba sabahtan akşama kadar ne yapacağını söyler
sana. Seni kısıp alır, yakana yapışıp seni yola sokar, kanunlar
ve yasaklar ile! Birinci emir: Sökül be adam! İkinci emir: Kapat
çeneni! (B.A.M.: 70)”*

Ekonomik bunalım nedeniyle ülke insanının içinde bulunduğu manevi ve psikolojik çöküntüyü detaylarıyla anlatması ise bir Psikiyatr uzmanı olmasının sonuçlarından biri olarak görmek mümkündür (Riley, 1995: 25; Schäffner, 1995: 360).

Döblin, sadece işlediği konu nedeniyle değil, eserinde kullandığı teknikle de adından oldukça söz ettirmiştir. *Berlin Alexander Meydanı* eseriyle, ilk olarak Joyce ve Dos Passos'un kullandığı edebiyatta film tekniğini, Alman edebiyatına sokan Döblin'dir. İnsanın içinde tuttuğu sırları, soruları, sorunları bilinç akımı tekniğini

kullanarak monologlarla birleştirerek, bazen birinci kişi, bazen de üçüncü kişinin ağızından ifade etmiştir:

“Sallana sallana yürümeye devam etti, gacur gucur ilerleyen tramvayın yanında, tramvay durmadan sakın atlamayın! Bekleyin! Tramvay durana kadar! Polis trafiği düzenliyor, bir postacı çabucak karşıya geçiyor. Benim acelem yok, ben Yahudilere gidiyorum. Geç de gitsem, onlar evdedir. Ayakkabılarım nasıl da kirlendi, zaten ek temiz değillerdi ya. Kim temizlesindi onları, yoksa Schmidt denen karı mı? Onun iş yaptığı yok ki! (Tavandan sallanan örümcek açları, saframın kalkması, dilini damağında gezdirdi, başını çevirip vitrinlere baktı.) Acaba şişko Lina ayakkabılarımı temizler miydi? Ve birden hızlanıverdi (B.A.M.: 105).”

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Döblin, psikolojik gelişim romanının bütün halkalarını kırmış, anlatımın kesintisiz olması gerektiği görüşünü bir tarafa bırakmış, ekspresyonist çok sosliliği tercih etmiş, günlük betimlemeleri teknik ilerlemeler ve istatistiklerle birleştirmiştir (<http://www.xlibris.de.>, 2014). Hikâyeyi anlatırken standart dilin yanı sıra, Berlin argosunu kullanmıştır. Gazete haberleri [*“Heer caddesindeki tramvay kazasında suçun kimde olduğu araştırılmaya devam etmekte. Kaza tanıklarının ve vatman Redlich’in ifadeleri inceleniyor. Bilirkişi raporu da henüz hazır değil (B.A.M.: 157).”*], popöler metinler, İncil pasajları, reklam sloganları [*“Sevinç içindesiniz çünkü evinizi Höffner mobilyalarıyla döşeyeceksiniz. Düşünüzdeki rahat ve konfor, beklemediğiniz bir şekilde gerçekleşecek. Yıllar geçse de sevinciniz hep kalacak, mobilyalarınızın kullanılşlılığı ve dayanıklılığı sizi mutlu edecek (B.A.M.: 98-99).”*], şirket profilleri, hukuk metinleri, şarkılar, tekerlemeler, borsa raporları [*“Borsada piyasa durgun, Rays Bankasının piyasa sürdüğü senetler oldukça sağlam, 18 Nisan saat 11’e doğru durum şu: ... (B.A.M.: 157).”*] gibi birbiriyle alakasız parçaları iç içe geçirmiştir. Seçtiği konu ve kullandığı teknikler açısından eser güncelliğini hala korumaktadır.

1.2. Suat Derviş

Asıl adı Hatice Saadet Baraner olan Suat Derviş, Emine Hatip, Saadet Baraner, Hatice Hatip, Süveyda H., Süzet Doli ve Suat Süzan isimlerini kullanarak çeşitli türde edebi ve kültürel yazılar yazmış, siyasi çeviriler ve eleştiriler yapmıştır. Suat Derviş (1905-1972) Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından Türkiye

Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve gelişmesine uzanan bir dönemde eserlerini kaleme almıştır. Derviş'in anılarında anlattığına göre, annesi iyi yüzme bilen, iyi kürek çeken, elinden kitap ve gazete düşmeyen aydın bir kadındır. Babası Jinekolog Doktor İsmail Derviş'tir. Yaşadığı dönemin az sayıdaki iyi eğitilmiş kadınlarından biri olan Derviş, özel eğitimle yetiştirilmiş, Fransızca ve Almanca dersleri almıştır (Uluğtekin, 2010: 1).

Nâzım Hikmet'in Derviş'ten habersiz olarak *Alemdar* gazetesine gönderdiği *Hezeyan* adlı şiiri, onun 1918'de yayımlanan ilk eseri olmuştur. Yayımladığı roman ve öykülerinin yanı sıra, gazeteci, eleştirmen ve çevirmen olarak çalışmıştır (Uluğtekin, 2010: 1). Altmış yedi yıllık yaşamına otuza yakın roman, birçok hikâye, tiyatro, radyo oyunu, çeşitli çeviriler ve eleştiri yazıları sığdırmayı başarmış bir yazar olan Suat Derviş, günümüzde ancak *Fosforlu Cevriye* romanıyla tanınmaktadır. Farklı isimlerle yazdığı için eserlerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca hala Latin harflerine çevrilmeyen eserleri bulunmaktadır.

İlk romanı *Kara Kitap*'ın yayımlandığı 1921 yılında Derviş, *Alemdar* gazetesinde çalışmaktadır. *Kara Kitap*'ı, *Hiçbiri* (1923), *Ne Bir Ses Ne Bir Nefes* (1923), *Buhran Gecesi* (1924), *Fatma'nın Günahı* (1924), *Gönül Gibi* (1928) ve *Emine* (1931) adlı romanlar izler. Derviş, Behçet Necatigil'e yazdığı mektupta Avrupa'ya giden ilk kadın gazeteci olduğunu ve 1922'de Ankara hükümetinin temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Refet Paşa ile ilk röportajı kendisinin yaptığını belirtmektedir (Necatigil, 1977: 603). Suat Derviş'in, yabancı dil bilen bir gazeteci olarak, Boğazlar sorununun görüşüldüğü Uluslararası Montrö Konferansında bulunduğu ve 1923 yılında Lozan Konferansını da izlediği belirtilmektedir (Tatarlı, 1983: 611). Ayrıca ilk basın sendikasının beş kurucusundan biri ve ilk başkanı ve "Devrimci Kadınlar Birliği"nin kurucusudur. Kadın hakları, demokrasi alanlarında mücadele etmiş bir aktivisttir.

1929 yılında yazar Sternisches Konservatuarında okumak üzere Berlin'e gitmiştir. Burada, ailesinden habersiz, Berlin Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Bölümü'ne kayıt yaptıran Derviş, üç yıl boyunca bu bölüme devam etmiştir. Bu süreçte çeşitli gazete ve dergilerde çalışmıştır. Almanya'da *Scherl*, *Mosse* ve *Ullstein*, *Kölnischer Anzeiger*, *Morgenpost* ve *Bild* gibi yayın kuruluşlarında eserleri yayımlanmıştır. Ullstein tarafından yayımlanan ve dönemin seçkin edebiyat ve sanat

dergilerinden biri olan *Querschnitt*'ten başlayarak, en ciddi siyasal gazete denilen *Vossische Zeitung*'a kadar sayıları on beşi bulan dergi ve gazetede yazıları yayımlanmıştır. Hitlerin başa gelmesiyle birlikte, Nazi yanlısı olmayan gazete ve dergilerin yayınlarına son verildiği için Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır (Günay, 2001: 6-7).

Derviş, Türkiye'ye döndüğünde gazetecilik mesleğine ve yazarlığa devam etmiştir. *Son Posta*, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Haber*, *Vatan* ve *Son Telgraf*'taki tefrika romanları ve röportajlarıyla adından söz ettirmiştir. *Tan* gazetesinde çalıştığı dönemde politik gelişmeleri izlemek üzere 1937 yılında Rusya'ya gönderilmiştir. 1930'ların sonlarında gazetelerde yayımlanan *İstanbul'un Bir Gecesi*, *Hiç* ve *Bu Roman Olan Şeylerin Romanıdır* gibi tefrika romanlarında, 1940-1941 yıllarında *Yeni Edebiyat* gazetesinde yayımladığı eleştiri yazıları ve son olarak 1944'te *Niçin Sovyet Rusya'ya Hayranım* adlı broşürde siyasal düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Siyasal düşüncelerini net bir şekilde ortaya koyduğu bu tarihten itibaren artık iş bulmakta ve yazılarını kendi adıyla yayımlamakta zorlanmıştır (Uluğtekin, 2010: 2).

Dördüncü eşi TKP Genel Sekreteri Reşat Fuat Baraner ile 1944 birlikte tutuklanmış, 8 ay hapis yatmıştır. Hapisten çıktıktan sonra iş bulmakta çok zorlanan Derviş, eşinin 1953'te tekrar tutuklanmasıyla birlikte, ablasıyla birlikte Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Burada sol kesimin entelektüel ortamına girme ve *Europe* dergisinde makale yazma şansı bulmuştur (Atakan, 2013). Fransa'da *Les Lettres Françaises* dergisinde *Fukara Ölüsü* isimli bir uzun hikâyesi yayımlanan Derviş'in, bu dönemde *Horizon*, *Les Femmes d'Aujourd'hui*, *Les Femmes Françaises*, *Eve* ve *Antoinette* adlı dergilerde ve *Parisien Libre* gazetesinde hikâyeleri ve romanları yayımlanmıştır (Günay, 2001: 12). Ablasının desteği ile önceden yazdığı *Çılgın Gibi* eserini Fransızcaya çevirmiştir. *Les Ombres du Yalı*/(*Yalının Gölgesi*) ve *Zeynep İçin* romanını (*Le Prisonnier d'Ankara/Ankara Mahpusu*) ilk haline hiç bakmadan yeniden yazmıştır. Eserleri büyük ilgi görür ve olumlu eleştiriler almıştır. Hatta kimi eleştirilenler kendisini Balzac ve Gorki gibi büyük isimlerle karşılaştırmıştır. Bu eserler daha sonra Rusça ve Bulgarcaya da çevrilmiştir. Ayrıca bu romanlar Türkçeden Fransızca çevrilen ilk eserlerdir. Eşinin 1961'de hapisten çıkmasının ardından Türkiye'ye dönen Derviş, bu dönemde çocuk masalları yazmıştır. Bunun yanı sıra, başkasının imzası ile çıkacak olan öykü ve tiyatro oyunları yazmaya devam

etmiş, yazdığı romanların yayımıyla ilgilenmiştir. 1968 yılında eşini, iki yıl sonra da ablasını kaybetmiştir. 1971’de birçok solcu genci evinde saklamış; ancak daha sonra bunun açığa çıkmasıyla tutuklanmıştır. 1972 senesinde Kasımpaşa Askeri Deniz Hastanesi’nde hayatını kaybetmiştir (Atakan, 2013).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yazmaya başlayan Suat Derviş, dönem insanın kadına bakış açısı düşünülürse oldukça farklı bir yere sahiptir. ‘‘İtaatkâr eş’’ ve ‘‘anne’’ kavramları arasına sıkıştırılmış olan kadın, toplumsal ve ekonomik sistemin merkezini oluşturan erkekler tarafından, sitemin bir nesnesi olarak görülmüş, yalnızca ev hayatına bağlı işlerle sınırlı tutulmuştur. Kendi döneminde yetişmiş az sayıdaki kadınlardan biri olan Derviş ise, özgürlüğünü her şeyden daha değerli gören, ‘‘başını eğmeyen bir kadındır’’. ‘‘Ben edebiyatçı Suat Derviş, kimsenin karısı olarak yad edilemem!’’ (<http://www.ozgurgelecek.net/makale/10419>, 2014) sözü çağdaşları tarafından ötekileştirilmesi için bir nedendir. Üstelik sosyalisttir. Yani iki kere ötekidir. Eserlerine genel anlamda bakılacak olursa, hiçbirinin belli bir akımın/ideolojinin ürünü olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yazarın yapıtları arasında, toplumcu gerçekçiliğin öngördüğü özelliklere sahip veya kadınların sorunlarına değinen romanlar bulunmaktadır; ancak, Derviş’i ne tam anlamıyla ‘‘feminist’’ ne de ‘‘toplumcu gerçekçi’’ bir romancı olarak adlandırmak mümkün değildir (Günay, 2001:6). 1937’den önce yazdığı romanlarında bireysel eğilimlerle yazılmış romanlarıdır. 1937’den sonraki romanlarında yazarın dikkatinin konaklardan ve köşklere sokağa ve küçük insanın yaşadığı mahallelere, semtlere yönelmiştir. Kentlerdeki kenar mahalleler, fakir evler, bakımsız sokaklar, fabrikalar, orta halli apartman daireleri olaylara sahne olan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktürk, 2012: 21). Bu şahsi ve edebi özellikleriyle Derviş feminist, sosyal gerçekçi ve sosyalist edebiyatın ağır bastığı bir yazar olarak tanımlanabilir.

1.2.1. Ankara Mahpusu

Ankara Mahpusu 1957 yılında Fransa’da yayımlanan ilk Türk romanı özelliğini taşımaktadır. İlk olarak *Zeynep İçin* adıyla piyasaya sürülen bu roman, bizzat Suat Derviş tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Türkiye’de ise 1968 yılında

Ankara Mahpusu adıyla tekrar yayımlanmıştır. Duru üslubuyla Gorki'ye benzetilen ve çok sayıda övgü alan bu eser 18 dile çevrilmiştir.

Romanın başkahramanı Vasfi, babasının ölümünden sonra annesiyle yaşayan bir tıp öğrencisidir. Her gün perdesinin arkasından gizlice izlediği komşularının alımlı, güzel ve neşeli kızı Zeynep'e aşık olur. Vasfi bir gün sokakta onu izler ve tanışır. Fakat kız çok sıkıdır, ona elini dahi dokundurmaz. Ciddi davranır, ama ilişkisini de kesmez. Bu yüzden Vasfi'nin sevgisi gitgide artar. Artık derslerini bile ihmal etmeye başlar. Bir gün hasta yengesini ziyaret etmek için kibirli ve zengin amcasının evine gider. Hiç beklemediği bir şekilde orada Zeynep ile karşılaşır. Ancak Zeynep bildiği Zeynep'ten çok farklıdır. Sakin, mahcup, utangaç bir hali vardır. Annesi Şüküre Hanım hasta yengesinin ev işlerine yardım etmeye gelmektedir. Amacı Zeynep'i yaşlı amcayla evlendirmektir. Bir süre sonra yenge ölür ve Zeynep Vasfi'nin amcasıyla nişanlanır. Vasfi bunu duyunca beyninden vurulmuşa döner. Üstelik duldur ve dört yaşında bir oğlu vardır. Vasfi'yle evlenmesi imkansızdır. Vasfi günlerce kendine gelemez. Mahallede Zeynep hakkında türlü türlü dedikodu duyar. Dedikodu yapanlardan biri kuzeni Nuri'dir. Zeynep hakkında ileri geri konuşan Nuri'yle meyhanede kavga eder. Başına vurduğu şişeyle onun ölümüne yol açar. On iki yıl hüküm giyer. Mahpusluğu bitince, özgürlüğüne kavuşur. Ankara'da iş bulamayınca, İstanbul'a geri döner. İstanbul'a gidişi aslında biraz da sevgilisi Zeynep'i görmek içindir. Çünkü Zeynep onun yaşamaya devam edebilme sebebidir. Ancak çocukluğunu gençliğini geçirdiği kent çok değişmiştir. Tanıdığı kimse kalmamıştır, eskiden bildiği her şey değişmiştir. Sonunda Zeynep'i görmeyi başaran Vasfi, onun eski güzelliğini taşımadığını, amcasının vefatından sonra işlettiği dükkânın kâtibisiyle evlendiğini öğrenir. Yıllarca hayalini kurduğu kadının artık eskisi gibi olmadığını gören Vasfi, ona görünmeden ortadan kaybolur. Artık sokaklarda yaşamaya başlar. Sirkeci Garında yaşlı bir kadınla tanışır. Kadın, Vasfi'ye bahçesinin yıkılan duvarını tamir etmesini ister. Karşılığında Vasfi ilk defa bir işten para kazanmış olacaktır. Daha sonra bu yaşlı kadın onu evine alır ve ona evin bir bireyi gibi davranır. Hayatında büyük bir öneme sahip olan bu adım, Vasfi'nin yeni hayatının dönüm noktasıdır. Eski bir arkadaşının ona iş bulması ve sokaklarda tanıştığı yeni bir kadının elinden tutmasıyla yeni bir hayata başlamıştır.

Suat Derviş'in, *Ankara Mahpusu* eserinde gerçekçi bir rol üstlendiği görülmektedir. Eserinde 1950'li yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyolojik, kültürel ve ekonomik durumunu yansıtmıştır. O dönemdeki Türkiye'nin genel durumuna göz atacak olursak; İkinci Dünya Savaşına katılmamış olmasına rağmen, bu savaşın genel etkilerini yaşamak durumunda kaldığı görülmektedir. Etrafını saran kargaşa ortamından kendisini korumak için, bazı önlemler almış, bu da ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Gümüş, 2006: 23). Bu dönemde büyük kentlerde karaborsacılık ortaya çıkmış, sermaye belirli ellerde toplanmıştır. Kırsalda genç nüfusun silahaltına alınması, küçük ve orta büyüklükteki çiftçinin üretimini düşürmüştür. Büyük toprak sahipleri, arzı kendileri kontrol etmeye başlamıştır. Artan talep karşısında arzdaki daralma enflasyonu ve hayat pahalılığını artırmıştır (Güzel, 2006). 1950'lerin başına gelindiğinde DP'nin iktidara gelmesiyle, Türkiye'de çok partili sisteme adım atılmış olur. Ekonomide sanayileşmenin ve köyden kente göçün hızlandığı görülür. Ekonomi bir dönüşüm sürecine girer; tarımın payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları artar. Bunda Marshall Planının da etkisi bulunmaktadır. Stalin'in çevresindeki ülkeleri tehdit etmesi üzerine Amerika, tehdit altında gördüğü Türkiye'ye ekonomik kalkınma için para yardımıyla bulunmuştur (Karakök, 2011: 90). Bu dönemler Türkiye, diğer Avrupa ülkelerinin aksine yeni yeni sanayileşmeye başlayan ve moderniteyle tanışan bir ülkedir.

Derviş, *Ankara Mahpusu*'nda sanayileşme ile birlikte değişen toplumsal ve ekonomik yapıyı ele almıştır. Modern sistem içinde kendine yer bulamayan, yıkılan imparatorluktan geriye kalan kimsesiz, yarı deli yarı akıllı, hayalle gerçek arasında yaşayan insanları anlatmıştır. Paşa kızı olduğunu iddia eden, sahte takılarıyla dolaşan yaşlı bir kadını, bütün parasını yurtdışında kumar oynayarak kaybetmiş zenginleri, eski paşaların metresleriyle aşk yaşayanları, bir zamanlar Paris'te balolara katılanlarken, sonunda sokaklarda yaşamaya mahkum olan evsizlerin perişan hayatını anlatmaktadır. Hem zengin hayatını hem de bir evsizin yaşadığı sefaleti ayrıntılarıyla ortaya koyan Derviş, bunu Osmanlı aristokrasisinden biri olarak yetişmesine, fakat imparatorluğun çöküşü ve babasının ölümüyle büyük ekonomik sorunlar yaşamasına (Günay, 2001: 8) ve gazetecilik mesleğini yaparken edindiği tecrübelerle borçludur:

“Mesleğimin benim üzerimde çok tesiri oldu. Ben yalnız edebiyatçı değil aynı zamanda gazeteciyim. Gazeteciliğe başladıktan sonra memleketimi ve insanlarımı tanıdım. İstanbul’un en fakir semtlerini bildiğim gibi, en ücra köşelerinden en lüks muhitlerine kadar girip çıktım. Sefaleti ve refahı aynı kentte birbirinden çok uzakta değil, aynı şehrin belediye hudutları içinde seyrettim” (Toska ve Paker, 1997: 17).”

Kentin iki farklı yüzünü iyi bildiğini ifade eden yazar, kadın karakterlerini bir sembol olarak kullanmıştır. Örneğin; Zeynep karakteri evlenmeden önce, bir nesne olarak görüldüğü toplumda elde edilmek istenen mülkün sembolüdür aslında. Zeynep evlenmeden önce fakirdir, yaşadığı evde bir kiracıdır. Fakirlikten zengin bir adamla evlenerek kurtulur ve mülkün sahibi olur. Evlenmeden önce güzel bir vücuda sahiptir, siyah uzun saçları ve uzun bir boyu vardır. Arzulanan, elde edilmek istenen genç bir kadındır. Evlendikten sonra ise bütün güzelliği bozulmuş, erkek ayakkabıları giyen, şişmanlayan, cimrileşen erkeksi bir varlığa dönüşmüştür. Bu Zeynep’in toplumun bir nesnesi olmaktan çıkıp özneleşmesinden, kendi hayatının öznesi olmasından kaynaklanır. Arzu edilen, sömürülen, bir meta haline dönüştürülen kadının, kendi hayatının efendisi olduğunda erkekleşmesi, Derviş’in ekonomik sistemin ardındaki temel itici gücü yakaladığını göstermektedir (Özkök, 2013: 9).

Eserinde sıradan ve kimsesiz insanların hayatını ele alan yazar, sade ve duru bir üslup kullanmayı tercih etmiş ve bu yönüyle Gorki, Steinbeck gibi usta yazarlarla karşılaştırılmıştır. *Janine Bouissounouse* bu eser hakkında şöyle demiştir; “*Bu kitabı okurken biz sık-sık Gorki’yi zaman-zaman Steinbeck’i, bir Caldwell yahut bir Vittorini’yi düşünüyoruz.*” Colplet dergisi ise eseri tanımlarken şu ifadeleri kullanmıştır; “*Bu kitapta bir tesir aranırsa Gorki’nin tesiri bulunabilir. Çünkü bu roman aynı sadelikle yazılmıştır* (<http://www.hurhaber.com/hale-ozgur-kiyici/suat-dervis/yazi-12038>, 2014).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KENT VE KENT EDEBİYATI

İnsanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan kentler, tarihsel süreç içerisinde yazılı metinlerde kendine her zaman bir yer bulmuştur. Hatta bazı

kentlerin ünü yüzyılları aşmış ve birçok araştırmaya konu olmuştur. 19. yüzyıldan sonra büyük bir dönüşüm geçiren kentler, tarihte hiç olmadığı kadar yankı uyandırmış, birçok yazar ve şairin eserinde kendilerini göstermiştir.

2.1.Kentin Tanımı

Kent olgusu tarihin hemen her döneminde değişik anlama sahip dinamik bir kavram niteliğindedir. Ne kent yazınında ne de mevzuat düzenlemelerinde, her zaman ve her ülke için geçerli bir kent tanımından bahsetmek mümkün değildir (Ertürk, 1997: 42). Önceleri sadece uygarlık kavramının dahil olduğu bir içerikten söz etmek mümkünken, zamanla yeni inceleme alanlarının ortaya çıkması ve kent yapısının sürekli değişmesi nedeniyle yeni tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaları liberal/Marksist, modern/postmodern, coğrafi/kurumsal/sosyo-kültürel gibi kategoriler altında veya mekân, kültür, ekonomi, siyaset vb. kavramlar doğrultusunda sınıflandırmak mümkündür (Özdemir, 2012: 153; Banger, 2011: 1).

Kent sözcüğü Latince ‘‘civitas’’ kelimesinden gelir. İngilizce ve Fransızcaya baktığımızda ise ‘‘city’’ ve ‘‘la-cité-la-ville’’ karşılıkları görürüz (Keleş, 2006: 108). Aynı sözcük İtalyancada ‘‘citta’’, İspanyolcada ‘‘ciudad’’, Almancada ise ‘‘Stadt’’ şeklinde karşımıza çıkar. Yunanca karşılığı ise ‘‘polis’’ sözcüğüdür (Kaya, 2014: 4). Kent için eski Türkler ‘‘Balık’’ ifadesini kullanıyorlardı. Günümüzde ise aynı anlama gelen ‘‘kent’’ sözcüğü Türkçe kökenli değildir. Kent; Farsçada ‘‘şah’’ kelimesine bağlı olarak, şahın yaşadığı yer, büyük yerleşim, krallık anlamlarına sahiptir. Kent ise Soğdagca’da kale ve kent anlamına gelse de, Farsçada köy demektir (Danış, 2014).

‘‘Kent’’ kavramının bugüne kadar sayısız tanımı yapılmıştır. Örneğin; Weber’e göre önemli olan kentin siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimidir. Bir yerleşim biçiminin kent olarak tanımlanabilmesi için; savunma amaçlı bir kalesi, pazarı, mahkemesi ya da otonom yasalarının yanı sıra kısmi bir ekonomisinin ve özerkliğinin olması gerektiğini savunur (2003: 86-87). Louis Wirth ise kenti, toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşim yerleri olarak tanımlar (Keleş, 2006:108). Başka bir tanıma göre ise kent; ‘‘mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketim sürecinde toplumun sürekli olarak değişen

gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizmadır” (2006: 109). Aslanoğlu (2000: 13) kenti, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir mekân olarak tanımlarken, Sezal (1992: 22) aynı olguyu sosyal hayatın mesleklere, işbölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği; kurumlaşmaların yoğunluk kazandığı, karmaşık insan ilişkilerinin bütün bir günlük yaşayışı etkilediği yerleşme merkezi olarak görmektedir.

Üzerine sayısız çalışma ve tanımlama yapılmış olan kent olgusunun, insanoğlunun evrende aldığı yol sürdükçe yeni niteliklere sahip olacağı muhtemeldir. Geçmişte ve günümüzde kesin bir “kent” tanımından bahsetmenin mümkün olmadığı gibi, gelecekte de herkes ve her zaman için geçerli bir tanımdan söz etmek mümkün olacağı pek olası görülmemektedir. Bu durum, insanoğlunun zaman içinde geçirdiği değişimden ve kendisiyle birlikte değiştirdiği yaşam alanlarından kaynaklanmaktadır.

2.2. Kentin Tarihsel Gelişimi

Kent insanlık tarihinin önemli bir kavşağı ve dönüm noktasıdır. Temelini avcılık ve toplayıcılığın oluşturduğu göçebe yaşam kültürünü terk ederek belli bir merkeze yerleşen topluluklar, insanlık tarihinde büyük bir çığır açmıştır. Bu yeni yaşam biçimi medeniyet kavramını ortaya çıkarmış ve zaman içinde değişim geçirerek dünyadaki en büyük sosyal ve ekonomik mekanizmayı oluşturmuştur.

Lewis Mumford (2007: 15-16) insanoğlunun yerleşik hayata geçmeden önce, hayvanların yaşam biçimini gözlemlediğini ve yerleşim konusunda bu gözlemden elde ettiklerini kendi yaşamında uygulamaya başladığını savunur. Kunduzların ağacın devrilmesiyle baraj kurmalarını ve yuva yapmalarını buna örnek olarak verir. Kunduzların kurduğu bu yuva, kentin birçok özelliğinden yoksun olsa da, hidrolik mühendislik konusunda oldukça başarılı olan ilk köylere çok benzediğini ifade eder.

Yerleşik hayata ilk olarak nasıl geçildiği konusunda hala kesin kanıtlara ulaşılmış değildir. Mezarlıkların veya kutsal yerlerin, yani dini gerekçelerin, yerleşik hayata geçmeye ön ayak olabileceği düşünülmektedir. En eski kamp ateşi veya

Paleolitik çağ aletlerinden başlayarak ilk insanın izi sürülmeye başlandığında, hiçbir hayvanda bulunmayan ilgi ve kaygılara işaret eden bulgulara rastlanmaktadır. Özellikle bilinçli gömme işlemleriyle kendini gösteren ve ölüye yönelen törensel bir ilgiden söz etmek mümkündür. Araştırmalar yoğunlaştırıldığında, ilk insanın bu işlemi bir çeşit dindarca endişe ve korkuyla gerçekleştirdiğine dair bazı delillere ulaşılabilmektedir (Şenel, 2006: 167).

İnsanoğlunun geçirdiği ilk evre olarak tanımlanan Paleolitik dönem, insanlığın başlangıcından, evcilleştirmenin ve tarımın başlamasına kadar olan süreyi kapsar. Bu dönemdeki ilk insan topluluklarının yaşam şekilleri avlanma ve bitkilerin toplanmasına dayandığı için bu kültür evresine “Avcılık ve Toplayıcılık Dönemi” adı verilmektedir. Bu dönemdeki insanlar mağaralarda ve doğal etkilerden az da olsa korunmuş olan kaya sığınaklarında barınıyorlardı (Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, 1982: 12). Daha bereketli avlanma alanları bulduklarında ise yer değiştiriyorlardı. Bu dönemin temel ekonomik özelliği; alet yapmaya başlamaları sonucunda, geçimlerini sürdürmek amacıyla avcılık, balıkçılık yapmaları ve dağdaki yiyecekleri toplamalarıydı. Sadece geceleme veya dinlenmek gerektiğinde geçici kamp bölgelerine yerleşiyorlardı (Childe, 1983: 59-60). Paleolitik çağ insanının göçebeliliğinin ortasında, ilk kalıcı yerleşim alanına sahip olan ölümlerdi. Ölümler, bir mağaraya, taşlarla işaretlenmiş bir toprak yığınının altına, bir toplu mezar tümseğine gömülürdü. Geride kalanlar, ölüleriyle konuşmak veya onların ruhlarını teskin etmek üzere ara sıra onların mezarlarını ziyaret etmekteydi. Her ne kadar toplayıcılık ve avcılık insanların, belli bir alanı sürekli yerleşim yeri olarak kullanmaya teşvik etmiyorduydu da, en azından ölümler bu ayrıcalığa sahipti (Mumford, 2007: 17).

Paleolitik dönemin sonunda avcılıkta uzmanlaşan bir insan grubu ortaya çıkmıştır. Topluluktaki herkes avlanmak zorunda kalmadığı için, insanların boş zamanı artmıştır. Artı besinle birlikte boş zaman artışı, maddesel ve simgesel kültür araçlarının geliştirilebilmesi için gereken ortamı yaratmıştır (Şenel, 2006: 169). Zamanla doğadaki bitkilerin ve hayvanların artan nüfus ihtiyacını karşılayamaması ve doğal barınakların yeterli olmaması sonucunda insanoğlu yeni arayışlara başlamıştır. Böylece orman içinde ve dışında barınaklar yapılmaya başlanmış, köpeğin evcilleştirilmesiyle diğer hayvanların da evcilleştirilebileceği düşüncesine

varılmıştır. Tarım aletlerinin de yapılmaya devam edilmesi tarımsal etkinliğin başlamasına ön ayak olmuştur (Güvenç, 1996: 165). Yani doğal ortama hükmetmeye başlamaları yaşayış biçimlerinde büyük değişikliklere ve bir yere yerleşmelerine sebep olmuştur.

Daha sonraki dönemlerde avcılığın ve toplayıcılığın yerini, hayvancılık ve tarım almıştır. Bu durum insanlık tarihinin en büyük devrimidir. Neolitik olarak adlandırılan bu dönemde ilk köyler ortaya çıkmış, hayvanlar ve bitkiler evcilleştirilmiş, kap, kakak, süs eşyası, farklı aletler üretilmeye başlanmıştır (Hout vd., 2000: 25). Başka bir yaklaşıma göre ise; önce yerleşmeler başlamış, daha sonra tarım devrimi gerçekleşmiştir.

Kentlerin ortaya çıkışında kesin bir bilgiye ulaşılamamasına rağmen, tarihte ilk kentsel yerleşmelerin M.Ö. 3500 yılında Mezopotamya’da gerçekleştiği bilinmektedir. Bu kentleri M.Ö. 3000 yılında Mısır’da, daha sonra M.Ö. 2500’ de Çin ve Hindistan’da kurulan kentler izlemektedir. Arkeolojik çalışmalar, bu kentlerin ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda kurulduğunu doğrular niteliktedir (Aslanoğlu, 2000: 14). Tarımda verimliliği artırmak için sulama kanallarının açılması, topluca yapılması gereken bir organizasyonu zorunlu kılmaktadır. Böyle bir organizasyon için ise merkezileşmek gerekmektedir. Merkezileşme dağınık toplum güçlerinin birleşmesine, ortak bir çaba gerektiren faaliyetlerin geniş çapta uygulanmasına ve elde edilen başarının korunmasına yol açmıştır. Böylece bu merkezler, örgütlenmenin ve yönetimin yeri olarak tarihini ilk kentlerini ortaya çıkarmıştır (Tuna, 1987: 85-86).

Tarımsal etkinliklerin gelişimi iş bölümünde gerçek bir ayrışmaya neden olmuştur. Topluluk üyelerinin aynı toprak üzerinde bir arada yaşamaları yerleşme birimi olarak siteleri ortaya çıkarmıştır (İsbir, 1982: 27). Site yönetimi M.Ö. 1500–1000 yıllarında başlayıp Sümerler, İbraniler ve Babilliler gibi pek çok kavimde görülmesine (McNeill, 2001: 19) rağmen, eski Yunan siteleri, Batı’da kentlerin oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilir. Batılı kaynaklarda kentin ilk ortaya çıktığı yapı “Polis” olarak adlandırılır. Polis tarihte görülen diğer kentlerden sosyo-ekonomik ve siyasal yapısıyla ayrılır (Morris, 2000: 27). Polisin kökeni siyasal ve yönetseldir. En temel özelliği etrafındaki kırsal kesim için siyasal, dinsel ve kültürel

bir merkez oluşturmasıdır (Rich, 1999: 1). Bu kentler küçük ölçekli ve yerleşik köy ve kasabalardan çok az farklılık gösteren yapılardır. Bu kentlerin boyutlarının küçük olmasının muhtemel sebebi, tarımın veriminin düşük olmasıdır. Bütün bu yerleşmelerin ortak özellikleri, kentlerin yüksek surlarla çevrili oluşları, çalıştırmak için köleye ihtiyaç duymaları ve yağmalamaya dayalı savaşlar olarak sıralanabilir (Hatt ve Reiss, 2002: 29).

Mezopotamya ve Nil havzasında tarımsal etkinliklere elverişli kentler bulunurken, Ege civarında tarıma elverişli arazilerin yokluğu nedeniyle maden çıkarma, çıkarılan madenlerden çeşitli aletlerin üretimi, denizcilik ve ticaret daha çok kentlerin yapısını etkileyen etmenler olmuşlardır. Özellikle Yunan kentleri, deniz aşırı ticaret yolu ile giderek zenginliğini artırmış ve bölge olanaklarının nüfus kapasitesinin üç dört katı daha fazla bir nüfusu barındırma gücüne ulaşabilmiştir. Örneğin Atina'da geliştirilen ve dış dünyaya satılan ürünleri oluşturan bir sanayi, şehrin yiyecek gereksinimlerini karşılamakla kalmamış şehrin zenginleşmesine de katkıda bulunmuştur (Childe, 1983: 233).

Antik sitelerin çözülmesiyle feodal toplum yapısı gelişmeye başlamış ve Ortaçağ kentleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşamın kırsal alanlara çekilmesine bağlı olarak, kentlerin zayıfladığı görülür. Bu toplumun yerleşme biçiminde mülk sahibi senyörler ve çevreleri şatolarda yaşar, tarımsal etkinliklerle işgücünü oluşturan serfler köylük yerlerde hayatlarını sürdürürler. Tarihte ilk kez kırsal hayata karşıt özellikleriyle bir örgütlenme biçimi olmaya başlayan kentler, feodal toplum yapısının bir ürünü olmakla birlikte, ileride bu toplum biçiminin dağılmasındaki en büyük etken olacaktır (Sencer, 1979: 14-15).

Ortaçağda Site'nin ortadan kalkması ile beraber komün yönetimleri ortaya çıkmıştır. Komünü ortaya çıkaran gelişmelerin başında ticaretin canlanması gelir. Onuncu yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin başladığını görülmektedir (Pirenne, 1994: 49-51). Bu tarihlerde ticaret ve endüstrinin zenginleştirdiği yeni kentler, ilerleme, kâr etme ve giderek özgürlük ve eşitlik gibi değerler üzerine kurulan bir ideolojinin merkezi olmuştur. Ticaretin gelişmeye devam etmesiyle yol kavşaklarında, nehir ağızlarına ve toprak eğiminin elverişli olduğu yerlerde kentler oluşmuştur. Ticaretin gelişerek örgütlenmeye başlaması, gezgin tüccarları sabit

noktalara yerleşmeye zorlamıştır. Bu tüccarların, “katedral” ve “burg” denilen saldırı karşısında sığınabileceği yerler bulunuyordu. Genelde dinlenmek ve korunmak için kalelere ya da bir katedralin gölgesine sınırlardı. Zamanla sığındıkları bu yerler genişlemiş ve tüccarlar kendilerini korumak için etraflarını surlarla çevirmişlerdir (Hubermann, 2003: 37-38). Bu nedenle Ortaçağ kentlerinin fiziki yapıları antik sitelerin yapılarına benzemektedir. Hem savunma amacıyla hem de estetik kaygılarla surlarla çevrili oldukları bilinmektedir. Bu kentlere tümüyle siyasal ve kültürel işlevler ya da tamamen ekonomik işlevler egemendir (Keleş, 2006: 15).

Ticaretin gelişmesiyle birlikte yeni iş olanakları arayan köylüler surlarla çevrili olan bu kentlere taşınmaya başladı. Kente gelenler, özellikle de ticaretten zenginleşenler öncelikle kentte loncaları kurdular ve feodal beylere karşı haklarını savunmaya başladılar (Görmez 1997: 24).

Tekniğin gelişmesi, küçük endüstri birimlerinin yerini daha büyüklerinin alması, mal değişiminin kurumsallaşması, siyasî örgütlenmede görülen değişimler, feodal üretim ve mülkiyet ilişkilerinin sonunu yaklaştıran etmenlerden sadece birkaçıydı. Tarımsal üretimin egemen olduğu feodal toplumda büyük toprak sahipleri gittikçe bu üstünlüklerini sanayi birimlerinin sahiplerine kaptırdılar. Yerleşim birimleri arasındaki fark belirginleşirken, toprakla uğraşan halk yığınları kentlere akarak endüstri işletmelerine yönelmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu yeni toplumsal ve ekonomik biçimlenme kapitalizmin yükselmesi, teknoloji ve üretim örgütlenmesi gibi köklü değişimlere yol açacaktır (Erkan, 2010: 50; Kivisto, 2008: 25).

Kentlerin tarihsel süreci incelendiğinde, günümüzdeki anlamıyla modern kentin ortaya çıkışının sanayi devrimi sonrasında olduğu görülür. Daha da önemlisi literatürde “Kentleşme” kavramının “Sanayi devrimi Öncesi Kentleşme” ve “Sanayi devrimi Sonrası Kentleşme” olarak ikiye ayrılması sanayi devriminin bu süreçte bir dönüm noktası olduğu göstermektedir (Çan, 2014; Canatan,1995: 89).

Talas (1981: 29) yalın anlamı ile sanayi devrimini şöyle tanımlar:

“ Küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretimlerinin yerine yeni teknik buluş ve makinelerde yeni enerji kaynağı buhar gücünün harekete geçirdiği, buharlı gemilerin ve makinenin insan, rüzgâr, su, hayvan enerjisinin yerini almasıdır.”

16. yüzyılın ikinci yarısından sonra İngiltere’de buharlı makinelerin kullanılması sonucu ortaya çıkan sanayi devrimi daha sonra bütün Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Buhar gücünün makinelerde kullanılmasıyla yeni bir dönem başlamış ve milyonlarca insan işsiz kalmıştır. Yıkılan loncaların usta, kalfa ve çırakları iş bulabilmek için kendi aralarında büyük bir rekabete girmiştir. Bununla birlikte, tarımın makineleşmesi; eğitimin kurumsallaşarak zorunlu hale gelmesi ve süresinin uzaması; kitlesel üretim ve tüketimde yaygınlaşma, üretimin evden ayrılarak atölye ve fabrikalarda yapılmaya başlanması; pazarın genişlemesi; siyasetin ve işletmelerin bürokratikleşmesi; kent koşullarının sağlıklı ve hijyenik hale getirilmesi; iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler gibi çeşitli faktörler köylerden kente göçü hızlandırmıştır (Özyurt, 2007: 113). Böylece her türden milyonlarca insan kent merkezlerinde toplanmaya başlamış (Arlı, 2012: 111) ve tüketim odaklı bir toplum biçimi oluşmuştur.

Mumford (2007: 561-562) ortaya çıkan yeni kentin ana unsurlarını fabrika, demiryolu ve kenar mahallelerin oluşturduğunu, sanayi kentinin, bir bölgede iki binden fazla insanın, özel bir isim vermeyi gerektirecek bir alanda bir araya gelmesini durumunda ortaya çıktığını savunur. Bu tür kentsel nüfus yoğunlaşmaları kenti –yani, toplumsal mirasın yoğunlaştığı; devamlı toplumsal ilişki ve etkileşim imkânlarının, insanın tüm karmaşık etkinliklerini daha yüksek bir düzeye yükselttiğini- tanımladığını öne sürer.

Talas (1990: 40) ise ‘‘Toplumsal Politika’’ isimli kitabında; yeni kurulan fabrikalarda çalışacak işgücü talebinin her geçen gün artmasının, iş arayan çok sayıda insanın olmasının kapitalistlerin işine yaradığını ve onların da emeği sömürmeye başladığını vurgular. Ayrıca sanayi devrimini yaşamakta olan ülkelerde servetin hızla büyüdüğünü ve halkların yaşam düzeyleri çelişkilerle dolu olarak yükseldiğini belirtir, iş sahiplerinin her geçen gün daha zenginleşirken, çalışma saatleri devamlı olarak artan işçilerin maaşlarında hiçbir değişim olmadığına değinerek, bu durumun toplumun refah ve tüketim alanında büyük dengesizliklere ve adaletsizliklere yol açtığını savunur.

Sanayi kenti ile sanayi öncesi kentler kıyaslandığında; sanayi öncesi kentlerde kapalı bir sınıf olgusuna, sosyal bir mobiliteye ve cinsiyete dayalı kapalı

bir işbölümüne rastlanılır. Bu kentlerdeki insanların statüleri de edinilmiş bir statüdür. Eğitim ise ancak elit bir zümreye aittir. Her bireyin istediği eğitimi alabilmesi söz konusu değildir. Buna karşılık sanayi kentlerinde resmi eğitim hiçbir sınıf ve zenginlik farkı gözetmeksizin herkese açıktır (Erkan, 2010: 54-55).

Sanayileşme ile birlikte büyük bir değişime uğrayan kent, daha yüksek bir refah düzeninin yanında, büyük sosyal adaletsizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından modernliğin, uygarlığın, medeniyetin beşiği olarak tanımlanırken, bazıları tarafından kalabalığın, acımasızlığın, mutsuzluğun, sömürünün yeri olarak tasvir edilmiştir.

Küreselleşme sürecinde insanoğlu büyük bir dönüşüme girmiştir. Bu sürecin zihinsel ve mekânsal dönüşüm merkezi olarak da kentler ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte dünya üzerinde birçok kent özellikle ticaretin sağladığı avantajla öne çıkmaya ve uluslararası alanda adı devletlerden daha çok anılmaya başlamıştır. Bu durum ulus devletin artık yetersiz bir örgütlenme olduğu, geleceğin hâkim yönetim mekânlarının kentler olacağı öngörüsünü de beraberinde getirmiştir (Puştu, 2006:145).

Küreselleşme süreciyle kentlerin dünya haritasındaki konumlarını belirleyen ilişkiler hızla değişmiş, bazı kentler yükselirken bazıları da hızlı bir düşüş sürecine girmiştir. Bu süreçte kentler üretim merkezi olma işlevlerini kaybetmiş ve sanayi, kenti tanımlayan temel öge olma niteliğini yitirmiştir. Artık günümüz kentlerini tanımlayan temel faktör, sundukları hizmet, iletişim, haberleşme vb. olanaklardır. Diğer yandan küreselleşme, kentler arası rekabeti hızlandırmış ve kentler yepyeni ekonomik, politik ve kültürel roller yüklenmiştir (Işık, 1999: 166). Bütün bu araştırmalardan ve tarihi gerçeklerden hareketle geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya siyasal ve ekonomik sitemini yönlendiren temel merkezlerin kentler olduğunu söylemek mümkündür. Dünyayı ilgilendiren bütün kararlar buralarda alınmış ve bu kentlerin isimleriyle anılır olmuşlardır. Buna en güzel örnek, yıllardır mevcut olan ve pek çoğunun isimleri ya hiç değişmemiş ya da az değişikliğe uğrayan eski ama hala yaşayan kentlerdir.

II.3.Kent Edebiyatı

Edebiyat toplumdaki ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir sanattır. Onu toplumdaki soyutlamak mümkün değildir. Kaynağını toplumdaki aldığı için, bire bir olmasa da içinde büyüdüğü toplumu yansıtır. Robert Escarpit edebiyatın toplumla iç içe olmasını konusunda şu görüşleri savunur:

“ Edebiyat vakıası, sanattan, teknolojiyen, ticaretten pay alan son derece karmaşık bir ulaştırma düzeni yardımıyla her zaman isimleriyle tanınmasalar bile, kesin şekilde belirli olan kişileri sınırlı az veya çok bilinen bir insan topluluğuna bağlayan bir değış-tokuş devresidir (1993:5.)”

Toplumla iç içe olan edebiyat, insanoğlunu etkileyen her türlü olayı bir şekilde içinde barındırır. Bu durum toplumda görülen değışikliklerin ve yeniliklerin edebiyattan kopuk olamayacağını bir göstergesidir.

İnsan hayatında bir dönüm noktası niteliğinde olan yerleşik hayata geçiş ve sonrasında gelen kent ve kentleşme, birçok yazılı kaynaktaki kendine yer edinmiştir. Mezopotamya’da yapılan arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkarılan kalıntılarda, kent yaşamına dair pek çok bulguya rastlanmıştır. Bu bölgede kurulan Asur, Babil, Ur, Uruk, Lagaş gibi tarihin ilk kentlerinde, krallar kendi yaşamlarına pek çok şeyi yazılı hale getirmiş ve bunlar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Binlerce yıl öncesine ait olan kil tabletlerin üzerinde, Mezopotamya kentlerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal özellikleri, sözleşmeleri, mektupları yazılı halde bulunmuştur (Bilhan, 1985: 305).

Göktürk Kitabeleri Türk isminin geçtiği ilk yazılı kaynaktır. Yazılı ilk Türkçe metin olan bu kitabelerde, Göktürk Devletinin yıkıldıktan sonra, yeniden devlet haline gelmeleri anlatılır. Kitabelerde, Çin İmparatorluğunun boyunduruğı altına giren Göktürklerin, yeniden dirilişine geçerken savaştıkları kentlerden bahsedilir:

“Bir yılka biş yolu süngüşdümüz. Ang ilk Togu Balıkda süngüşdümüz./ Bir yılda beş defa savaştık. En önce Togu Balıkta savaştık (Ergin, 2002: 24-25).”

“Şantung Balıkda taluy ögüzke tegürtim. Üç otuz balık sıdı./Şantung şehrine, denize ulaştırdım. Yirmi üç kent zapt etti (Ergin, 2002:70-71).”

Eski Türk devletlerinde kentler *Balık* şeklinde adlandırılıyordu. *Balık* ya hükümdar çadırının/konumlandığı mekânın çevresine inşa ediliyordu ya da hükümdarın kaldığı yer *balığın* içinde kuruluyordu. Bu nedenle bu kentlere “*Ordu-balık*” deniyordu (Esin, 1972: 135). Göktürk Kitabelerinin yanı sıra, ilk Türkçe sözlük olan Divan-ı Lügati’t Türk’te (Türk Dilleri Sözlüğü) birçok kent hakkında bilgi verilir. Kaşgarlı Mahmud’un 1072-1074 yılları arasında kaleme aldığı bu eserde *Balık, Ken, Kend, Ordu, Uluş* gibi kent manasına gelen terimlerden bahsedilir (Gömeç, 2009: 20).

Dini inançlar açısından bakıldığında, bazı kentlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin; Semavi dinlerin dördünde de Kudüs dini metinlerde kutsal bir kent olarak yer alır. Hemen hemen bütün peygamberler ya bu kenti ziyaret etmiş ya da burada yaşamıştır. Bu kenti ele geçirmek için Batılılar Haçlı Seferleri düzenlenmiş, ellerinden çıkmasını istemeyen Müslümanlar tarafındansa birçok kez savaş sebebi olmuştur. Kuran-ı Kerimde Hz. Muhammed, Miracı Kudüs’te tamamlamıştır.

“Bir kısım ayetlerimizi kendisine göstermek için, kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren O (Allah) yücedir. Gerçekten O işitendir, görendir (İsra Suresi/1, 2006: 201).”

Kudüs Müslümanların ilk kıblesidir. Aynı zamanda Kudüs, Hz. İsa’nın yaşadığı, inanç savaşı verdiği ve daha sonra da Hıristiyanlarca çarmıha gerildiğine inanılan yerdir. Bu nedenle Hıristiyan âleminde önemli bir yere sahiptir. İncil’de Kudüs kentinden şöyle bahsedilir:

“Ey Kudüs! Ey Kudüs! Peygamberleri öldüren ve sana gönderilenleri taşa tutan Kudüs! Kaç kez tavuk, civcivlerini altına nasıl toplarsa, ben de senin çocuklarını öyle toplamak istedim de siz bunu istemediniz. İşte eviniz ıssız kalacak! (Matta 23: 37-38, 2009: 86)”

Hıristiyanlık ve Yahudilikte de hiçbir kent Kudüs kadar müstesna bir yere sahip değildir. Hz. Davut Yahudileri bu kentte birleştirmiş, Yahudilerin başkenti olarak bu kenti seçmiştir. Üç bin yıldır bu kent Yahudilerin odağı olmuştur. Yahudiler, Kudüs’ün ileride tüm insanoğlunun ibadet merkezi ve dünyanın ruhani başkenti olacağına inanmaktadırlar. Tevrat’ta Kudüs’ten sık sık bahsedilmektedir.

“Uyan, uyan gücünü kuşan ey Siyon! Bayramlık giysilerini giy ey, kutsal kent Kudüs! /Kudüs kavimlerin ışığı olacaktır. Allah yeni bir dünya yapacaktır. /Sizleri bir annenin çocuğunu teselli ettiği gibi teselli edeceğim; Kudüs’te sizler teselli bulacaksınız (Yeşaya 49- 66, 2012: 210- 221).”

Kudüs kentinin yanı sıra dini metinlerden ve başka birçok edebi türe konu olmuş önemli kentlerden de bahsetmek mümkündür.

Edebiyata geniş malzeme olanağı sunan kentler, her dönemde eserlerde kendine yer bulmuştur. Çünkü tarihin her döneminde insanları etkileyen bir kent olmuştur. Fakat günümüzdeki şekliyle kentlerin edebiyat içerisinde kullanılması sanayi devrimiyle mümkün olmuştur. Derebeyliklerin yıkılıp, zenginleşen halkın bir merkezde toplanmaya başladığı bu dönemde, kent teması eserlerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde teknik ve endüstri alanında hızlı gelişmeler görülmüş, işçi-fabrikatör, köylü-kentli farkı belirginleşmiştir (Aytaç, 2001: 278).

Büyük bir hızla sanayi merkezlerine dönüşen kentlerde nüfus gittikçe artmış, bunun sonucu olarak çarpık kentleşme, sağlıksız yaşam koşulları ortaya çıkmış ve her türden insan tek bir merkezde yaşamaya başlamıştır. Değişen toplumsal yapı yenilik, gelişme ve ilerlemeyi mümkün kılarken, birçok sosyal sorunu da beraberinde getirmiştir. Dünyayı tarafsız bir şekilde gören ve olduğu gibi anlatma yoluna giden Realist yazarlar, bu yeni toplum biçimine seyirci kalmamış ve olduğu gibi aktarmışlardır.

Alman yazar Heinrich Heine (1797- 1856), sanayileşmede başı çeken İngiltere’ye seyahate gittiğinde gördüğü manzara karşısında şu ifadelerde bulunur;

“Dünyanın şaşkın bir ruha gösterebildiği en büyük mucizeyi gördüm; gördüm ve hala şaşkınım; taştan ev ormanı hala belleğimde çakılı duruyor ve aralarında, birbirine benzemeyen bütün tutkuları, bütün sevgi, açlık ve nefret dürtüleri ile yaşayan insanların yüzlerinin oluşturduğu hızla akıp giden bir dere... Her şeyin dobra dobra içtenliği, bu anıtsal birlik, bu makineye benzeyen hareket, zevkin kendisinde olan bu tedirgin ruh, bu abartılmış Londra düş gücünü boğuyor ve yürek parçalıyor... Büyük saraylar bekliyordum, ama küçük evlerden başka bir şey görmedim. Ne var ki, hepsinin tek biçimde olması sınırsızlığı ruhu olağanüstü etkiliyor (Uysal, 2014).

19. yüzyılda psikoloji, sosyoloji, iktisat gibi alanlarda yeni gelişmeler görülmüş ve kent yapısı içinde toplum ve insan gerçeğini tüm çıplaklığıyla ortaya

koymak isteyen yazarlar, Freud, Marx, Nietzsche gibi düşünürlerin fikirlerinden yararlanmışlardır.

Balzac endüstrileşmeyle başka çehreye bürünen Paris şehrini ve insanlarını etkili bir biçimde yansıtır. İnsanlık Komedyası eserinin ilk kitabı olan *Goriot Baba*'da Paris ve sakinlerini şöyle ele alır:

“Bu semtte kaldırımlar kurudur, derelerin yataklarında su ve çamur yoktur, duvarlar boyunca otlar yükselir. En kayıtsız insan bile buradan geçen herkes gibi hüznü duyar. Bir arabanın gürültüsü burada olay olur. Burada evler gamlıdır, duvarlar hapisane kokar. Paris'in güzel semtlerinden ayrılıp yolu buraya düşen kimse, burada ancak orta sınıf halka özgü pansiyonlar veya kurumlar; sefalet, iç sıkıntısı, ölüme doğru yürüyen yaşlılık ve çalışmak zorunda olan şen bir gençlik görür. (G.B.,2007: 8).”

Balzac bu alıntıda insanları hüznü ve kasvetin sardığını, onların kente adeta hapsedildiğini anlatır.

Sanayi devrimiyle birlikte köy ve kent kavramları tamamen birbirine zıt iki yaşam merkezi olarak ortaya çıkar. İnsan yığınları git gide kentlere akmaya başlar ve temelini maddenin oluşturduğu bir toplum biçimi kendini gösterir. Londra ve Paris kentleri arasında kurguladığı *İki Şehrin Hikâyesi* romanında Dickens, köy ve kent yaşantısını şöyle tanımlar;

“Köy yaşantısı her zaman doğaya yakınlığı sevgiyi sıcak insan ilişkilerini, idealizmi simgelerken, kent yaşantısı ise maddiyatçılığın çıkarıcılığın simgesidir (İ.Ş.H., 2002: 15).”

Kenti maddenin merkezi olarak tanımlayan Dickens gibi, ünlü Rus yazar Dostoyevski, konusu Petersburg'da geçen *Suç ve Ceza* eserinde, yoksulluk içinde yaşayan, gittikçe insani vasıflardan uzaklaşan ve çıkarları peşine düşen kent insanının yaşam şeklini anlatır.

Balzac, Dickens, Dostoyevski'nin yanı sıra Steinback, Stendhal, Flaubert, Tolstoy, Gogol, Hauptmann gibi büyük yazarlar endüstrileşmeyle birlikte gelen yeni toplum biçimi etkili bir şekilde yansıtır. Eserlerinde şatolar, evle bitişik toprak parçaları ve doğanın yerini, araba, fabrika, demir yolu, kalabalık ve insan yığınları alır. Yazarlar kentin olumsuz yönlerini açığa çıkararak sosyal, ekonomik yaşamın eleştirisini yaparlar. Buna bağlı olarak kentteki yoksulluğu ve şatafatı gözler önüne

sererek, dikkati kentin ücra yerlerine, dar sokaklarına, yıkık bahçe duvarlarına, sağlıksız çalışma yerlerine, gecekondulara ve çatı katlarına çekerler.

Endüstrileşme ve hızlı kentleşme süreci sermayenin sayılı ellerde toplanmasına neden olmuştur. Bu durum sosyal tabakaların keskinleşmesine, sınıflar arası ekonomik farkın büyümesine yol açmıştır. Kapitalist kentin bu eleştirel ve gerçekçi tasvir çizgisini Natüralizm akımı devam ettirir. Eserlerin içeriğinde üretime, sanayiye duyulan ilgi gözlemlenir; insan ikinci plana konulur. Kahramanların rolü azalır ve zaman zaman kentin gölgesinde kalmış, kişiliksizleştirilmiş yığınlar olarak karşımıza çıkarlar (Aytaç, 2012: 328).

Zola *Germinal* romanında kâr hırsı ile ihmal edilen sönük gaz lambalarını, ihmalkârlıkların neden olduğu ölümleri ve maden işçilerinin ekmek kazanmak için verdiği direnişi tüm çıplaklığıyla anlatır.

Berlin hakkında yazılan kent romanları 19. yüz yılın ikinci yarısından sonra yazılmaya başlanmıştır. Wilhem Raabes'in *Alık Serçenin Yazgısı* eseri ilk örnek olarak ortaya çıkmıştır (Forderer, 2013: 107- 128).

20. yüzyılda Modern Edebiyat döneminin ortaya çıkmış ve yazarlar yeni tekniklerle eserlerini işlemeye başlamışlardır. Artık yazarlar kalıplaşmış konu ve üsluplardan vazgeçmişlerdir (Weimann, 1998: 8; Steinmetz, 1997: 51-52). Bu dönemde Alman edebiyatında büyük ses getiren *Berlin Alexander Meydanı* romanı yayımlanır. Döblin, endüstriyle birlikte zenginleşen ve kalabalıklaşan Berlin'i, kapitalist sistemin yerle bir ettiği kent insanının yaşam mücadelesini ele alır.

Thomas Mann Nobel ödüllü eseri *Buddenbrook Ailesi*'nde 1835- 1877 yıllarında ticaretle uğraşan bir ailenin dört kuşak boyunca süren hayatını, sanayileşme ile birlikte gelen sosyal tabakalaşmayı, zenginliği ve kent kültürünü ele alır.

Dünya karşısında sürekli yenilen ve yenileceğini bildiği halde mücadele etmekten çekinmeyen pasif kahraman olgusunu eserlerinde ele alan Kafka, Modern Edebiyat döneminin en etkili yazarlarından olmuştur. *Ceza Kolonisi*'nde cezalandırma ve yargılama yetkisini bir makineye verir. Madde egemenliğini ve parası olanların haksız davranışlarını ön plana çıkarır.

Tiyatro, şiir ve öykü türlerinin sanayi devrimiyle birlikte aldığı yolu düşünürsek, romandan çok farklı konulara yöneldiklerini söylemek mümkün değildir. Kent imgesi bu türlerde de yer alır. Kapitalist kentin eleştirel ve gerçekçi bir şekilde tasvir edilir, sanayi, işletmeler, borsa, pazarlar, fabrikalar ve mağazalar kullanılan nesnelere olur.

Kent şiiri denince öne çıkan ilk isim Baudelaire'dir. *Kötülük Çiçekleri* ve *Paris Sıkıntısı* eserlerinde, Paris'in sanayileşmeyle birlikte değişen yüzünü anlatır. *Paris Sıkıntısı* eserinde yer alan bir şiirinde kenti şöyle tasvir eder:

*“Yeni yıl infilakıydı: binlerce arabalar, pırıl pırıl oyuncaklarla,
kâğıt şekerlerle, açgözlülükle ve umutsuzluklarla
dolu, bir çamur ve kar çalkantısı; en güçlü yalmızın bile
kafasını allak bullak etmek için yaratılmış, büyük bir kentin
resmi çığırılığı.
Bu hayhuyun, bu gürültü patırtının ortasından, eli
kamçılı bir hödüğün canına okuduğu bir eşek dört nal geçiyordu
(Baudelaire, 2001:29).”*

Bu şiirde, artık bir büyükşehir olan Paris'in kalabalığını, gürültüsünü, yalnızlığı ve insanları saran umutsuzluğu anlatır.

Alman Natüralizmin en önemli temsilcisi olan Gerhard Hauptmann'ın oyunlarında, 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan sanayileşme ve buna paralel olarak görülen toplumsal değişimler sergilenir. Eserlerinin ortak noktası bireyin toplumsal ilişkiler bağlamında yaşadığı problemlerdir (Cuma, 2006: 28). Hauptmann *Dokumacıların İsyanı*'nda, dokuma fabrikalarında makinelerin el tezgâhlarının yerini almaya başlamasıyla dokumacılar arasında beliren işsizlik, açlık ve sefaletin hikâyesini anlatır (Baykan, 2005: 35).

Türk edebiyatına gelindiğinde, kent sorunsalının çok daha geç tarihlerde başladığı görülür. Bunun asıl nedeni; yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin, sanayileşmeye batılı devletlerden daha geç başlamasıdır.

Türk toplumuna bakıldığında, 1950'lere kadar Anadolu'nun çok büyük kısmının köy özelliğine sahip olduğu ve nüfusun çoğunluğunun köylü olduğu görülmektedir. Ancak bu yıllardan sonra artan sanayileşme ve beraberinde gelen göçler sebebiyle modern kent olgusu bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Türk toplumunun tanıştığı bu değişim edebiyata da önemli oranda kaynaklık etmiştir (Coşkun, 2010: 365).

Köy-kent meselesinin Tanzimat sonrası Türk edebiyatında izlerini 1870'lerden itibaren sürmek mümkündür. Ahmet Mithad Efendinin *Bahtiyarlık* eserinde, köy ve köyün zıttı olarak tasvir edilen kentten bahsedilir. Fakat burada kent modern olgulardan uzaktır.

Kent romanının ortaya çıkması sanayileşmeyle birlikte, yani 1950'li yıllardan sonra mümkün olur. İş bulmak ve daha iyi şartlarda yaşamak isteyen halkın, başta İstanbul olmak üzere büyümekte olan kentlere göç etmesi, kent edebiyatının ana temalarını ortaya çıkarır.

Orhan Kemal eserlerinde büyük kente taşınan, gecekondulara yerleşen ve bu yeni yerleşim merkezinin yaşam biçimine alışmaya çalışan insanların yaşamını ele alır. *El Kızı*, *Gurbet Kuşları*, *Yalan Dünya* eserlerinde gecekondularda yaşamını sürdürmek zorunda kalan işçi ve ailelerinin sorunlarını anlatır (Enginün, 2001: 317).

Yaşar Kemal *Deniz Küstü* romanında, aldığı göçlerle her geçen gün daha da kalabalıklaşan İstanbul'u ve insan yığınlarını etkili bir biçimde anlatır:

“Bu insanların hepsinin de giyitleri dökülüyordu. Bedenleri çarpık çurpuk, yüzleri uzamış soluk, gözleri doymamış hırslı, öfkeli, ölgün, bitkin, saçları kirli, elleri ölüydü. Yozlaşmış, bambaşka bir insan türü, kir, çamur içinde, birbirlerinin ayaklarına basarak, birbirlerine çarparak, dış gıcırdatarak, söverek, kıvıl kıvıl, üst üste alanı doldurmuşlar, gidip geliyor, bağırtıyor, çağırıyor pazarlık ediyorlardı. Yozlaşmış bir insan yığını buradan denize kadar çalkanıyordu ve denizin yüzünü boydan boya bir çöp yığını doldurmuş, kayıklar, kent hatları vapurları bu çöp yığınına yara yara gidiyorlardı Marmara'ya, Boğaziçi'ne... (2001: 259).”

Yaşar Kemal kentin kalabalığını ve kent insanının yozlaşmış, bambaşka bir insan türüne büründüğünü anlatır.

Toplumcu gerçekçi yazarlardan biri olan Sabahattin Ali kent insanını anlatan eserler yazar. *İçimizdeki Şeytan* romanında, kentte meydana gelen bir aşk hikâyesini anlatır.

Toplumun içinde bulunduğu duruma ve yaşadığı değişime sırtını dönmeyen yazarlardan bir de Suat Derviş'tir. *Fosforlu Cevriye*, *Bu Roman Olan Şeylerin Romanıdır*, *Sınır* ve *Ankara Mahpusu* gibi romanlarında kentlerde hayatını sürdürmek zorunda kalan insanları, işçi sınıfını ve yoksulluğu ele alır.

Orhan Pamuk *Kara Kitap* romanında, bir avukatın başından geçenlerle birlikte İstanbul kentinin tarihini, dokusunu, sokaklarını, yaşam biçimini yansıtır.

Tiyatro, öykü ve şiir türünde kent temasını kullanan birçok tanınmış edebiyatçı vardır. Örneğin; Necati Cumalı'nın *Vur Emri* oyununda, evini terk edip İzmir'e kaçan bir gencin hikayesi anlatılır. Büyük umutlarla kente giden genç, orada umduğunu bulamaz, açlık ve sefaletle boğuşur, sonunda hapisaneyeye düşer (Cuma, 2006: 33).

Hemen hemen bütün oyunları sahnelenen Cevat Fehmi Başkut, *Büyük Kent* oyununda, Anadolu'dan İstanbul'a gelen ve kent yaşantısının yabancı olan saf kişilerin, İstanbul açığızleri tarafından sömürülmesini anlatır (Şener, 2007: 196).

Rıfat Ilgaz, ilk şiir kitabı *Yarenlik*'te toplumcu şiirin gereği olarak halktan insanların, işçilerin, yoksulların dünyasını yansıtır. Bu kitapta yer alan *Alişim* şiirinde Ilgaz, fabrikada çalışan bir işçinin kolunu kaybetmesini anlatılır:

“... Kim görececek kepenek
altında eksliğini/ kapılanırsın boğazı
tokluğuna./ Varsın duvarda asılı kalsın
bağlamam/ beklesin mızrabını./ Sağ yanın
yastık ister Alişim/ sol yanın sevdi-
ğini./ Ama kızlar da emektar sazın gibi/
çifte kol ister saracak (Bezirci, 1999:
208).”

Modern Türk şiirinin öncülerinden biri olan Attila İlhan'ın şiirlerinde, kent olgusunun modernleşmeyle doğurduğu çoğulcu yaşam tarzının en karmaşık yapılarını görmek mümkündür (Korkmaz vd., 2007: 81).

Ülkü Tamer'in 1959 yılında yayımlanan *Soğuk Otlar Altında* adlı şiir kitabında kentleşme, kapitalistleşme ve sanayileşmiş kent hayatının düzeninden kaçıp kurtulma isteği ön plana çıkar.

Yukarıda sözü edilen yazarlar ve eserleri, kent edebiyatı bağlamında ön plana çıkan isimlere ve yapıtlara birkaç örnektir. Hem Batı edebiyatında, hem de Türk edebiyatında bunların dışında kent temasını işleyen birçok edebiyatçıdan söz etmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. KENTİN PANORAMASI

Kent sadece insanlardan ve yapılardan oluşan bir yerleşim birimi değildir. Kent aynı zamanda, yaşam biçimimizi de belirleyen bir mekândır. Bir yandan davranışlarımızı ve düşüncelerimizi genişletirken, diğer yandan onlara sınırlar koymaktadır. İçinde yaşadığımız kent kültürü, her ne kadar bize hayatımızı nasıl yaşayacağımız konusunda çeşitli imkânlar sağlıyor gibi görünse de, aslında bizi kalıplaşmış belirli çizgilerin içine hapsedmektedir. Bu bakımdan kent hem bizim yaşam şeklimizi yaratmakta, hem de onu yansıtmaktadır.

Kentlerin 19. yüzyılda teknik yönüyle birlikte girdiği sosyal değişim öyle büyük yankı yaratmıştır ki, kentler hemen hemen bütün bilim dallarının ve sanatların ilgi odağı haline gelmiştir. Edebiyat da bu alanlardan biridir. Edebiyat açısından sınırsız bir malzeme niteliğinde olan bu modern kentler birçok edebiyatçı tarafından incelenir olmuş ve hatta zamanla büyükşehir edebiyatı şeklinde bir tür ortaya çıkmıştır. İnceleyeceğimiz eserlerden biri olan *Berlin Alexander Meydanı* kent edebiyatı alanında yazılmış en önemli yapıttır. Aynı şekilde *Ankara Mahpusu* romanı kent edebiyatı başlığı altında incelenebilecek önemli bir eserdir.

III.1.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Kentsel Mekân

Yaşanılan mekân sadece sosyal hayatın geçtiği edilgen bir sahne değil, aynı zamanda sosyal hayatın tamamlayıcı bir unsurunu temsil eder. Bu nedenle, sosyal ilişkiler ve yaşanılan mekân günlük hayatta kaçınılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır (Lefebvre, 2002: 367).

Aydemir (2011: 88)'e göre, klasik sosyoloji tarihi incelenecek olursa, topluluk çalışmalarının ilk olarak mekân üzerinden anlaşılmaya çalışıldığı görülecektir. Kır-kent ayrımının, komşuluk ilişkilerinin, devlet ve bölgesel gruplaşmaların, geleneksel/modern ayrımının hep bir coğrafyaya bağlı olarak anlaşıldığını savunur.

Berlin Alexander Meydanı'na mekân olarak seçilen kent Berlin'dir. Berlin geçmişte ve günümüzde Almanya'nın en önemli kültür, ekonomi, sanayi kentidir. Almanya Federal Cumhuriyetinin başkenti olan Berlin, 13. yüzyılın ikinci yarısında Spree Nehrinin kenarında küçük bir ticaret merkezi olarak kurulmuştur (Schäfer,

2011: 157). Berlin kenti aslında tek başına kurulan bir ticaret merkezi değildir; Spree Nehrinin diğer tarafında yer alan Cölln kentiyle kurulmuş bir ikiz kent niteliğini taşımaktadır (Stone ve Scheibner, 1986: 6). Yüzyıllarca birlikte yönetilen bu ikiz kent, 17. yüzyıla gelindiğinde Otuz Yıl Savaşları nedeniyle büyük bir yıkıma uğramıştır. Saygın hastalıklar, açlık, kıtlık vb. sebepler yüzünden nüfusu neredeyse yarı yarıya inmiştir. Bu dönemde Berlin kenti hala Ortaçağ özelliklerini barındırmaktadır (<http://www.berlin.de/>, 2015).

18. yüzyılda I. Friedrich Wilhelm kentteki büyük değişikliklere ön ayak olmuştur. Berlin’de planlı bir gelişme ve yapılaşma görülmüştür. Nüfusun artmasıyla birlikte, Avrupa’nın sayılı kentleri arasına girmiştir. Nüfus artışının en önemli etkeni; Friedrich Wilhelm’in ileri görüşlü bir siyasetle Fransa’dan kovulan ve ileri üretim tekniklerine hakim olan Protestanları kente getirmesidir. Nitekim "ilkel" Katoliklere oranla daha gelişmiş olan Fransız Protestanları, kentin ticari ve üretim açısından gelişmesine önemli bir ivme kazandırmışlardır (Arın, 2013). 18. yüzyılın başında Cölln, Friedrichswerder, Dorotheenstadt ve Friedrichstadt birleştirilerek Berlin adı altında tek bir merkez haline getirilmiştir. Fakat Berlin kentinin gelişiminde en etkili olan etken şüphesiz 1871 yılında Prusya Krallığı şeklinde adlandırılan Alman devletinin başkenti olmasıdır (Baçık, 2013: 28). Berlin başkent olana kadar, Almanya toprakları içerisinde bulunan bölge değişik krallık ve feodal beylerin çekişmelerine sahne olmuştur. Ortak bir birlikten söz etmenin mümkün olmadığı bu topraklarda Berlin, Alman birliği ve bilincinin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Harder ve Hille (2006: 12) Berlin kentinin bu özelliğini şöyle dile getirmiştir:

“1871 yılında sadece Prusya’nın değil, aynı zamanda yeni Alman İmparatorluğunun başkenti olduğunda, Berlin kısmen bir taşra yapısında olan şehir, Prusya militarizmin merkezi, Almanya üzerindeki Prusya hegemonyasının kalbi durumuna gelmiştir.”

Berlin’in tarihinde hiçbir olay sanayi devrimi kadar köklü bir değişime sebep olmamıştır. Sanayi devriminin belirgin olarak damgasını vurduğu bir kenttir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kent, ilk planda tekstil ve metal sanayisi olmak üzere, belki de tarihin en hızlı sanayi devrimini yaşamaktadır. Bu dönemde

yapılmaya başlanan raylı ulaşım, kent nüfusunun hızla artmasında etkili olmuştur. Büyük hızla gelişen demiryolu ağının yardımıyla Berlin, başta Şlezya, Polonya ve Rusya olmak üzere kaynağını doğu ülkelerinin oluşturduğu korkunç bir göçe sahne olmaktadır. Bununla birlikte, iş imkânına sahip olmak isteyen kırsal kesimin kent merkezine yönelmesiyle, kent nüfusunda durdurulması mümkün olmayan bir artış gözlemlenmiştir (Arın, 2013).

Sanayi devrimi, kentleşme tarihinde yeni bir çığır açmış ve ‘modern kent’ kavramını ortaya çıkarmıştır. Modern kentin en belirgin özelliklerinden biri kalabalık ve hareketlilik. Kent sonu gelmez hareketlilik demektir; herkes ve her şey bu hareketliliği besler. Hız, modern kentin yeni değeridir. Her şey hızla akıp gider, insanlar hızla hareket eder. Çünkü herkes bir yere yetişme derindedir. Saat kent hayatının en önemli nesne ve imgelerinden biri haline gelmiştir (Alver, 2012: 17). *Berlin Alexander Meydanı* romanında Döblin, Berlin kentinin modernleşme sürecinde sahne olduğu kalabalığı ve hareketliliği şöyle ele alır:

“Caddeler nasıl da kalabalık. Her şey karmakarışık. İnsanlar koşuşup duruyor. Beynim bomboş. Kurumuş. Ne olmuş buralar? Ayakkabıcılar, şapkacılar, meyhaneler. Her yer ıslık ıslık. İnsanlar artık çok ayakkabı eskitiyor olmalı. Bu kadar çok koşuştuklarına göre. Dışarıda kaldırımda her şey hareket halindeydi. [...] Yanından otomobiller gelip geçiyordu. Korna sesleri. Gürültü. Evler, yapılar uzayıp gidiyordu (B.A.M.: 8-9).”

Başkarakter Franz, işlediği bir suç yüzünden dört yıl hapiste kaldıktan sonra tekrar özgürlüğüne kavuştuğunda, Berlin sokaklarına geri döner ve gördüğü manzara karşısında büyük bir şaşkınlığa uğrar. İnsanların bir yerlere yetişme çabası içinde olması ve bu durumun yarattığı karmaşa Franz’ı sadece şaşırtmaz, aynı zamanda korkutur. Gürültü, kalabalık, çeşitlilik ve hareket kentin genel çehresini yansıtır hale gelmiştir. Yazarın kenti tasvir ederken kullandığı bu özellikler, sanayileşen kentlerin genel nitelikleri kapsamındadır.

Bir ülkenin demiryolu ağının ne kadar gelişmiş olduğu, o ülkenin sanayileşme ve modernleşme konusunda ne kadar ilerde olduğunun bir göstergesidir.

Almanya ilk olarak raylı sistemi 1835’te kullanmaya başlar Nuremberg ve Fürth arasında döşenen altı kilometrelik demiryolu, zaman içinde genişler; ülkenin hemen her kentine ve hatta ülke dışına kadar ulaşır. Ancak Alman demiryolu ağının

geçmişine bakılırsa, en büyük yatırımın Weimar Cumhuriyeti (1918- 1933) döneminde yapıldığı görülür. Birinci Dünya Savaşında büyük hasara uğrayan raylar düzeltilir veya yenileri döşenir. Ayrıca bu dönemde Alman hükümetinin, yaklaşık bir milyon işçiyle büyük bir yatırımı gerçekleştirdiği görülür (Deutsche Bahn, 2015). Weimar Cumhuriyeti döneminde kaleme alınan *Berlin Alexander Meydanı* romanı, bu dönemlerde Berlin kentine döşenen tren, tramvay ve metro hatlarından ve buralarda çalışan çok sayıda insandan söz eder:

‘Tramvay rayları kalın tahtalar üzerinde boşlukta uzanıyordu. Bir tramvay çok yavaş ilerliyordu. Hele bak, yeraltına metro yapıyorlar (B.A.M: 22). [...] Berlin, 20 uzak yol tren istasyonu, 121 banliyö istasyonu, 27 kent çevre tramvay hattı, 7 tren manevra istasyonu, elektrikli, buharlı trenler, tramvaylar, otobüsler, reklamlar, reklamlar. [...] Buraya bir sürü ray döşemişler, herhalde istasyon yapacaklar (a.g.e., 370).’

Eserin birçok bölümünde, yazar Berlin kentinde raylı sistem araçlarından ve bu araçlarla yolculuk eden insanlardan bahseder, sayısal verilere dayanarak kullanılan raylı sistem araçlarına ilişkin önemli tespitlerde bulunur. Eserde Berlin tren, metro ve tramvay gibi bütün demiryolu araçlarının faal olarak çalıştığı, üstelik bunlarla yetinilmeyip yenilerinin yapılmaya başlandığı tam bir sanayi kenti olarak kendini gösterir.

Yazar teknik araçların faydalarının yanı sıra zararlarının da olduğu, doğayı bozdukları, Berlin’deki yaşam kesitlerinde ön plana çıkarılır. *Berlin Alexander Meydanı*’nın başkahramanı Biberkopf, kolunu bir kamyonun altında kalarak kaybeder. Kahramanın kolunun kopması, teknik araçların insanların bazı vücut organlarını yok ettiklerini, dünyayı ruhsuzlaştırdıklarını, çevre ve canlı varlıkların felaketine sebep olduklarını sembolize eder (Baykan, 2008: 92). Bu bakımdan kent, insan varlığını tehlikeye düşüren bir mekândır.

Weimar Cumhuriyeti dönemi, büyük siyasi ve ekonomik yanlışların yapıldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesi ve oluşturulan anayasal düzen, Almanya’nın arzusu üzerine değil, savaştan galip çıkan devletlerin dayatması sonucunda gerçekleşmiştir (Uzun, 2003: 598). Ülke sağ ve sol taraftan diktatörlük tehlikesiyle sarsılmış, ekonomik krizler aşılması mümkün olmayan sorunlara dönüşmüştür (Armanoğlu, 2007: 156). Bu sorunlar ve çekişmeler,

hükümetin halka vaat ettiklerini yerine getirmesine engel olmuş ve halk hükümete karşı çıkmaya başlamıştır. *Berlin Alexander Meydanı*'nda yazar, Berlin'de yaşayan vatandaşların hükümetin izlediği politika konusundaki düşüncelerine yer verir:

“Alman vatandaşı, şimdiye kadar hiçbir toplum böylesine rezilce aldatılmamıştır. Anımsıyor musun 9 Kasım 1918 günü Raystag'ın balkonundan Schneidemann'ın bizlere barış, özgürlük ve emek sözü verdiğini? Nasıl yerine getirmişlerdi bu sözü. [...] Kiracıyı koruma kanunu bir parça kağıttan başka bir şey değil. Kiralar hiç durmadan yükseliyor. Orta halli el sanatkarları kapı önüne atılıyor, boğuluyor, icra memuru el koyacak çok şey buluyor (B.A.M.: 98).”

Scheidemann, Weimar Cumhuriyetinin ilk şansölyesidir. Eserde savaştan, ekonomik sorunlardan artık bıkmış olan halk, Scheidemann'ın onlara verdiği sözü tutmamasından, onları aldatmasından yakınır. Oysaki Scheidemann bir sosyal demokrat olmasının yanı sıra SPD üyesidir (Sternburg, 2007: 213) ve halk onun, söz verdiği gibi her zaman emeğin ve emekçinin yanında olması gerektiği düşüncesini taşır. Ancak yükselen kiralar, işten çıkarılan insanlar, hacze uğrayan mekânlar yönetimin halkı kandırdığının, oyaladığının birer göstergesidir. Bu dönemde halkın yönetime duyduğu güvensizlik ve öfke eserin pek çok bölümünde kendine yer bulur.

Yirmili yıllar, Alman siyasal hayatında sosyal demokratların en etkin olduğu dönemdir. Bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik çıkmazın yanı sıra, SPD ve KPD arasındaki sert çekişmeler, nasyonal sosyalizm git gide yükselmesinde etkili olmuştur. Böylece sosyal demokratlar yükselen nasyonal sosyalizm karşısında yalnız kalmış ve nasyonal sosyalistler iktidara gelerek tüm dünyayı etkileyecek gelişmelere ön ayak olmuşlardır (Yılmaz, 2013: 85). *Berlin Alexander Meydanı* romanının başkarakteri Franz bir nasyonal sosyalisttir ve girdiği sosyal ortamlarda faşizmin savunuculuğunu üstlenir.

“Yoksa siz de mi bunlardan yanasınız? Benim gibi her gün buraya gelen birinin gitmesini istiyorsunuz. [...] - Sen faşistin biri olduğun için. Kolluğu cebinde sakladığın için ve gamalı haçlı sayıldığın için! - Öyleyim, size ne? [...] Ağzınızı açıp da bana bir şey söyleyemezsiniz. Hiçbiriniz ne yapmam gerektiğini bana söyleyemez. Benim gibiler bazı şeyleri daha iyi bilir. Cepheye gidip sipere girmedik boşuna. Sizler şimdi ortalığı kışkırtın diye. Barış, barış diyorum size. Anladınız mı? İbret alın bizlerden. Başka bir şey istemiyorum. Şimdi içinizden biri kalkıp da, devrim yapmak isterse, barışa dokunursa, onu asmalı derim sokaktaki ağaca. İşte o zaman ötekilerin akli başına gelir,

arkadaşları ağaçta sallanırken. Yaptıklarınızın sonucu ne olur görürsünüz, cani herifler! (B.A.M.: 73-74).’’

Alfred Döblin bir sosyal demokrattır. Üstelik SPD’ nin resmi üyesi olarak aktif şekilde çalışmaktadır (Aytaç, 2005: 130). Kendisine zıt bir politik görüşe sahip olan Franz ise nasyonal sosyalisttir. Faşist bir karakter olan Franz’a göre; devletin varlığına veya barışa zarar getirecek en küçük bir hareketin dahi cezalandırılması gerekir. Devrim yapmak isteyenlerin – muhtemelen SPD yanlılarının- gerekirse idam edilmeleri gerektiğine inanır. Franz’ın şiddet yönelimi olan bir birey olması, kent insanının genel özelliklerinden biri olması yanında, Birinci Dünya Savaşını yaşamış bir toplumun büyük acılar çekmesinden kaynaklanır (Koşmak, 2005: 113). Nasyonal sosyalist karakterlere yer verilmesi ise, Hitler iktidarının git gide yaklaştığını gösterir. Bu konudaki yönüyle kent, politik çekişmelerin vuku bulduğu bir yer olarak ortaya çıkar.

1918 ve 1933 yılları arasındaki dönemin göze çarpan en önemli özelliği şüphesiz ekonomik krizlerdir. Hatta bu ekonomik krizlerin, başarılı bir yönetim anlayışının önündeki en önemli etken olduğunu söylemek mümkündür. İmparatorluk döneminden kalan istikrarsız ekonomi, söz konusu krizlerin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşına giren Almanya’nın, kısa ve uzun vadeli borç alımına giderek enflasyon ile savaşı finanse etmeye çalışması, iç fiyatları üç kat artırmış ve Alman Markının dış alım gücü zayıflamıştır (Elm, 2005: 16). Savaştan yenik çıkan Almanya, hem ödemesi imkânsız olan bir savaş tazminatına çarptırılmış, hem de iç pazarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Bütün bu etkenler ülkeyi büyük bir ekonomik sorunla karşı karşıya getirmiştir. Bu gerçekliğe uygun biçimde *Berlin Alexander Meydanı*’nda, ekonomik problemler nedeniyle, Berlin kentinde yoksulluk içinde yaşayan halka değinilir:

’’Franz Biberkopf, üzerinde gri-yeşil bir asker paltosu, insanlar arasında itile kakıla yürüyor. El arabalarında sebze, peynir, ringa balığı satan ufak tefek kadınlar. Soğan satan adamlar, başıra çağıra... İnsanlar ellerinden ne gelirse yapıyor. Evde çocuklar bekliyor, ağızları açık, küçük kuşlar gibi aç. Ağzını kapat, ağzını aç, ağzını kapat, ağzını aç, ağzını kapat, ağzını aç... (B.A.M.: 104)’’

Eserde, Berlin kenti insanlık dramının yaşandığı bir mekân olarak tasvir edilir. Sokaklar, sefalet içinde yaşayan ve çocuklarını aç bırakmamak için el

arabalarında sebze meyve satan ve bütün olumsuzluklara rağmen, hayatta kalabilmek adına ellerinden geleni yapan insanlarla doludur. Evde ailelerinin getireceği yemeği bekleyen aç çocukların, aynı eylemi defalarca tekrar etmesi ve bu eylemin bir sonuca varmaması, ailelerin verdiği çabanın sonuçsuz kaldığını göstermek için yazarın özellikle tercih ettiği bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

Modern kent çelişen çıkarların en önemli çatışma alanlarından biridir. Bu mücadeleler sadece kentsel mekânda değil, aynı zamanda kent mekânı üzerinde de verilmektedir. Mekân toplumsal iradenin taşıyıcısı konumundadır. Bu nedenle, iktidar ilişkilerini korumayı veya değiştirmeyi amaçlayan her grup için mekân üzerinde belirli bir denetimin kurulması şarttır. Çünkü burada farklı birey, grup ve sınıfların, farklı amaç ve çıkarları bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu çelişki ve mücadeleler, sosyo-mekânsal değişimin maddi temelini oluşturmaktadır. Söz konusu kentsel çelişki, üç temel ögenin merkezi durumundadır: toplumsal sınıflar, sermaye birikim süreci ve devlet (Şengül, 2001:9). Eserde, Berlin kentinde yaşayan sosyal tabakaların farklı ekonomik durumları ele alınır:

“Şu andaki toplum düzenine göre çalışan sınıf ekonomik, politik ve de sosyal bakımdan köle olmaya mahkumdur. Bunun en iyi örneklerini mülkiyet hakkında –mal tekelinde- ve devletçilikte –güç tekelinde- görmekteyiz. Günümüz üretiminin ana ilkeleri, kişinin doğasal gereksinimleri değil, kazanç umutlarıdır. Tekniğin ileri attığı her adım, mülk sahibi sınıfın zenginliğini ölçsüzlüğe doğru arttırmaktadır. Toplumun önemli bir bölümü ise utanılacak oranda yoksulluğa sürüklenmektedir. Devlet, mal-mülk sahibi sınıfın çıkarlarını korumakla, toplumun büyük bir bölümünü de alaşağı etme görevini üstlenmiş. O, hilenin ve gücün bütün olanaklarını kullanarak tekelin ve sınıf farklılıklarının korunmasına çaba göstermekte. Artık bireyin kukladan farklı yok. Şimdi o muazzam bir mekanizmanın içinde ölü bir çarktır (B.A.M.: 221).”

Endüstri devrimi, dünyada yeni bir kent sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eserde de değinildiği gibi, bu yeni sistemde mülkü elinde bulunduran taraf her geçen gün zenginliğine zenginlik katıp güçlenmeye devam ederken, işçi konumunda olan taraf elde edilen kâra rağmen düşük ücretlerle uzun saatler çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Bu durum halkı yoksulluğa mahkûm etmektedir. Böyle bir durumda, devletin emeği ve emekçiyi koruması gerekirken, üst tabakanın yanında durması, üst tabaka ile alt tabaka arasındaki farkın artmasına ve toplumsal adaletin

ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Bu özelliğiyle modern kent, sosyal adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir mekân olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist üretim biçiminin temel kurallarından biri, insani iş gücünün kârın yaratılması için araç olarak kullanılmasıdır. İşçi bir üretim faktörü haline getirilmiştir. Bu süreç mal üretiminde, parayı daha çok paraya dönüştürmeye yönelik bir süreç ve bu süreçte kârı etkileyecek tüm giderlerin en aza indirilmesi istenmektedir. Ortaya konulan sermayenin, kâr oranıyla, yani kâr oranının yüksekliğiyle ilişkisi önemli ölçüde üretimdeki ilişkilerle bağımlıdır; buradan da ücretlerin düşürülmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik önlemlerin alınma arzusu belirmektedir. Böylece kapitalist üretim biçiminin toplumsal olmayan karakteri ortaya çıkmaktadır (Biermann ve Klönne, 2007: 10; Landes, 1998: 7; Bowles ve Gintis, 1996: 128). *Berlin Alexander Meydanı*'nda yukarıdaki görüş ve gerçeklere uygun kurgu büyük ölçüde mevcuttur. Aşağıdaki alıntılar konuya en bariz örnek teşkil edecek niteliktedir.

“Geçenlerde ne yazıyordu gazetenin biri, haberin var mı? ‘Mısır ülkesinde köleler yıllar boyu, hiç makinesiz kral mezarları inşa etmişti. Günümüzde ise Avrupa’nın işçileri yıllar boyu, önlerinde makineler, kişisel servetler inşa ediyor.’ İlerleme mi bu? Olabilir. Fakat kimin için? Belki yakında ben de çalışırım Essen Krupp veya Borsig ayda bin mark daha fazla kazansın diye (B.A.M.: 222).”

“İyi günler sayın bay doğrudan doğruya girişim. Kapitalistleri oldukça şişmanlatmaya devam edin. Sabahları yedide işbaşı, kemiklerimizin öğütüldüğü değirmene, gündelik beş kuruş! (a.g.e., 225).”

Modern kent temelini makinenin oluşturduğu bir yaşam merkezidir. Bireyin yerini artık madde almıştır. Burada insan hayatı hiçe sayılır. Toplumsal adalet ve insani değerler önemini kaybeder. Topraktan koparılıp makine başına getirilen insanlar, işletme sahipleri daha çok kazansın diye günün büyük bölümü çalışmak ve karşılığında düşük kazançlara razı olmak zorundadır. Çünkü modern kent insanı açlığa, sefalete mahkûm eden bir mekân olarak ortaya çıkmaktadır.

19. yüzyıldan itibaren kentler bir tüketim merkezi haline gelmiştir. Birey kentte kim olarak algılanmak istiyorsa, öyle tüketmeye başlamıştır. Tüketim çağı olarak adlandırılan bu çağda birey rehberlerle hareket etmekte, neyi, ne zaman ve nasıl

tüketeceği konusunda bilinçli olarak yönlendirilmektedir. Böylece kent metaya dönüşerek hızla kullanım değerini yitiren bir toplumsal mekân olarak ortaya çıkmaktadır (Aydoğan, 2009: 204). Döblin *Berlin Alexander Meydanı*'nda Berlin'i, her şeyin değerini çok çabuk yitirdiği bir tüketim merkezi olarak anlatır:

“Sevgili kardeşler, şu Alexander alanında karıncalar gibi gidip gelen sizler, bakın bir şuraya, terazili adamın yanındaki yıkıntıya. Bir zamanlar kırtasiyeci Jürgens'in dolup taşan dükkanının bulunduğu yere. Şimdi orada büyük bir mağaza Hahn var, boşaltılmış, bomboş, içi temizlenmiş. Vitrin camlarında kırmızı paçavralar asılı. Karşımızda kocaman bir çöplük. Topraktan geldin sen, toprak olacaksın yine sen. Şahane binalar yapmıştık, artık içine hiç kimsenin girmediği. Böyle mahvoldu gitti Roma, Babilon, Annibal, Sezar... her şey yıkıldı, öldü. Düşün eskileri. Şimdi yeri kazıp yine çıkarıyorlar eskinin kentlerini. Gazetenin Pazar ekinde görmüştüm. Fakat o kentler amacına ulaşmıştı, bitmişti, artık yeni kentler gerek. Üzerinden dökülen eski pantolonuna da üzülmiyorsun, gidip yenisini alıyorsun, dünya böyle yaşıyor (B.A.M.: 136). ”

Endüstrileşmeyle birlikte kentler o güne kadarki özelliklerini neredeyse tamamen yitirir ve bambaşka bir yapıya bürünürler. Dünyaya adını duyurmuş Roma gibi kentler artık tarihe gömülmüş, geride kalan kalıntıları ise bilim adamlarının kazıp su yüzüne çıkarmaya çalıştığı bir yıkıntıdan ibaret olmuştur. Onlar artık yok olmuştur; onların yerine yeni kentler, kalabalığın ve aceleciliğin hüküm sürdüğü mekânlar gelmiştir. Bu mekânlarda her şey çok çabuk eskir, fakat yerine hemen yenisi gelir. İnsanoğlu bu mekânlarda kaybolup giden şeylere üzülmemelidir. Çünkü yenisi zaten gelecektir, artık dünya böyle dönmektedir.

Düşünce tarihine bakıldığında, kadınlar hiçbir zaman erkeklere denk görülmemiş, hatta bazı toplumlarda kölelere eş tutulmuştur. Grek toplumunda “Her erkeğin çocukları ve kadınları üzerinde yasa koyma etkisi vardır.” denmiş ve kadınlar bir tür harem içinde tutularak eğitimden mahrum edilmiş ve ekonomik olarak Hammurabi'nin Babil'indeki kadınlardan çok daha düşük bir statüde bırakılmışlardır. Roma toplumuna geçildiğinde, bu durumun pek değişmediği, Romalı kadının vatandaşlık hakkına sahip olmadığı çünkü kamu yaşamında geçerli olan erdemlerin, kadınların sahip olamayacakları değerler olduğu görülür. Roma İmparatorluğunun çöküşünün ardından kadınlar Ortaçağ da birçok haksızlığın kurbanı olmuşlardır. 17. yüzyıldan itibaren kadınlar, sosyal ve ekonomik haklarını

almak için her ayağa kalktıklarında acımasız bir şekilde bastırılmış ve liderleri idam edilmiştir. Krallıktan yana olan Avrupa'nın Fransa üzerine yürüdüğü 18. yüzyılda kadınlar Fransa'yı ve devrimini savunmak için erkeklerin yanında savaşmış, ancak savaş bitince şu yanıtı almışlardır:

“Ne zamandan beri kadınlara cinsiyetlerini inkar etmek, erkekleşmek hakkı verildi? Kadınlara evlerine ilgi göstermek, çocuklarının beşiklerini sallamak gibi görevlerini bırakarak genel yerlere gelmek, meclislere nutuk söylemek, ordu safları arasına girmek, doğanın verdiği görevi ihmal etmek hakkını kim verdi? (Arat, 2010: 31-41).”

Sanayi devriminden sonra bu görüşün değişmeye ve kadının erkeklerle aynı haklara sahip olmaya başladığı görülür. Kentlerin işgücüne ihtiyaç duyan fabrikalarla dolması ve sadece erkeklerin bu ihtiyacı karşılayamaması, kadınların iş hayatına girmelerine zemin hazırlar. Böylece kadın ekonomik özgürlüğünü eline alır ve toplumda erkeğe eşit gerçek bir birey olabilmeyi başarır.

Berlin Alexander Meydanı'nda Döblin, Berlin kentini kadınların da erkekler gibi çalıştığı, haklarının korunduğu bir mekân olarak tasvir eder.

“Sonra bir garsonla bir kadın, küçük oda, bir mutfak, düzgünce döşeli, gaz sobası. Garson sabahları evde, çok uyuyor, sonra kalkıp, çalgısının başına geçiyor. Garsonun karısı büyük bir mağazada denetim görevlisi. [...] Yandaki dairede bir fırıncı kalfası ve karısı, bir matbaada istifçilik yapıyor ... (B.A.M.: 101).”

Berlin, kadının da bir erkek gibi vatandaşlık hakkına sahip olduğu, yasa önünde eşit olduğu, kendi hayatının iplerini kendi elinde tuttuğu ve istediği tercihi yapmakta özgür olduğu bir mekândır. Tarihtekin aksine kadın artık sadece erkekle aynı ortamda çalışabilmekte değil, aynı zamanda yeri gelince erkekten daha üst bir konumda da bulunabilmektedir. Kentte yaşayan insanlar kadının toplum içinde elde ettiği bu sosyo-ekonomik durumu yadırgamaz, çünkü yeni toplum düzeni bunu gerektiren bir biçimde şekillenmiştir.

Endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan modern kent sisteminde zıtlıklar bir arada bulunmaktadır. Weimar Cumhuriyeti dönemine bakıldığında, bir yandan siyasi ve ekonomik krizlerle boğuşan Almanya'nın, diğer yandan endüstri devriminin etkisiyle pek çok yeniliğe imza attığı görülmektedir. Berlin, yaşanan krizlerden dolayı, yoksulluk ve açlıkla mücadele eden, hayatlarına devam etmek için her türlü

işi seçim şansı olmadan yapmak zorunda kalan insanların yaşadığı bir kent haline dönmüşken, bu duruma zıtlık oluşturacak farklı gelişmelere sahne olmuştur. Kent nüfusu tarihinin en büyük patlamasını yaşamış ve Berlin bir düşünce, kültür ve moda merkezi haline gelmiştir (Schäfer, 2011: 157). Hartung'un (1999: 7-36) "madalyonun iki yüzü (Doppelgesicht)" olarak tanımladığı bu dönem, 1923 yılında başlayan ekonomik iyileşmeden, 1929 yılında gerçekleşen dünya ekonomik krizine kadar devam eden ve "Altın Yıllar" şeklinde adlandırılan süreyi kapsamaktadır (Bedürftig, 2012: 134). Bu yıllarda Berlin ilk defa gerçek bir başkent olmuştur. Dünyanın her yerinden sanatçı, edebiyatçı, mimar, müzisyen, film yapımcısı, gazeteci Berlin'e taşınmıştır. 19 Nobel ödülü Almanlara verilmiş; Einstein fizik, Thomas Mann edebiyat ödülünü kazanmıştır (Stone ve Scheibner, 1986: 170). Berlin artık sadece Avrupa'nın en büyük sanayi kentlerinden biri değildir, aynı zamanda kültürel alanda Londra ve Paris'le rekabet edebildiği, kabarelerin, varyetelerin, müzik, dans ve tiyatronun doruğa ulaştığı bir kenttir. Eserde Berlin kentinin bu kültürel yönü gazete ilanları ve afişler kullanılarak aktarılır:

"Kapının yanında bir reklam asılı: Büyükbaş hayvan sevkıyatçıları balosu. Kernbach Orkestrası (B.A.M.: 101)."

"Hardenberg Caddesindeki 'Reinassance' tiyatrosunda, çok sayıda seyircinin onur vermesiyle çok ilgi toplayan "couer-çapkın" 100. defa oynanacaktır. Duvar ilanlarında Berlinlilerin bu oyunu daha çok onurlandırması istenmekte (a.g.e.,156)."

"Franz orada duran gazetelere göz atıyor. [...] Lessing tiyatrosunda Piscator oyuncularını. [...] Bruno Walter'in bu sezon en son konseri, 15 Nisan Pazar şehir operasında, programda Mozart'ın senfonileri... (a.g.e., 170)."

Döblin, Berlin sakinlerinin sık sık tiyatro gösterilerine, konser, sinema ve dernek toplantılarına katıldıkları, kültürel faaliyetlere çok önem verdikleri anlatır. Bazı sanatsal faaliyetler halk tarafından o kadar ilgi görür ki, defalarca sergilenme gereği duyulur. Kent tarihi incelendiğinde, *Berlin Alexander Meydanı*'nda sözü edilen bu kültürel aktivitelerin, gerçekte uyum içinde olduğu görülür. "Altın Yıllarda" ülke dışından gelen büyük dans grupları, Berlin kentinde unutulmayacak performanslar yapmışlardır. Bu dönem Charleston ve Shimmy'nin, Cazz'ın,

tiyatronun, filmin ve kabarelerin dönemi olarak tarihe geçmiştir (Stone ve Scheibner, 1986: 170).

Weimar Cumhuriyeti döneminin siyasi ve ekonomik çıkmazları her ne kadar halkı bunaltmış ve sefalete sürüklemiş olsa da, kültür ve sanat yaşamı canlı ve renkli bir biçimde kendini göstermiş ve Berlin bu dönemde dünyaya adını duyurmuştur.

III.1.2. Ankara Mahpusu'nda Kentsel Mekân

Kent, toplumsal ve kültürel bir öze sahiptir. Kentten söz etmek doğrudan belli bir kültür kalıbından, yani kültürel hayattan söz etmek demektir (Alver, 2009: 150).

Suat Derviş, özellikle yurt dışında büyük yankı uyandıran *Ankara Mahpusu*'nun konusu İstanbul kentinde geçmektedir. Güzelliği yüzyıllarca dillerden düşmeyen İstanbul, dünya üzerindeki konumu, tarihi, sosyo-kültürel hayatı ve ekonomisi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Tarihteki en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri olması sebebiyle, her dönemde göç almış ve düşmanları tarafından devamlı olarak ele geçirilmeye çalışılmıştır (Gürel ve Balta, 2011: 2).

İstanbul'un kentinin, tarihteki ilk adıyla Byzantion'un, Megaralı Grekler şeklinde adlandırılan bir koloni tarafından (M.Ö. 7 yüzyıl) kurulduğu düşünülmektedir. Sahip olduğu limanlar sayesinde deniz ticaretinde kendini göstermiş ve kısa sürede adından söz ettirmiştir. Ticaret kentin temel geçim kaynağıdır. Byzantion, daha o dönemde kendi parasını kendisi basmış ve bunu Yunan kentlerine kabul ettirmiş bir kenttir. İlk kurulduğu zamanlarda kırsal mekân özelliği taşıyan bu kent, İmparator Constantin tarafından ele geçirildikten sonra, Konstantinopolis (M.S. 324) adını almış ve Bizans İmparatorluğunun (Doğu Roma) başkenti olmuştur (Müler-Wiener, 2002: 16-20). Böylece Hıristiyan âleminin lideri Bizans, Konstantinopolis'i Hıristiyanlığın merkezi durumuna getirmiş (Gündüz, 2008: 54), pagan kültürünün üzerine Hıristiyan kültürünü koyarak zengin bir birikim oluşmasına ön ayak olmuştur.

Yüzyıllarca Hıristiyanlığın ve Bizans İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul, Fatih Sultan Mehmet'in 1453'teki fethiyle üçüncü dönemine girmiştir. Zaten birçok farklı halktan insanı içinde barındıran kent, Türklerin eline geçmesiyle pek çok etnik grubun ve çeşitli kültürlerin toplandığı özel bir mekân haline gelmiştir.

Osmanlıların eline geçtiğinde oldukça perişan ve harabe bir vaziyette olan Doğu Roma payitahtı, yapılan mimari faaliyetler neticesinde çok kısa sürede bir Osmanlı Türk kenti oluvermiştir (Ortaylı, 2008: 17). Yoğun bir ticaretin olduğu bu kent, “dünyadaki pazarların bütün alıcı ve satıcılarının bir araya geldiği yer” olarak tarihe geçmiştir (Boyar ve Fleet, 2010: 157).

19. yüzyıla gelindiğinde, batılı devletleri kasıp kavuran ve köklü değişikliklere sebep olan sanayi devriminin, başkenti İstanbul olan Osmanlı Devletinde aynı etkiyi yaratmadığı görülür. Her ne kadar devlet liderleri batıda görülen gelişmelere ayak uydurulması gerektiğine inansalar da, sanayileşme Osmanlı Devletinde çok daha geç başlamıştır. Merkezi otoritenin gücü, özel girişimin yetersizliği ve batıdaki serbest pazar anlayışı bu durumun temel nedenidir. Ayrıca devletin askeri, ziraat ve madencilik alanındaki merkezîyetçi kontrolü, sanayinin belirli fabrikalar şeklinde belirli kentlerde olmasına yol açar. Bu durum ise sanayideki teknolojik verimliliği düşürmüş, sanayinin dar alanda ve esnaf tipi örgütlenme şeklinde kalmasına neden olmuştur (Şener, 2007: 57-58).

Türkiye sanayileşme konusunda ilk belirgin adımlarını 1950’li yıllarda atmaya başlar. Bu döneme kadar ülke geleneksel özelliklerini korumaya devam eder. Örneğin; İstanbul geleneksel ahşap evleriyle ünlü bir kenttir. Kentle özdeşleşen ve büyük bir alanı kaplayan bu evler Osmanlı Devletinin son döneminde inşa edilmiş yapılarıdır. Tüccarların ve Müslüman olmayanların kaldığı bu evler, batıda sanayi devrimi öncesi ticaretle uğraşanların yerleşim biçimleriyle benzerlik gösterir (Batur vd., 1979: 193). Suat Derviş *Ankara Mahpusu*’nda henüz modern bir kente dönüşmemiş –sanayileşmemiş- İstanbul’u anlatırken, başkarakter Vasfi’nin yaşadığı ahşap evlerden oluşan mahalleyi kullanır:

“Ne sıcak bir gece... İnsan bu evde boğulacak, diye mırıldandı. Bu mahallenin her evinde insan boğulabilirdi. Ahşap evler bütün gün güneşin altında kavruluyordu. Gece olunca da sanki bütün gün emmiş oldukları o cehennem sıcaklığını buram buram etrafa yayıyorlardı. ... Sokaklar dardı, akşamları denizden kopup gelerek sahilleri kucaklayan tatlı meltemler bu fakir mahallenin dar sokaklarından geçmiyordu (A.M.: 35).”

Vasfi geliri düşük ailelerin yaşadığı bir mahallede oturmaktadır. Yaşadığı ev ise bir Osmanlı Devletinin yaptırdığı tarihi ahşap evlerden biridir. Osmanlı Devletinin

son dönemlerinde doğmuş yazarın, İstanbul'un o güne dek varlığını sürdüren yönünü anlatırken alışıl gelmiş ahşap evlerini ve daracık sokaklarını ele alır. Bunlar modernite öncesi kentlerin sahip olduğu özelliklerdir. Sanayileşmeyle birlikte gelen yeni toplum biçimine uyum göstermeyen bu özellikler, İstanbul'un günümüz anlamıyla henüz modernleşmediğini, geleneksel yönünü hala devam ettirdiğini gösterir.

Modernleşme kuramına bakıldığında endüstri toplumu kuramıyla doğrudan ilişkisi olduğu anlaşılır (Sevil; 1999: 55). Bu bağlamda, endüstrileşmenin ilk olarak görüldüğü kentlerden biri olan İstanbul değerlendirildiğinde, görünümünün sanayi devriminden sonra yavaş yavaş değişmeye başladığı görülür. (Hamadeh, 2007: 283). Tıpkı 1800'lü yıllarda Paris'in endüstrileşmeyle birlikte altyapısının yeniden yapılandırılmasıyla yeni bir yaşam biçiminin oluşturulması (Harvey, 2008) gibi, ellili yıllardan itibaren İstanbul'un yapısal özellikleri değişmeye başlar. Kent yapısı, yaşamı, halkın beklentileri ve uğraşları çağın özellikleri doğrultusunda değişir. Bu dönemlerde, Paris örnek alınarak İstanbul'un dar sokakları genişletilmeye çalışılır. Birkaç kattan oluşan, giriş katı dükkân olan ve üst katları yerleşim için kullanılan evlerin önemi azalırken, apartman daireleri zenginler için önem kazanır (Faroqhi, 273-276). *Ankara Mahpusu*'nda Derviş "eski" ve "yeni" fikirleri arasındaki çatışmayı gözler önüne sererek hem modernite fikrini sorgular, hem de modernitenin doğurduğu "değişim"i irdeler (Kıryaman, 2013).

"Zavallı Şakir Amca! O kadar da zavallı değil ya, hiç olmazsa evinin yıkıldığını görmedi, ölümünden sonra karısı o evi bir Adanalı tüccara sattı. O da evin yerine içinde on dört daire olan bir bina yaptı (A.M.: 133)."

Vasfi'nin yaşlı amcası Şakir, uzun yıllar mal varlığıyla toplumda tanınmış bir bireydir. Fakat ölümünden birkaç yıl sonra, genç karısı Şakir'in bütün hayatını geçirdiği evini zengin olma, daha iyi şartlarda yaşama düşüncesiyle bir tüccara satarak kentin başka bir yerine yerleşir. Sattığı evin yerine yeni toplum düzenine hitap eden çok katlı bir apartmana bırakır. Apartman, geleneksel Türk ev sisteminde karşılığı olmayan ancak modernleşme süreciyle birlikte yeni bir ev stili olarak kent hayatına dahil olan bir modeldir (Alver, 2013: 80). Zeynep'in, Şakir karakterinin

ömrünü geçirdiği eski evi yıktırıp aynı yere modern bir bina yaptırması toplumun içinde bulunduğu büyük değişimin bir sembolüdür.

1950’li yıllarda tarımda makineleşmenin sonucu olarak, büyük toprak sahipleri üretimde araç ve makine kullanmaya başladılar. Böylece insana dayalı işgücü gereksinimi azalmış, bu alanda istihdam edilenler de kentlere göç etmek zorunda kalmıştır (Yeramisos, 2005:177; Akgür, 1997: 60). Bu dönemlerde kentler tarım dışındaki sektörelere iş sağlayan merkezler haline gelmiştir. İstanbul’un ellili yıllardaki tarihsel gelişimi incelendiğinde, İstanbul’un sadece içerden değil, aynı zamanda dışarıdan da göç almaya ve bir mega kent olarak hızla çevreye yayılmaya başladığı görülmektedir (Witteveen, 1952: 281; Genim, 2010: 281-282). Derviş *Ankara Mahpusu*’nda birkaç yıl içinde İstanbul nüfusunda görülen söz konusu büyük artışı şöyle ele alır:

“Vasfi, İstanbul şehrini kederli gözlerle seyrediyordu. Bu şehir ona müthiş kalabalık geliyordu; yollar, kaldırımlar, nakil vasıtaları hınca hınç doluydu (A.M.: 100).

“Sabahın ilk tramvayları Beyoğlu’nda işlemeye başlamıştı. İçleri nereye gittiklerini, ne yapacaklarını bilen adamlarla doluydu. [...] Vasfi iş sahibi olmanın, çalışmanın belki de bir mutluluk olduğunu düşündü (a.g.e., 145).”

Vasfi on iki yılın ardından hapisten çıkar ve doğup büyüdüğü, âşık olduğu, sonra da hayatının en büyük hatasını yaptığı kente, İstanbul’a, geri döner. Fakat ne İstanbul bildiği İstanbul’dur, ne de kendisi eski Vasfi’dir. İstanbul artık korktuğu, ne yapacağını, nasıl yaşayacağını bilmediği bir yer haline gelmiştir. Kente tamamen yabancıdır. Her yer koşuşturan insanlarla doludur artık. İstanbul moderniteden payına düşeni almıştır. Kente akın eden ve toplu taşıma araçlarını hınca hınç dolduran insanlar bunun en belirgin göstergesidir.

Türkiye’de makineleşme ve iş imkânlarının artmasıyla, kırsal kesimde yaşayan insanlar kitleler halinde kentlere akın etmeye başlamışlardır. Bu durum, başta büyük kentlerde olmak üzere birçok ekonomik, sosyal ve fiziksel problemi beraberinde getirmiştir (Hamamcı ve Keleş, 2005: 76). Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı bu göçü kaldıramadığı için bu kentleşme süreci aşırı kentleşme, sağlıksız kentleşme, çarpık kentleşme gibi isimlerle ifade edilir hale gelmiştir.

Göçle gelen insanlar, kent merkezlerinin etraflarında gecekondu mahalleleri oluşturmuş ve bu gecekonducularda yaşamak durumunda kalmışlardır (Es ve Ateş, 2004: 209). Gecekonduculardan düşük kaliteli apartmanlara, lüks apartmanlardan köşklere kadar çeşitlenen konut mahalleleri büyük kentlerdeki ayrıntılı tabakalaşmanın göstergesidir. Büyük kentlerdeki konutların bu çeşitliliği aileler arasında konum yönünden büyük farklar olduğunu göstermektedir (Kıray, 1984: 69-78).

İstanbul söz konusu çeşitliliğin yaşandığı kentlerin başında gelmektedir. Gittikçe kalabalıklaşan kent, tarihi dokusunu da yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Camilerin, külliyelerin, medreselerin, ahşap evlerin yanında yüksek binalar yükselmeye başlamıştır. *Ankara Mahpusu*'nda İstanbul'un değişen çehresini Derviş şöyle ifade eder:

“Modern yapılarla kurşuni renkli eski binalar bu şehrin yedi tepesine tırmanmak için, sanki birbirlerine destek olmuşlardı (A.M.: 100).”

“Çeşmenin önünden geçmemek için geri döndü ve başka bir yoldan eski evlerinin bulunduğu sokağa girdi ve hayret içinde kaldı. Burası büsbütün değişmişti. Eski evlerin bulunduğu yerde şimdi beş katlı büyük binalar vardı. Bütün sokak değişmişti, eski ahşap evlerin yerinde şimdi modern binalar yükseliyordu.[...] Eğer buraya eski tanıdıklarını bulmaya geldinse onları burada bulamazsın. Bazıları şurada burada birer gecekondu kurdu, ötekileri dağılıp gitti (a.g.e.: 131-133).”

Ankara Mahpusu'nda da anlatıldığı gibi, sanayileşme kentlerin görünüşünde büyük bir değişime neden olmuştur. Eserde kentte bulunan eski binaların ya tamamen yıkıldığı ya da yanlarında modern binalar yükselmeye başladığı anlatılır. Eskiden bir arada yaşayan insanların her biri artık modern kentin bir tarafına savrulmuş, derme çatma binalarda hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır. Modern kent sadece yaşadıkları yeri ellerinden almamış, aynı zamanda onların beraberliğini, bütünlüğünü de bozmuştur. Kentin karakteristiği olarak ön plana çıkan bu özellikler moderniteyle birlikte insan hayatına dahil olmuştur.

Büyük kentlerin çektiği büyük ölçekli ve sürekli göç zamanla kentlerin ekonomik, sosyal, fiziksel yapısında önemli değişiklik ve sorunlara yol açar. Açık ve gizli işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, gittikçe kutuplaşan toplumsal yapı ve

kentsel kimlik, kentsel yaşam standardının sürekli düşmesi söz konusu sorunlar arasında sayılabilir. Bu şekliyle kent, giderek geri kalmış bölgelerin sorunlarının taşınarak açığa çıktığı bir metropol haline gelir (Bora, 1993: 3-11). *Ankara Mahpusu*'nda yazar İstanbul'da kendine yer edinememiş, sokaklara düşmüş, sefalet ve çaresizlikle mücadele eden bireyleri anlatır:

‘‘Şehir, sokaklarda sürünenler, köprü altında yatanlar, arsalarda, oyuklarda, kovuklarda tüneyenler... binlerce biçare, binlerce sefille doluydu. Bu tıklım tıklım şehrin tek insanları, yalnız insanları nereye giderler, onu kimse bilmezdi (A.M.: 107).’’

Vasfi hapisten çıktıktan sonra İstanbul'a geri döner. Ama İstanbul adeta artık hiç bilmediği bir kenttir. Bu kocaman kentte ne yapacağını, nerde kalacağını bilemez. Yalnızdır ama aslında yalnız değildir. Zayıf ve güçsüz insanları içinde öğüten bu kentte elinden tutacak kimsesi yoktur. Akrabaları ya ölmüş ya da İstanbul onları başka yerlere savurmuştur. Kimsesizdir. Ama kimsesiz olan sadece kendisi değildir. Kendisi gibi sokakta yaşamak zorunda kalan binlerce insan vardır. Köprü altları, boş araziler, kıyıda köşede kalmış yerler bu insanların barındıkları birer yer haline gelmiştir. İnsana verilen değer bu mekânda tamamen ortadan kalkmış, birey değerini tamamen yitirmiştir. Bu yönüyle kent insanları içine hapseden ve yavaş yavaş yok eden modern bir organizasyondur.

1800'lü yıllardan itibaren kent yeni ve acımasız bir düzenin hüküm sürdüğü bir mekân haline gelmiştir. Buharlı makinelerin kullanılmaya başlanmasıyla insanlar para kazanmak için kitleler halinde kente akın etmiş, bu insan kalabalığını istenilen zamanda istenilen yere taşımak için toplu taşıma araçları işlev görür hale getirilmiştir. Kent artık işi ve parası olanın hayatını sürdürebildiği, bunlardan yoksun olanın ise bu acımasız mekânda ölüme terk edildiği bir yer olarak tarihe geçmiştir. Suat Derviş *Ankara Mahpusu*'nda kentin bu yönünü şöyle ele alır:

‘‘Sabahın ilk tramvayları Beyoğlu'nda işlemeye başlamıştı. İçleri nereye gittiklerini, ne yapacaklarını bilen adamlarla doluydu. ... Vasfi iş sahibi olmanın, çalışmanın belki de bir mutluluk olduğunu düşündü (A.M.: 145).’’

Vasfi, hapisten çıktıktan sonra çocukluğunu ve gençliğinin ilk yıllarını geçirdiği kente geri döner. Ama bu kentte Vasfi'nin artık ne bir ailesi, ne gidecek

yeri, ne de bir işi vardır. Sokaklarda amaçsızca dolaşırken, kentte ne yapacağını nereye gideceğini bilen, iş sahibi olan insanlardan biri olabilmenin mutluluk olduğunu düşünmeye başlar. Çünkü kentte iş demek yemek demektir, sıcak bir evde korkmadan yaşamak demektir. Vasfi ise İstanbul’da bunların hepsinden yoksundur. Alışamadığı, ayak uyduramadığı kentin bu yeni düzeni onu yavaş yavaş bataklığa çekmektedir.

İstanbul 1950’lilerden sonra sokaklarında evsizleri, kimsesizleri, açları, sefilleri barındıran bir kent haline gelir. Önceleri yalnızca zenginlerin sosyal hayatlarını geçirdiği bir yer olan Beyoğlu, bu yıllardan itibaren alt tabakadan insanların da içine girdiği bir mekân haline gelir. İstiklal Caddesi ise gündelik yaşamın dinamik parçalarından biri olur (Faroqhi, 273-276). Derviş *Ankara Mahpusu*’nda Beyoğlu’ da bir kahvehaneye sığınan kimsesiz insanların durumunu şöyle tasvir eder:

“Beyoğlu’nda İstiklal Caddesine çıkan yolların birinde, köhne bir evin bodrumundaydı. Duvarları peykeler çeviriyordu. Ortasında döner sandalyeli masalar vardı. Çok geniş bir yerdi burası. Fakat herhangi bir masada bir yer bulmak çok müşküldü çünkü her zaman tıklım tıklım doluyordu. Kurnaz bakışlı bir çırak hizmet görüyor, zayıf ve cin gibi akıllı görünen kahveci müşterileri gözetliyordu. Vasfi daha ikinci akşam burada iyi bir köşe bulmak için çok erken gitmek lazım geldiğini anladı (A.M.: 105).”

Vasfi hapisten çıktıktan sonra binlerce insan gibi İstanbul sokaklarında yaşamaya başlar. Soğuktan donmamak için geceyi bir kahvehanede geçirmeye karar verir. Bu kahvehane, parasız pulsuz insanların mesken tuttuğu bir evin bodrum katıdır. Vasfi gibi bu modern kentte o kadar çaresiz insan vardır ki, bir daha ki böyle bir mekânda dışarıda kalmamak için daha erken gelmesi gerektiği düşüncesine kapılır. Bu durum kentte kendine yer bulamamış, yeni düzene adapte olamadığı için adeta ölümü terk edilmiş insanların sayısının oldukça fazla olduğunu gösterir. Bu durum modern kentin acımasızlığını gözler önüne serer.

Sanayileşme ile birlikte modernleşen kentin genel görünümü ve yapısı tamamen değişmiştir. Kentin merkezinde artık dini mekânlar bulunmamaktadır; bu mekânların yerini fabrikalar almıştır (Akın, 2012: 283). Yeni yapının temelini oluşturan bu fabrikalarda üretimde devamlılığı sağlamak için vardiya sistemi

getirilmiş, gece gündüz işleyen fabrikalar sürekli kâr elde etmeye devam ederken, çalışanların emekleri sömürülüp düşük ücretlere mahkûm edilmişlerdir (Talas, 1990: 38-42). *Ankara Mahpusu*'nda yazar lastik fabrikasında çalışan bir ailenin yaşam biçimi şöyle anlatılır:

“İkinci katta oturanlar bir ana kızdı, ikisi de aynı lastik fabrikasında çalışırdı. Gece işçileriydiler. Akşam saat sekizde evden çıkarlar, ertesi gün yedide dönerlerdi. İkisi de sinirli, suratsız kimselerdi, eve gelir gelmez hemen yataklarına girerler ve hemen hemen bütün gün uyurlardı. Perdeleri daima kapalı kalırdı (A.M.: 30).”

Sanayi ve kapitalizmle tanışan insanın yeni yaşam biçimi kendi doğasına aykırı bir biçimde değişim gösterir. Gündüz çalışılır, gece dinlenilir görüşü ortadan kalkmış; gece gündüz fark etmez, insanoğlu kentte hayatını sürdürmek için geceyi gündüz, gündüzü gece gibi geçirmeye alışmaya başlamıştır. Olağan yaşamın özellikleri artık tamamen değişmiştir. Gece çalışan insan, bütün gününü artık perdeleri dahi açılmayan apartman dairelerinde geçirir. Söz konusu değişim tam bir huzursuzluk ve mutsuzluk getirir. İnsanların yüzündeki asık suratlı ve sinirli ifade bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Kadının toplumdaki yeri asırlardır ev ile sınırlandırılmış, işlevi ev işi ve çocuk yetiştirme olarak belirlenmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren hızla gelişen endüstrileşme, geleneksel tarım toplumlarında ailenin ücretsiz işçisi olarak ağır iş yükü taşıyan kadına, eğitim görme ve ev dışında ücretli çalışma olanakları sağlamıştır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ve toplumdaki işlevinin çeşitlenmesi ile kadın sosyal haklarını genişletmek için mücadeleye başlamıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004: 15). Türkiye’de 1950 yılından itibaren sanayileşme arttıkça, kadınlar klasik ev rollerinin dışına çıkmış, ev dışında çalışarak eve gelir getirmeye başlamış ve böylece toplumda çalışan kadın oranı yükselmiştir (Kırkpınar, 1998; İçli, 2011: 191). Suat Derviş, eserinde kadının modernleşmeyle değişen sosyo-ekonomik konumunu ele almıştır.

Zeynep evlenip boşanmış, dört yaşında bir çocuk annesidir. Ayrıldıktan sonra ailesinin evine geri dönmüş genç ve güzel bir kadındır. Zeynep bu eserde iki farklı biçimde tasvir edilmektedir: Birinci tasvirde, toplumun kadından beklentisine göre hareket eden, ahlakına söz getirmemeye ve toplumdaki hareketlerine dikkat eden, söz

dinleyen, büyüklerine saygıda kusur etmeyen, büyüklerinin kendi hayatı üzerinde aldığı kararlara karşı çıkmayan, sade ve gösterişsiz giyinen, sessiz ve mahcup bir kız olarak tanımlanmıştır. İkinci tasvirde ise Zeynep güzel, alımlı, boyanan, süslenen, allı güllü giyinen, dik başlı, mağrur, pervasız, kibirli, aynı anda birkaç erkeği idare eden, istediğini elde etmek için elinden geleni yapan, kısaca toplumun beklentisinin dışında hareket eden kurnaz bir kadındır.

Birincisinde anlatılan Zeynep toplumun öznesi olan erkeğin sahip olmak istediği bir nesnedir. Hiçbir değeri yoktur. Kendi hayatı üzerinde söz hakkına sahip değildir.

“Ben kocasından boşanmış bir kadınum, dört yaşında da bir çocuğum var. Bir kadın kocasından boşanıp yeniden ana baba evine dönerse, bu eskisine hiç benzemez, orada yabancı gibi kalır, her kadın kendi evine hakim olmak ister, onun için de bir kısmeti çıkarsa, öyle uzun boylu naz edemez, amcan beni istiyor, anam babam da buna razı, artık bana söz düşmez (A.M.: 68).”

Bu Zeynep geleneksel kültürün kadından beklediği şekilde davranmaktadır. Ataerkil toplumda varlığını sadece ev sınırları içinde sürdüren, iyi anne ve iyi eş olduğunda başarılı kadın olarak görülen, toplumun bir bireyi olarak dahi kabul edilmeyen kadının sembolüdür. Diğer Zeynep ise endüstrileşmeyle gelişen yeni kent düzeninde kendine hem sosyal hem de ekonomik olarak sağlam bir edinmiş, hayatının iplerini kendi eline almıştır. Artık kendi adını taşıyan bir işyeri vardır, arzu edilen, sahip olunmak istenen bir kadın değil, erkekleşmiş, arzu edilmekten çıkmış, erkeğin hükmedemediği gerçek bir bireye dönüşmüştür.

“Vasfi büyük bir heyecanla merdivenlerin üstünde aşağıya inen ayaklar gördü. Fakat dikkatle bakınca bunların erkek ayakkabıları giyen ayaklar olduğunu fark etti. “Her halde aşağı inen kocasıdır” diye düşündü. Fakat hayır, böyle değildi, şimdi ayakkabıların üstünde kadın bacakları görünüyordu. Bu bacaklardan sonra bir kadın gövdesi gördü [...] Bu korkunç derece şişman, iğrenç, kuru ve sert bakışlı, yuvarlak yüzlü altın dişli kadının Zeynep olmasına imkan var mı idi? (A.M.:154-155).”

Suat Derviş eserinde geleneksel kadın fikrini ortadan kaldırarak, modern kadın imgesini getirmiştir. Bu değişim sebebi sanayileşme sonucu değişen ve kadına

kendi içinde yer açan modern kent düzenidir. Bu tespitle ilgili Kıryaman (2013)'ın şu görüşte bulunur:

“Ankara Mahpusu modernleşmeyle birlikte kadına verilen özgürlüğün romanıdır. Bu özgürleşme kadın-erkek ilişkileri temel alınarak sorgulanmış ve sağlanmıştır. Kadın-erkek ilişkilerini sosyal, ekonomik ve kültürel üçgene sokmuş olan Derviş, “öncesi” ve “sonrasını” anlattığı Ankara Mahpusu’nda değişim ve dönüşüm fikirlerini tam olarak yansıtmıştır.”

III.1.3. Eserlerde Kentsel Mekânın Karşılaştırılması

Berlin Alexander Meydanı'nın konusu 1920'li yılların Berlin’inde geçmektedir. Bu yıllarda Berlin sanayi devrimiyle teknik anlamda büyük gelişme göstermiş ve tarihinin en büyük göç hareketini yaşamaktadır. Kent her geçen gün içerden ve dışarıdan göç almaya devam etmekte, genel yapısı büyük bir değişim geçirmekte ve kentte süren çalışmalar daha da değişeceğini göstermektedir. Bu eserden otuz yıl sonra kaleme alınmış olan *Ankara Mahpusu*'nda da benzer bir durum görülmektedir. İstanbul’un mekân olarak seçildiği bu eserde, 1950 yılından sonra kentte görülen değişim ele alınmaktadır. İki eserin başkahramanı da hapisten çıktıktan sonra yaşadıkları kentin değişimi karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Her iki eserde kentlerde görülen değişimin nedeni sanayi devrimi ve etkileridir.

Franz dört yıl içeride kaldıktan sonra dışarı çıkar ve karşılaştığı büyük değişim karşısında şoka uğrar. Vasfî ise on iki yılın ardından tekrar İstanbul’a döner ve kentte görülen değişimleri gözlemler. Ancak bu iki kentte görülen söz konusu değişim ve değişim geçirdikleri süre birbirine eşit değildir. Berlin kentinde görülen değişim, İstanbul’a oranla kat kat fazladır. Çünkü Berlin bir Avrupa kentidir, yani sanayi devriminin yapı olarak daha çok hitap ettiği bir kenttir. Üstelik bu kent sanayi devriminin damgasını vurduğu kentlerden biri olarak bilinmektedir. Buna bağlı olarak değişim çok daha etkin ve geniş çaplıdır (bkz. B.A.M.: 9-10). İstanbul’a bakıldığında ise, sanayileşmenin batıya oranla çok daha geç görüldüğü anlaşılmaktadır. Üstelik İstanbul tam anlamıyla sanayileşmenin gerçekleştiği bir kent olamamıştır (bkz. A.M.: 100). Bu durum iki kentin temel olarak farklı ekonomik ve

sosyal yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, her iki yazar kentlerin değişim sürecini benzer şekilde dile getirmişlerdir. Bu durum sanayileşmenin her kentte benzer sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Berlin Alexander Meydanı'nda Berlin, teknik anlamda önemli adımların atıldığı bir kent olarak tasvir edilir. Buharlı makinelerin kullanılmasıyla döşenmeye başlanan demiryolu hatları, eserde kendine bolca yer bulur. Kentte her yer trenler, tramvaylar, metro ve otobüslerle doludur ve bu yönüyle kent tam bir sanayi kenti olarak varlığını göstermektedir (bkz. B.A.M.: 370). *Ankara Mahpusu*'nda da kullanılan trenler, tramvaylardan bahsedilse de, *Berlin Alexander Meydanı*'nda olduğu kadar belirgin bir etkiden söz edilmez. Bu durum İstanbul'un Berlin'den çok daha geç sanayileşmeye başladığını gösterir.

Weimar Cumhuriyeti Döneminde yazılan *Berlin Alexander Meydanı*'nda, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik çıkmazdan bahsedilir. Bu dönem hem siyasi hem de ekonomik krizlerin yaşandığı bir süreç olarak tarihe geçmiştir. Siyasi otoritenin ve gittikçe yaklaşan Hitler felaketinin eleştirildiği kitapta, Berlin'de yaşayan insanların git gide açlığa ve sefalete mahkûm oluşu anlatılır. *Ankara Mahpusu*'nda ise siyasi veya ekonomik bir kriz dile getirilmez, ancak İstanbul'da yaşayan insanların içinde bulunduğu zor koşullara değinilir. Bu da kentin temel olarak yaşamının güç olduğu bir mekân olduğunu kanıtlar. Ancak ülkenin geçirdiği ekonomik ve siyasi krizler bu durumu daha da zorlaştırır.

Sanayileşme sonrasında kentler alışagelmış özelliklerini yitirmeye başlamış ve bambaşka bir yapıya bürünmüşlerdir. Modern kentler artık varlık savaşının verildiği birer mekân haline gelmiştir. Beton binalarla, toplu taşıma araçlarıyla ve genişletilmiş yollarıyla kentler insanoğlunu adeta alaşağı etmek için tasarlanmış yerlere dönüşmüştür. *Berlin Alexander Meydanı*'nda kentin bu acımasızlığı daha belirgin bir şekilde verilmekle birlikte, *Ankara Mahpusu*'nda da aynı durum daha insani ve aşırı zıtlıkların olmadığı bir şekilde yansıtılır.

Sanayi devrimi sonrası kentler kapitalizmin kuşattığı birer mekân haline gelmiştir. Mülkü elinde bulduranın emekçiyi sömürdüğü, uzun saatler çalıştırıp düşük ücretlere mahkûm ettirdiği bu sistemde, sadece maddi durumu iyi olan

kazanmaktadır. Bir sosyal demokrat olan Döblin, *Berlin Alexander Meydanı*'nda, halkı sömüren kapitalistleri ve halkın yanında değil de kapitalistlerin yanında duran yöneticileri eleştirir. Bu sistemin bir modern kölelik olduğunu, emekçilerin mülkü elinde barındıranların daha çok kazanması için fabrikalarda öğütüldüklerini ifade eder. Tıpkı Döblin gibi bir sosyalist olan Suat Derviş de *Ankara Mahpusu*'nda halkı sömüren ve üç kuruş daha fazla kazanabilmek için fabrikalara hapsedilen insanların yaşamına değinir. Her iki eserde de varlığını kente borçlu olan kapitalizm sistemi eleştirilir.

Berlin Alexander Meydanı'nda Berlin, 1920'li yıllarda siyasi karmaşa, ekonomik krizler, işsizlik, açlık, şiddet vb. büyük sorunların yaşandığı bir kent olarak tasvir edilir. Bu duruma zıtlık teşkil edecek bir derecede kent, aynı dönemde altın yıllarını yaşamaktadır. Londra ve Paris'ten sonra dünyanın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Sanat ve kültür bakımından dünyaca ünlü gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda spor alanında da önemli adımlar atmış bir kenttir. *Ankara Mahpusu*'nda anlatılan İstanbul ise, otuz yıl sonra dahi Berlin'le boy ölçüşemeyecek bir kenttir. Eserde sanat ve kültür çalışmaları veya spor müsabakaları yapıldığından bahsetmek bir tarafa dursun, hala ilim öğrenip kitap okumanın şeytani bir şey olduğuna inanan bireyler bulunur (bkz. A.M.: 51). Bu durum İstanbul'un henüz tam anlamıyla modernleşmiş bir kent olmadığı izlenimini verir; çünkü toplumda modern bireylerin yanı sıra, hala geleneksel düşünce anlayışına sahip insanlar bulunur.

Hem *Berlin Alexander Meydanı*'nda hem de *Ankara Mahpusu*'nda kent kadını, varlığını ispat etmeye başlayan, kendi hayatının iplerini kendi elinde tutabilen, özgür bir birey olarak dönüştürür. Bu durum *Ankara Mahpusu*'nun önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte, *Berlin Alexander Meydanı*'nda daha geri planda bırakılır. Bunun nedeni; yüzyıllar sonra kadının Türk toplumdaki konumunun yeni yeni değişmeye başlamasından kaynaklanır. Ancak, Avrupa ülkeleri 19. yüzyıldan itibaren kadını iş hayatına sokmuş, çoktan toplumda gerçek bir birey olması konusunda ciddi adımlar atmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi sanayileşme sonrası kentler alışlagelmiş özelliklerini ya tamamen yitirmiş ya da yitirmeye başlamıştır. Kentler artık bir varlık

savaşının verildiği, tüketim kültürünün hüküm sürdüğü, sefaletin ve acımasızlığın kol gezdiği birer mekân haline gelmiştir.

III.2.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Ahlaki Değerler

Her toplum zaman içinde sosyal ilişkilerini düzenleyen bir takım normlar geliştirir. Bu normlar buldukları toplumun özelliklerine göre şekillenirler, yani her toplum için geçerlilik taşımazlar. ‘‘Ahlak’’ olarak adlandırılan bu normlar genel anlamda şöyle tanımlanmaktadır: Kişilerin, toplumsal sınıfların ve ulusal sınıfların benimsedikleri ve uymak zorunda oldukları davranış biçimleri, standartlar, değerler, ilkeler ve kurallar bütünüdür (Bayrak, 2001: 1).

Ahlak kurallarının kırsal kesimlerde varlığını sürdürmesi kentlere oranla çok daha kolaydır. Kentler insanın karşısına türlü sorunlar çıkaran, açlıkla, sefaletle, şiddetle, acımasızlıkla sınayan mekânlardır. İnsanoğlu en temel ihtiyacı olan yemeği bulamaz hale geldiğinde her türlü insani değerden, toplumsal kuraldan ve yasadan kendini sıyrır, yaşamını devam ettirebilmek için doğru olsun olmasın elinden gelen her şeyi yapar. Çıkmaza girdiğinde ilk başvuracağı yol genelde çalmaktır. Toplum bireylerinin çalmaya yönelmesinin en temel biçimi ise işsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi ekonomik faktörlerdir. *Berlin Alexander Meydanı*'nda, Berlin'de ekonomik çıkmaza sürüklenen insanların ahlak kurallarını hiçe saymaları ve hırsızlığa, dolandırıcılığa yönelmeleri vurgulu bir biçimde anlatılır.

‘‘İki saat aralıksız çalışıyorlar depodan. [...] Ellerine ne geçerse kaldırıyorlar. [...] Her şey yerlerde, kanepelerin üzerinde, koridorda. Çuvallar, sandıklar, şişeler. Karmakarışık, üst üste, alt alta. Komiser diyor ki; ‘‘Böylesine bir ahlaksızlıkla ömrümde karşılaşmamıştım (B.A.M.: 126).’’

‘‘Ben de onlar gibi yapmak isterdim Emmi. En iyisi böyle yaşam. Hiç çalışmadan. Unut artık çalışma denen şeyi. Çalışa çalışa ellerin nasır tutar, fakat para tutmaz. Çalışan insan hiçbir zaman zengin olmamıştır. İnan bana. Dolandırıcılıktan zengin olunur (a.g.e., 202).’’

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi Berlin, hırsızların, dolandırıcıların kol gezdiği bir kenttir. Bu kentte çalışmak boşa kürek çekmek gibidir; çalışan sömürülür, hak ettiği geliri elde edemez. Bu durum kentte yaşayan insanların

sömürülmeye mahkûm olduğu düşüncesi gösterir. Bunun sonucu olarak kentte yaşayan insan hırsızlığa, dolandırıcılığa ve sahtekârlığa yönelir. Her ne kadar kent genel anlamda insanların emeğini sömüren bir mekân olarak ortaya çıksa da, o yıllarda Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi krizler bu sorunun diğer bir önemli sebebidir. İşsizlik oranının her geçen gün arttığı, insanların sefalet ve umutsuzluğa sürüklendiği bir ortamda toplumsal kuralların veya yasaların dikkate alınmasını beklemek hayalperest bir beklenti niteliğini taşır.

Sezen (2002: 37) çeşitli ahlaksızlıkların, sapıklıkların, çirkinliklerin olmadığı toplum bulunmadığını; zamana, şartlara, sahip olunan manevi sistemlere, kanunlara, özellikle eğitime bağlı olarak azalıp çoğaldığını savunur. Toplumsal-gerçekçi roman özelliğini taşıyan *Berlin Alexander Meydanı*'nda Sezen'in düşüncesini destekleyen bu türden birçok olaya yer verilir. Eserin yazıldığı yıllara bakıldığında, Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılmış, maden ocakları ve tarımsal alanlarının çoğunu kaybetmiş, yüklü bir tazminata çarptırılmış, ekonomik krizlerle boğuşan bir Almanya görülür. Toplumsal gerçekçi bir rol üstlenen yazar, *Berlin Alexander Meydanı*'nda işsizlik ve açlıkla başı dertte olan Berlin halkının yaşadığı ahlaki çöküntü anlatılır:

“Sokağa çıktıklarında Meck iki celeple tam bir tartışmaya girişti. Adamlardan birinin davası vardı. Sınır köylerinden birinde hayvan satışı yapmıştı. Fakat satış izni sadece Berlin'de geçerliydi. Bunu sezen bir rakibi de onu jandarmaya şikayet etmişti. Fakat bizim iki celep aralarında anlaşmış ve mahkeme karşısında, birlikte seyahat ediyorduk, demişlerdi.

İki celep açıkladı: “Biz para sökülmeye niyetli değiliz. Yemin edeceğiz Sulh Mahkemesinde. Bana eşlik ettiğine yemin edecek. Ve olay kapanacak.”

Bu sözler üzerine Meck kendinden geçti. Öfkeyle iki celebin yakasına sarıldı: “Siz çıldırmışsınız. Sizleri tumarhaneye tıkmalı. Böyle saçma bir konuda yemin edeceksiniz. Ya ortaya çıkarsa! Mahkeme heyetini bu gibi şeylere izin verdiği için gazetede teşhir etmeli. Monokllu beyefendileri.”

İkinci celep fikrinde ısrar etti: “Yemin edeceğim? Niçin etmeyecekmişim? Mahkeme uzasın gitsin ve sonunda yüklü para cezası ödeyelim diye mi?”

Meck yumruğunu anlına vurdu: “Zavallı Almanya! Zavallı halkı! Sen çamura saplanmışsın. Sana orası yaraşır (B.A.M.: 48).”

Yukarıdaki alıntıda yasadışı ticaret yapan bir bireye ve onun lehine mahkemede yalancı şahitlik yapacak olan arkadaşının ahlaki değerlerinden

kopuşundan bahsedilir. Bu iki karakterin işledikleri suçtan vazgeçmeye niyetli olmamaları, yalnızca ödemek zorunda kalacakları parayı düşünmeleri, modern kent insanının madde karşısında manevi olan bütün değerlerinden vazgeçişini simgeler. Yazar Meck karakteri üzerinden, ülkenin ve halkının tamamen çamura saplandığını, bütün ahlaki değerlerini yitirmiş bir toplum olarak içinde buldukları duruma layık olduklarını dile getirir.

Modern dünyadaki gündelik hayatın ağırlığı kadın üzerindedir. Kadın gündelik hayatın içinde hem öznedir, hem de gündelik hayatın kurbanıdır. Dolayısıyla toplumun nesnesi konumundadırlar. Kadın aynı zamanda bir taraftan alıcı, diğer taraftan tüketicidir; hem metadır hem de metanın simgesi (reklamlardaki çıplak beden ve gülümseme) (Lefebvre, 1998: 78).

Berlin Alexander Meydanı'nda kadın vücudunu meta haline getiren bir Alman toplumundan bahsedilir. Bu toplumda kadının hiçbir değeri yoktur, alınıp satılan bir maldır. Hatta bu durum zamanla o kadar sıradan bir hal alır ki, kadınları satmayan veya buna karşı çıkan birey toplum tarafından ayıplanmaya başlanır. Onlara göre içinde buldukları durum bu tür ahlaksız işlerin yapılmasını gerekçeli ve haklı çıkarmaktadır.

“Erkek kardeşimle karısını göreceksin. Tertemiz insanlar, hepinizin eline su dökerler. Kardeşim işsiz kalınca utançlarından işsiz parası alamadı. Ufak tefek bir sürü iş yaptı, her gün başka bir şey, karısı da birkaç kuruşla geçinmeye çalıştı, evde de afacan iki kız çocuğu. Kadın tabi kendine iş arayamazdı. Sonra günün birinde adamın biriyle tanıştı, bir süre sonra da bir başkasıyla. Ne mi oldu, ne olacak? Karısından hesap sormaya kalktı. Karısından hesap sormaya kalktı. Görecektiniz, sonunda dayak yemiş köpek gibi kuyruğunu bacalarının arasına sıkıştırdı, çekip gitti. Bir daha eve girmesine izin yoktu. ... Girmek istiyor, fakat yengem böyle bir budala herifle artık işim yok, diyor. Hem eve kuruş getirmiyor, hem de hesap sormaya kalkıyor karısı para kazanınca (B.A.M.: 204).”

Yukarıdaki alıntıda iş bulamayan insanların ahlakdışı ilişkilerde bulduklarından bahsedilir. Maddi sorunlar öyle büyüktür ki, aile kurumu, dini inançlar, örf ve adetler hiçe sayılır, içinde bulunulan durumda böyle kavramların sözünü etmenin dahi haksız bir davranış olduğuna inanılır. Çünkü insanların yaptıkları kendi özgür seçimleri değildir; onları bu duruma iten kentin ve yaşadıkları

zamanın getirdikleridir. Bu mekânda ahlak, inanç, maneviyat gibi değerlerin karın doyurmadığına inanılır. Bu nedenle insan önce karnını doyurmalı, ahlak, aile, inanç karın doyduktan sonra üzerine konuşulabilecek kavramlardır.

Başkarakter Franz kız arkadaşlarını yakın arkadaşıyla değiş tokuş eden, zaman zaman evli kadınlarla ilişkiye giren bir karakterdir. Sevdiği kadının ölümüne sebep olup dört yıl hapis cezası aldığıında, bu işleri bırakacağına dair kendine söz verir. Kendine söz verdiği gibi hapisten çıktığı ilk zamanlar Berlin’de namuslu ve onurlu bir hayat sürmeye gayret eder. Ama bu kentte ahlaklı bir şekilde yaşamak çok zordur ve Berlin’deki insanlar sanki birlik olmuşçasına onu bataklığa çekmeye başlarlar.

“Ve Franz Biberkopf dünyadan tiksiniyor. İçmeye devam ediyor. [...] Olacakları da hiç düşünmüyor. Namuslu olmak istemişti, fakat namussuzlar, serseriler ve reziller ortalıkta dolaşıyordu (B.A.M.: 118).”

Onurlu bir şekilde yaşamını sürdüremeyen Franz, yeniden eski gayri ahlaki hayatına dönmeye başlar. Bu mekânda ahlaklı bir insan olarak yaşamaya çalışmak temel sorunu oluşturur. Ahlakî bir yaşam sürmekten vazgeçince sorun kendiliğinden ortadan kalkar ve kent korkutuculuğunu yitirir.

“Kızının pezevenkliğine yapıp, cebine altın sigara kutusu, başında kürek kulübü kasketi, pek çalışmadan ortada dolaşırken kendini iyi hissediyordu. Fakat şimdi tam dönmüştü yaşama, keyfinden çığlık atabilirdi, korkmuyordu da. Kafasındaki eksik tahta başarıyla tamir edilmişti. Şimdi kararı karardı, pezevenkliğe devam edecek, namussuzca da çalışacaktı. Hiç üzölmüyordu, tam tersine seviniyordu.[...] Kalkıp manastıra kapanmayacaktı. Savaşacaktı. Pezevenk olacak, ve de namussuzun biri, dümdüz gidecekti yolunda. Şimdi göreceksiniz Franz, yiyip içen, bütün gün keyif süren bir Franz olmayacak. Görmeli herkes, ben nasıl güçlüyüm, kim kimden daha güçlü! (B.A.M.: 247).”

Franz, önceleri kız arkadaşı Mieke’nin başka adamlarla birlikte olmasına ve eve para getirmesine izin vermez. Böylece Mieke eski sevgilisi gibi olmayacak, kendi de eski hayatına dönmeyecekti. Ama Berlin, Franz’a tuzak kurmaktan, kör kuyularına düşürmekten vazgeçmez. Sonunda Franz ahlaksız bir birey olarak yaşamını sürdürmeye başlar. Eski Franz geri dönmüştür. Artık sokaklarda işsiz, parasız bir zavallı olarak gezmeyecek; kız arkadaşını pazarlayarak istediğı kazancı da

elde edecektir. Zaten bu kentte ahlaklı bir yaşam sürmek bir hayalden ibaretti ve artık Franz gördüğü rüyadan uyanmıştı.

Yapılan birçok araştırmaya göre eşcinsellik ve biseksüellik yaşanan yere göre, eğitim düzeyine, sosyo-ekonomik duruma göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş (sanayileşmiş) toplumlarda eşcinsellik ve biseksüellik sık rastlanan bir durumdur, üstelik toplum bu tür ilişkiler yaşayan bireylere geleneksel toplumlara oranla daha ılımlı yaklaşmaktadır (Okutan, 2010: 11-12). *Berlin Alexander Meydanı*'ndaki gayri ahlaki ilişkilerden bazı kesitler aşağıdaki alıntıda gibidir:

“Kafası kel adamın biri gezinti yapıyor. Parkta güzel bir oğlana rastlıyor. O hemen koluna giriyor. Bir saate yakın zevk içinde dolaşp duruyorlar. Kel kafalı istekli, içgüdücü emrediyor, ya da arzusu, çok müthiş, birdenbire oğlana yakınlık duyuyor. Kel kafalı evli. Bazen fark etmişti, fakat şimdi olmalıydı, çünkü çok güzeldi. “Sen benim için güneş ışığıdır, sen en değerli şeysin (B.A.M.: 58).”

“Arabacı tuhaf adamın biri, bazen karılarıyla, bazen de oğlanlarla. Cebinde para olmadı mı ya borç alıyor ya da çalıyor (a.g.e., 301).”

Berlin sadece eşlerini aldatanlara veya eşlerinin, sevgililerin bildiği fakat kazanç sağlıyor diye müdahale etmediği bir kent değildir. Berlin aynı zamanda eşcinsel ve biseksüel insanların sayısının oldukça yüksek olduğu bir mekândır. Halkın garip karşıladığı ancak kesinlikle müdahale girişiminde bulunmadığı bu durum, kentin geleneksel yapıdan ve ahlaki değerlerden ne kadar uzaklaştığını kanıtlar niteliktedir.

Eserde hırsızlık, dolandırıcılık, yalancı şahitlik, kadın ticareti gibi gayri ahlaki olumsuzlukların yanı sıra adam öldürme, kumar, zimmete geçirme de kentte kendini gösteren ahlaksız eylemlerin arasında verilir.

III.2.2. Ankara Mahpusu'nda Ahlaki Değerler

Ahlaki değerlerin ve normların temelinde toplumsal ilişkiler ve etkileşimler yatmaktadır. İnsan, toplum denilen bir sosyal çevrede dünyaya gelir, bu çevrede yaşar ve ölür. Toplum halinde yaşayan insanlar, her an birbirleriyle ilişki ve etkileşim içine girerler. Karşılıklı temas, iletişim ve etkileşim, hem kişi bakımından,

hem de kişilerin mensup buldukları gruplar ve topluluklar açısından son derece önemlidir. Bunlar olmaksızın, ne kişi ne grup ne de toplum varlığını sürdürebilir (Yüksel, 2001: 21-22).

Ahlaki değerlerin yapısına bakıldığında toplumdan topluma farklılık gösterdikleri; bir toplumda normal karşılanan bir davranışın veya düşüncesinin, başka bir toplumda yadırganabildiği görülmektedir. Bu durum her toplumun kendine özgü toplumsal kuralları olmasından kaynaklanmaktadır. Modern dönemde, zamansal ve mekânsal mesafelerin ortadan kalkmasına karşın, yüz yüze ilişki ve etkileşimlerin zayıflaması, doğrudan etkileşim olanaklarının giderek ortadan kalkması, ahlaki değerlerin ve normların oluşmasını güçleştirdiği görülmektedir (Yüksel, 2002: 188). Henüz sanayileşme sürecini tamamlamayan toplumlarda ise toplum eskisi kadar olmasa da hala ahlaki değerlere önem vermekte ve onlara ters düşmemeye çalışmaktadır. *Ankara Mahpusu*'nda Suat Derviş sanayileşmeye yeni adım atan bir toplumun ahlaki yapısında görülen değişimi yansıtır.

“Vasfi birden geriye baktı, kapı açılmıştı. Elinde bir tepsiyle Zeynep içeriye girmişti. Yüzünde mahcup, masum bir ifadeyle ilerliyordu. İhtiyarın oturduğu koltuğa eğilerek tatlı bir sesle:
– *Buyurun kahvenizi, dedi. [...] Zeynep annesine fincanlardan birini uzatmıştı. Genç kıza gülümseyerek baktı.*
– *Tepside yalnız bir fincan kahve kaldı, dedi.*
– *Evet, sizin kahveniz.*
– *Sizin kahveniz nerede? Siyah başörtülü kadın azametle söze karıştı.*
– *Benim kızım büyüklerinin ve annesinin yanında kahve içmez, Allah'a şükür biz eski adetlere hürmet ederiz.*
Vasfi güldü:
– *Ben büyüklerin önünde bir fincan kahve içmenin saygısızlık olabileceğini sanmıyorum.*
– *Siz istediğiniz gibi düşünebilirsiniz, herhalde benim kızım ne annesinin önünde kahve ne de babasının yanında sigara içebilir*
(A.M.: 58).”

Vasfi, hasta yengesini ziyaret etmek için büyük amcasının evine gider. Komşuları Zeynep ve annesi de oradadır. Fakat Zeynep Vasfi'nin tanıdığı Zeynep değildir. Söz dinleyen, büyüklerine karşı saygılı, masum ve mahcup bir ifade taşımaktadır. Büyük-Küçük kavramlarının hala önemini koruduğu bu toplumda, küçüklerin büyüklerin yanında kahve içmesi, sigara kullanması hoş karşılanmamaktadır. Bu Türk aile ve toplum geleneğini yansıtan bir davranıştır.

Vasfi'nin ev büyüklerinin yanında kahve içmede bir sakınca görmemesi ise toplum düzeninin yavaş yavaş değişmeye başladığının bir göstergesidir. Zeynep ile Vasfi'nin aşağı yukarı aynı yaşta iken, birinin geleneksel aile ve toplum yapısına uygun davranışlar sergilemenin doğru olacağını savunurken, diğerinin (Vasfi'nin) modern toplum ölçütlerine göre hareket etmesi (bkz. A.M.: 58) bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir.

Geleneksel Türk toplumunda ahlak anlayışı çok gelişmiştir. Büyüklerin ve küçüklerin birbirlerine karşı tavırları, saygı – sevgi zinciri, aile içinde ve sokakta sergilenen tavırlar ince bir çizgiye dayanmaktadır. Aynı mahallede yaşayan bütün insanlar birbirini yakinen tanımakta ve birbirlerine iyi günde kötü günde destek olmaktadır. Durum böyle olunca insanların sokakta sergilediği en küçük davranış dahi göze batmakta ve mahallede yaşayan bireylere dedikodu zemini hazırlamaktadır. *Ankara Mahpusu*'nda Derviş toplumun bu özelliğini şöyle yansıtlır:

“Zaten üç haftadır hep görüyorum. Kedi ciğere bakar gibi bizim pencereyi gözlüyorsunuz. Bunu fark eden yalnız ben olsam iyi, ama pencerenizden ayrılmadığınızı bütün mahalle görüyor. Hakkımızda dedikodu yapmaya başladılar bile.

– Niçin, ben ne yaptım ki?

– *Daha ne yapacaksınız? Böyle devam ederse ismimi çıkaracaksınız.*

– *Ben pencereden hayran hayran sizi seyrederken, bunu başkalarının görebileceğini hiç zannetmemiştim. Çünkü kimse beni görmesin diye, çok dikkat ediyordum ve hep içerlek durarak size bakıyordum.*

– *Şimdi sizinle açık konuşalım, beni durmadan pencereden gözetlemenizi istemiyorum. Mahallede ismimin çıkmasını istemiyorum! Mahallede acubelerin diline düşmekten korkuyorum (A.M: 43).”*

Vasfi karşı komşusu Zeynep'i görür görmez ona vurulur. Aklını gece gündüz meşgul eden bu kızı perdenin arkasına saklanarak pencereden sürekli gözetlerken, ne Zeynep'in ne de komşularının dikkatini çoktan çektiğinin farkındadır. Üstelik komşuları dedikodularını yapmaya başlamıştır bile. Zeynep bu durumdan çok rahatsızdır ve mahallede adının çıkmasından, milletin diline düşmekten çok korkmaktadır. Çünkü Zeynep mahallede birbirini tanıyan bütün bireylerin diline düşecek ve “kolay” kadın olarak addedilecek ve toplumda rahat hareket edemez hale gelecektir. Bu durum toplumun hala geleneksel yapısının belirli özelliklerini

koruduğunu, henüz sanayileşmiş ve değerlerinden uzaklaşmış bir kent olmadığını göstermektedir.

Güngör (1998: 82) cinsiyete alt kültür grubu olarak bakmakta, kadın ve erkek değerlerinin farklılaşmasında psikolojik farkların etkisini kabul etmekle birlikte, esas farkları yaratan hususun, toplumsal ve kültürel faktörler olduğunu belirtmektedir.

Her toplumda mevcut kültürde kadına ve erkeğe yüklenen belli tavır ve davranışlar bulunmaktadır. Bu tavır ve davranışlar aynı zamanda cinsiyetlerin toplum içerisindeki konumlaşmasına ve şekillenmesine etki etmektedir (Ersoy, 2009: 214). Bir toplumdaki cinsiyet ilişkileri, yukarıda ifade edilen kültürel yapının, değerlerin ve geleneklerin bir yansımasıyla meydana gelmektedir (Mukhopadhyay, 2002: 367-368). *Ankara Mahpusu*'nda Derviş Türk toplumunun kadından ve erkekten beklentisini şöyle yansıtır:

“O günden sonra sık sık sinemalarda, muhallebicilere, pastanelere gittiler. Bazen de parklarda dolaştılar. Vasfi arada bir cesaretleniyor, genç kızın ellerini avuçları içine alıp okşamak istiyordu. Her defasında Zeynep haşinleşiyor: — Komşu bu işleri bırak. Sonra külahları değiştiriz. Beni bir daha göremezsin diyordu. Bazen تنها bir yolda Vasfi onun saçlarını okşamaya veya beline sarılmaya kalkarsa, o zaman Zeynep ifrit kesiliyor: Ben ciddi bir kızım beni saymanı isterim. Sonra işi tehdide döküyordu: Eğer sen böyle davranmakta ısrar edersen, bir daha tırnağımın ucunu dahi göremezsin, diyordu (A.M.:45).”

Vasfi aşık olduğu kadınla birlikte kentin değişik yerlerinde gezmeye çıkar. Zaman zaman Vasfi sevdiği kadının elinden tutmak, ona sarılmak ve dokunmak ister, Zeynep ise bunun ahlaki olarak yanlış olduğunu söyleyerek, Vasfi'yi bir daha görüşmemekle tehdit eder. Yazar burada Zeynep'i geleneksel yapıdan uzaklaşmayarak ahlaktan sorumlu olarak gösterirken, Vasfi'yi eğitilmiş bir genç olarak sosyal ve ahlaki anlamda daha modern bir karakter olarak tasvir eder. Temel olarak her iki genç de aynı toplumda yetişmiş ve benzer aile yapısına sahip olmalarına rağmen, Vasfi'nin modern insan davranışları sergilemesi toplumun bazı değerlerinden uzaklaştığını gösterir.

Ahlaki ve dini kurallar birbirine ince bir çizgiyle bağlanmaktadır. Ahlak kurallarına uymayan ve toplum tarafından yapılması hoş karşılanmayan bir davranış, genelde dini esaslara da uymamakta ve hatta dinen yasaklanmaktadır. Zinayı bu

duruma bir örnek olarak göstermek mümkündür. Milletlerin temelini ve aynı zamanda da geleceğini teşkil eden ailenin yıkılmasında, nesillerin bozulmasında ve soyların karışmasında önemli bir etken olan zina, tarih boyunca hemen hemen hiçbir toplumca hoş karşılanmamış ve hem toplumsal hem de dini açıdan yasaklanmıştır (Mutaf, 2008: 575). Ancak modern döneme gelindiğinde, insanların dini inançlarından ve ahlaki değerlerinden uzaklaşmaya başladığı ve bunlara ters eylemlerde buldukları görülmektedir. Bu sorunu Derviş eserinde şöyle irdeler:

‘‘Kısa bir zaman sonra da mahalle kasabının güzel karısı, Vasfi’yi –kocasının bulunmadığı bir saatte evine davet etti. Bu ufak tefek, pembe tenli, sarışın bir kadındı. Vasfi bir müddet bu kadına bağlandı. Maceraları aylarca devam etti. Sonra kasap işini büyütmiş olduğundan, mahalle arasındaki küçük dükkânını Mısırçarşısına nakledince, evlerini de bırakarak karısını şehrin bir tarafında bir eve yerleştirdi. Bu suretle sevgilisiyle buluşmak Vasfi için epey müşkül oldu (A.M.:31).’’

Vasfi, Türk örf ve adetlerine göre yetiştirilmiş bir gençtir ve komşuları ondan övgüyle bahsetmekte, annesinin çok şanslı olduğunu düşünmektedirler. Fakat Vasfi evli bir kadınla yasak bir ilişki yaşayarak yetiştirildiği toplumun değerlerine ters düşen bir eylemde bulunmuştur. Evli sevgilisi kentin başka bir bölgesine taşınana kadar ilişkileri sürmüştür; ahlaki olarak bir sakınca gördüğünden değil, kent şartlarında görüşmek zor geldiği için Vasfi ilişkilerini bitirmiştir. İçinde bulunduğu dönem bu tür eylemlerde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Farklı bölgelerden insanların kent merkezlerine yönelmesiyle, fiziki olarak yakın, manevi olarak birbirine uzak bireyler yeni toplumu oluşturur hale gelmiştir. Böylece toplumsal kuralların uygulanması zorlaşmış ve gün geçtikçe bütün kültürel değerler gibi, ahlaki kurallar da yok olmaya yüz tutmuştur.

Kentte yaşayan insanlar zaman geçtikçe kalabalıklaşmasına rağmen, birbirinden uzaklaşmaya başladılar. Gün geçtikçe kent şartları daha da zorlaşır ve insanlar bütün ilişkilerini bir çıkara dayandırmaya, hayatlarını buna göre programlandırmaya başladılar. Eserde Zeynep karakterinin hem ikinci hem de üçüncü evliliğini para hırsı yüzünden yapması bu duruma örnektir.

‘‘Zeynep kocasının yanında çalışan bir adamla evlendi, bu adam Şakir Efendinin hesaplarını tutar, işçilerini idare ederdi. Son zamanlarda ihtiyar adam çok çökmüştü, yataktan çıkamaz oldu. İşlerle Zeynep meşgul olmaya başlamıştı. Şakir Efendiye annesi

bakıyordu. Zeynep çok açığöz bir kadın doğrusu. Kocasının işlerini iyi idare etti. Sonra da pek kurnaz şey ha, sizlere bir şey kalmasın diye Şakir Efendinin mallarını ele geçirmesini bildi, amcanız sağlığında bütün malını –sözde- karısına satmış. Daha kocasının sağlığında, o oğlanı seviyor derlerdi, dul kalınca hemen onunla evlendi. O kimseyi sevecek kadın değildir, bu adama ancak menfaati olduğu için vardı, adam işlerin içindeydi, iyi idare ediyordu. Zeynep'e bir yardımcı lazımdı (A.M.: 134).''

Zeynep dedesi yaşında kocasıyla parası yüzünden evlenmiş ve parasını ele geçirerek toplumda bir konum edinir. Eşinin parasıyla kendine daha iyi bir hayat alan Zeynep, duygusal boşluğunu mahalledeki başka erkeklerle doldurmaya çalışır. Üçüncü eşiyle de işlere daha hakim olabilmek için evlenen Zeynep, modern insanın gayri ahlaki ve çıkar ilişkileriyle hayatını sürdüren bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Derviş *Ankara Mahpusu*'nda ahlaki çöküntüyü farklı bireyler üzerinden ele alır. Eserde, toplumdaki bazı bireyler daha iyi koşullarda yaşamak için değil de, kentte varlığını sürdürebilmek için "önce yemek sonra ahlak" diyerek dini ve ahlaki değerlerini bir tarafa bırakırlar.

"Sirkeci Garının da o genç alkolik kadın vardı. Çok boyanan, soluk yeşil manto giyen bu kadın ekseriya merdiven basamaklarına oturur, gelen geçen yolculardan para ister vermeyenlere küfredirdi. Erkekleri davet eder, suratına bakan birini buldu mu, hemen peşinden koşar, kısa bir zaman sonra, elinde peynir ekmek veya bir şişe rakı ile gelir, merdivenlere oturur, onu kovsalar da oradan bir yere gitmezdi (A.M.:106).''

Yukarıdaki alıntıda İstanbul'da tutunamamış, sokaklara düşmüş ve Sirkeci Garını kendine mesken edinmiş bir kadının yaşadığı gayri ahlaki ilişkilerden bahsedilir. Sokaklarda aç yaşayan bu kadın hayatını sürdürebilmek için genelde garda gördüğü erkeklerle ilişkiye girer, sonuç olarak da sadece karnını doyurabilecek ve günü kurtarabilecek kadar kazanç elde eder. Bu durumda kentte yaşamak bir ahlak sınavı şeklinde nitelendirilebilir. Açlık çekerken ahlaklı davranabilmek, ahlaki değerlerin öngördüğü biçimde yaşamını sürdürebilmek çok az insanın muvaffak olabileceği bir durumdur. Özellikle acımasızlığın, kimsesizliğin merkezi olan kentlerde bu soruna karşı koyabilmek, ahlak sınavını başarıyla verebilmek demektir.

III.2.3. Eserlerde Ahlaki Değerlerin Karşılaştırması

Berlin Alexander Meydanı'nda öne çıkan toplumsal özelliklerin başında, Alman halkının yaşadığı ahlaki çöküntü gelir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik çıkmaz, Berlin'de yaşayan insanları altından kalkamayacakları bir duruma iter ve halk bu kentte hayatta kalabilmek için her türlü manevi değerinden uzaklaşmaya başlar. İş bulmanın ve para kazanıp karnını doyurmanın büyük bir lütuf olarak görüldüğü bu kentte, Berlin sakinleri yasadışı ve ahlak dışı işler yapmaya ve geçimlerini böyle sağlamaya çalışırlar.

Suat Derviş'in kaleme aldığı *Ankara Mahpusu*'nda İstanbul halkının yavaş yavaş değişmeye başlayan ahlaki değerlerine değinilir. Ellili yıllardan önce büyük-küçük ilişkisi, edep-adap kuralları toplumun önem verdiği özellikler olarak görülürken, ellili yıllardan sonra bu durum değişmeye başlar. Artık küçükler büyüklerin yanında "kahve içebilmekte", evlenirken büyüklerinin onayına ihtiyaç duymamakta ve yeri geldiğinde onlara kafa tutabilmektedir. Bunlar artık saygısızlık kavramı içinde değerlendirilmekten çıkmıştır. Ayrıca çıkar ilişkileri toplumda çok daha sık görülmeye başlanır. Başkarakterlerden biri olan Zeynep'in yaşlı bir adamla, mal varlığına konmak ve zengin olmak için evlenmesi toplum değerlerinin değişmeye başladığının bir göstergesidir. Bu durum çıkar ilişkileri kent hayatının en belirgin özelliklerinden biri olduğunu gösterir. Kent artık zenginin hüküm sürdüğü ve kentte tutunamayanların ise sokaklarda yaşadığı, çaresizliğe gömüldüğü bir mekân haline gelmiştir.

Berlin Alexander Meydanı'nda yaşanan ahlaki çöküntü o kadar derindir ki, aile kurumu değerini yitirmiştir. Eşlerini-sevgililerini pazarlayan erkekler, kocalarını para karşılığında aldatan kadınlar, eşcinseller toplumun büyük bir bölümünü kapsar hale gelmiştir. Üstelik bu durum o kadar sıradan bir hal almıştır ki, toplum bu olayların hiç birini anormal karşılamamaktadır. Hatta içinde buldukları durumda ahlaktan, manevi değerden bahsedenler kınanmakta ve dalga konusu olmaktadır.

Ankara Mahpusu'nda da ahlaksız ilişkilere rastlanır. Başkarakter Vasfi evli bir kadınla aylarca ilişki yaşar. Zeynep ise yaşlı kocasıyla evlendikten sonra başka erkeklerle görüşen, hatta bu erkeklerin birinden hamile kaldığı dedikodusu yayılan bir kadındır. Fakat bu tarz insanlar toplumda az sayıdadır ve toplum onları

ahlaksızlıklarından dolayı dışlamaktadır. Bu durum İstanbul'un yeni yeni sanayileşmeye başlamasından ve Türk toplumunun ahlaka batı toplumlarından daha çok önem vermesinden kaynaklanır. Bununla birlikte, bu eserde de kentte aç kalan, sokaklarda yaşayan insanlardan bazılarının ahlak dışı ilişkiler yaşayarak para kazandığı anlatılır. Bunun nedeni, kent hayatının temel yapısı insanları açlığa, sefalete sürükleyip çaresiz bırakması ve böylece manevi değerlerini yok etmesidir.

Eserler ahlaki açıdan bir bütün olarak incelendiğinde şöyle bir sonuca ulaşılmaktadır: *Ankara Mahpusu*'nda önceleri ahlaki değerlerine önem veren, küçüğün büyüğü saydığı, büyüğün küçüğü koruduğu, değer verdiği, toplum bireylerinin insan içinde hareketlerine, tavırlarına dikkat ettiği bir toplum anlatılır. On- on beş yıl sonra ise birbirinden kopmuş bireylerin bulunduğu, eskiden saygısızlık olarak addedilen davranışların artık normal kabul edildiği, evlilik dışı ilişkilerin çoğaldığı, çıkar ilişkilerinin arttığı, manevi değerlerin yok olmaya yüz tuttuğu bir toplumundan bahsedilir. *Berlin Alexander Meydanı*'na bakıldığında ise Alman halkının adeta çamura battığı, her türlü manevi değerini yitirdiği, aile kurumunun ortadan kalktığı, yasadışı ve ahlak dışı olayların gündelik yaşamın içine dâhil olduğu ve bunların oldukça normal karşılandığı bir toplum görülür. Hem Berlin hem de İstanbul birer büyük kent olmalarına rağmen, Berlin'de yaşanan ahlaki çöküntünün İstanbul'dakinden kat kat fazla olmasının sebebi; dünyada sanayi devriminin en etkili yaşandığı kentlerden birinin Berlin olmasıdır. Aşırı kalabalık, gelir dağılımındaki dengesizlik, ülkenin muzdarip olduğu siyasi ve ekonomik çıkmaz bu ahlaki bozulmanın temelini oluşturmaktadır. İstanbul ise batıya oranla yaklaşık yüz yıl sonra sanayileşme ile tanışmış; fakat manevi değerlerine ve dini inancına daha çok önem veren bir toplumu içinde barındırmıştır. Ancak sanayileşme anlamında ilerleme kaydedildikçe, Türk toplumunun da manevi ve dini değerlerinden uzaklaştığı görülmektedir. Giddens (1993: 40-41)'ın da ifade ettiği gibi, geleneklerin kalıntıları silindikçe, toplumlar ne kadar sanayileşirse o kadar birbirine benzeyeceklerdir.

III.3.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşma

Sanayileşmeyle birlikte, 19. yüzyıldan itibaren hem kent insanı hem de kır insanı zaman ve mekânı eski yaşam biçiminden farklı yaşamaya başlamıştır. Yaşanılan mekân parçalanmış, milyonlarca insan doğduğu yerde büyümek, iş kurmak, evlenmek, aile ve akrabalarının yanında yaşlanmak ve ölmek yerine, okumak, işe girmek ve terfi etmek vb. için durmadan mekân değiştirmek durumunda kalmıştır. Böylece sürekli ve köklü insan ilişkileri kurmak zorlaşmış, buna bağlı olarak insanlar kentten ve kentte yaşayan diğer insanlardan korkar hale gelmiştir (Aydoğan, 2009: 212).

Berlin Alexander Meydanı'nda Döblin kentte yaşayan insanların yalnızlığını ve korkularını Franz karakteri üzerinden irdeler:

“Korkunç an gelmişti. Dört yıl bitmişti. [...] Son on iki aydır hep gönülsüzce baktığı o demir kapılar şimdi arkasından kapanıvermişti. [...] Onun cezası şimdi başlıyordu. [...] Buraya girmek zorunda olduğumu biliyorum. ... Ben buraya gireceğim. İstemesem de. Zor da gelse. Tanrım. [...] Evler, yapılar uzayıp gidiyordu. Sonsuza... Yapıların üzerinde damlar. Havada süzülen kuşlar gibi. Bakışlarını damlarda gezdirdi. Damlar kayıp aşağılara inmezdi. Evler dimdik duruyordu. Ben zavallı budala ne yapacağım, nerede kalacağım? Ev duvarlarına tutuna tutuna yürüdü. Ben gerçekten budalayım. Biraz aklını kullanan başının çaresine bakar (B.A.M.: 8-9-10).”

Aynı zamanda bir psikiyatr olan yazar, eserinde kenti, içinde yaşayan insanların korktuğu bir mekân olarak tasvir eder. Dört yılın ardından hapisten çıkan Franz, Berlin'in değişimi karşısında korkuya kapılır ve ne yapacağını bilemez halde sokaklarda dolaşmaya başlar. Sokaklarda evlerin duvarlarına tutuna tutuna yürümeye çalışan karakter, çatılardan gözünü ayıramaz, çünkü kayıp üstüne yıkılmalarından korkar. Aslında burada Franz'ın korktuğu kent hayatıdır. Kent hayatında varlığını sürdürememekten, yok olup gitmekten korkar. Tamamen yalnız ve yabancı kaldığı bu kentte, kendine söz verdiği gibi onurlu ve dürüst bir yaşam sürememekten çekinir.

Kent insanı genellikle bencildir. Kurduğu ilişkilerin çoğu resmi, biçimsel, gerekli ilişkilerdir. Kişisel ilişkiler içinse hem vakit yoktur, hem de bunu gerçekleştirecek insan. Kent insanı bütünüyle kendini ortaya koymaz. Farklı toplumsal ortamlarda farklı amaçlarla etkileşim içerisinde, oldukça özgül ve

muhtemelen kesintili ilişkilere girmektedir (Cohen, 1999: 21). Bu nedenle kentte yaşayan insanlar fiziksel olarak birbirine çok yakın olsalar da, iletişim açısından aralarında uçurumlar vardır, birbirlerini hiç tanımazlar. Tek ortak yönleri, karşıdan gelen kalabalık akınların yolunu kesmemek için herkesin kaldırımın kendi tarafında durması gerektiği konusunda konuşmadan anlaşmış olmalarıdır (Engels, 1974: 89). Döblin endüstrinin zirve yaptığı Berlin kentinde yığınlar halinde yaşayan insanların iletişim kopukluğunu etkili bir biçimde yansıtır.

“Caddeler nasıl da kalabalık. Her şey karmakarışık. İnsanlar koşuşup duruyor. [...] Dışarıda kaldırımında her şey hareket halindeydi. Herkesin suratında bir gülümseme vardı. Acaba bu insanların içi nasıldı? Hayat var mıydı? Aschinger’in karşısındaki geniş refüjde ikişer, üçer gruplar sigara içiyor, gazetelere göz atıyordu. Hiç hareket etmeden. Tıpkı şu sokak fareleri gibi. Donuk. Çevredeki yapılar gibi. Renksiz (B.A.M.: 9).”

Franz yıllar sonra kent yaşamına yeniden döndüğünde, kentin kalabalığı ve hızı karşısında şaşkına uğrar, ancak kentte en çok ilgisini çeken şeylerden biri yığınlar halinde hareket eden insanların iletişim kopukluğudur. Aralarında fiziksel olarak hiç mesafe olmamasına rağmen, birbirlerine sonsuz bir uzaklık içinde olan bu insanların arasında Franz da kendini yapayalnız hissetmektedir. Yüzlerinde adeta yaşam belirtisi olmayan bu insanların, içlerinin nasıl olduğunu tahmin etmek ise bir o kadar zor ve anlamsızdır. Hepsi sanayi devriminden sonra inşa edilen kent binalarının görüntüsü gibi aynı, soğuk ve donuktur. Bu görüntüleri onların birbirinden ne kadar uzak ve yalnız olduğunu gösterir.

Kırda yaşamak basit gibidir bir kente göre, insanlar arasında belli kurallar vardır. Kişiler birbirlerini tanırlar, ilişkiler yüz yüzedir. Sorunlar paylaşılır, güven duygusu vardır. Kentte ise böyle değildir. İlişkilerde güven zor kurulur (Gün, 2006: 9). Kentte açılma; diğer insanlarla ilişki içinde olma incinme olasılığını içerir. Bu nedenle, kentli insan temkinli olmakta ve açılmaktan korkmaktadır. Açılma korkusu, kenti, saldırı ve savunma taktiklerini gerekli kılan bir savaş alanı olarak gösterir (Özyurt, 2007: 117). Bundan dolayı kent insanı kendi kabuğuna çekilir, aynı apartmanda yaşayan insanlarla dahi selamlaşmaktan kendini alıkoyar. Böylece aynı

binanın içinde, aralarında bir kapı uzaklığı bulunan insanlar, yıllarca birbirini tanımadan yaşar.

Berlin Alexander Meydanı'nda kentten ve kentte yaşayan insanlardan korkanların psikolojik durumunu ele alınır. Franz'ın toplumdan uzaklaşarak sürekli kendini içkiye vermesi ve karanlık, küçük, mobilyası bulunmayan çatı katında bulunan odasında insanlardan kendini soyutlaması bu duruma örnek teşkil eder.

*“Biberkopf uyuşmuş, Franz saklanıyor, Franz hiçbir şey görmek istemiyor. Franz Biberkopf kendine gel, bu bataktan kurtulmalısın! Bütün gün odada devamlı içki, uyuklama ve uyuklama!
Ne yaptığım hiç kimseyi ilgilendirmez. Uyuklarsam uyuklarım, istersem ertesi güne kadar hiç kıpırdamam... Tırnaklarını kemiriyor, inliyor, başı terden sırlıklam yastıkta, burnundan soluyor... Canım isterse ertesi güne kadar burada yatarım (B.A.M.: 102).”*

Berlin sokaklarına geri dönen Franz yapayalnız ve kimsesizdir. Burada ne yapacağını, nasıl yaşamaya alışacağını bilemez. Sonunda kendini kimsenin bulamayacağı bir apartman dairesine kapatır. Çünkü burada kimsenin ona zarar veremeyeceğinden emindir. O korkunç sokakları ve o sokakların aralarında aceleyle gidip gelen donuk yüzlü, yaşam belirtisi göstermeyen insanları görmek zorunda değildir artık. Bu mekânda herkes bireysel yaşar; kimse kimseye hesap vermek zorunda değildir. Bu durum her ne kadar karakterin olumlu kabul ettiği bir durum olsa da, aslında bundan büyük bir rahatsızlık duymaktadır. Çünkü insan fitrat olarak yalnız bir yaşam sürmeye yatkın değildir; diğer insanlarla iletişim kurmaya meyillidir. Kent insanının bu özelliği çelişkilerle dolu bir yönü olduğunu da ortaya koymaktadır.

Makineleşmenin insanın manevi değerlerinde yozlaşmaya yol açtığı birçok kişi tarafından kabul edilmektedir. Çünkü makineleşme, insanı yaşamsal ve organik olandan uzaklaştırıp mekanik ve örgütlü olana yönelten en derin eğilimi yaratır. Böyle bir düzen sıradanlığı, heyecansızlığı gerektirir. Yaşam büyülü olma özelliğini yitirir; doğanın artık gizemleri değil, sadece sorunları kalır. Yaşamın giderek mekanikleşmesi, doğaya ve topluma karşı hesaplı bir bakış açısı doğurmakta ve bireyin bunlarla birlik bağı yok etmektedir. Bu nedenle teknik alandaki ilerleme

insanın kendine, topluma ve doğa gerçeklerine yabancılaşmasına sebep olmaktadır. (Pappenheim, 2002: 32-33).

Yabancılaşmayı, kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan tarihi, sosyolojik, kültürel, psikolojik sürece ve bütünlüğe aykırılık ve onun dışına çıkma, toplum değerlerini benimsememe veya benimsemeksizin tekrarlama olarak tanımlamak mümkündür (Sezen, 2002: 93). *Berlin Alexander Meydanı*'nda yazar toplum bireylerinin yaşadığı yabancılaşmayı açık bir biçimde yansıtır:

“Franz şu sıralar kızı ile çok iyi anlaşıyor, sık sık Herbert’le Eva’yı ziyaret gidiyorlar. Küçük kedisi bu arada hali vakti yerinde bir adamla çıkıyor. Franz da tanıyor onu. Franz genç kızın kocasıydı, arada sırada üçü birlikte yemeğe çıkıyor, dostça sohbet ediyorlar (B.A.M.: 218).”

Döblin, *Berlin Alexander Meydanı*'nda toplum değerlerini bir tarafa bırakan, umursamayan ve elde edecekleri kazancı hayatlarının merkezine koyan insanları ele alır. Bu insanlardan biri olan Franz, birlikte yaşadığı sevgilisinin başka bir adamla fuhuş yaparak para kazanmasında bir sakınca görmez. Üstelik sevgilisinin birlikte olduğu adamla tanışmakta, hatta birlikte yemeğe çıkıp sohbet dahi edebilmektedir. Bu durum eserde ele alınan Alman toplumunun kendi bireysel ve toplumsal değerlerine ne kadar yabancılaştığını, para dışında önem verdiği hiçbir değeri kalmadığını gösterir.

Eserde toplumda görülen yabancılaşma her alana sıçramış, insanlar kendilerini ilgilendirmedeği sürece her türlü yanlışa, kötülüğe gözlerini kapattıkları anlatılır. Bu insanların tek düşündükleri kendi hayatlarıdır.

“Ertesi gün öğleden önce Lina’yı meyhanede bekliyor. Her zaman ki gibi. Dergiler ve gazeteler yanında. Lina’ya anlatacak, bu oğlanların ne sıkıntılar içinde olduğunu, Chemnitz şube şefinin açıkladıklarını, polis yönetmeliğini ve 30 Mark cezayı. Aslında bu onular onu ilgilendirmiyordu. Herkes kendi derdiyle uğraşsındı. Meck’in söylediklerini de düşündü. Yok yok. Başu dinç olsun. Başkalarının derdi umurunda değildi (B.A.M.: 57).”

Franz gazetede ve dergide okuduğu bazı toplumsal sorunları önce arkadaşı Lina'ya anlatmayı düşünse de sonra vazgeçer; çünkü kimsenin derdiyle uğraşamayacağını, kendi derdinin kendisine yettiğini düşünür. Bu durum kent insanının insani ve toplumsal değerlerine yabancılaşmış, kendi varlığını düşünmekten öteye gidemeyen, bencil yönünü ortaya koyar.

Modern hayatın en büyük sorunları bireyin kendi varoluş bağımsızlığını ve bireyselliğini koruma çabasından doğar. Bu çaba bireyin bireyselliğini koruma çabasıdır. Bu direnişin beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir durum da insanın kendisini belli koşullarda bu metropol kalabalığında başka yerde olmadığı kadar yalnız ve terk edilmiş hissediyor olmasıdır (Aymaz, 2004: 2). Bu durum *Berlin Alexander Meydanı*'nda başta Franz Biberkopf'un hayatında olmakla birlikte, eserin birçok bölümünde kendisine yer bulur.

III.3.2. Ankara Mahpusu'nda Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşma

Türk toplum geleneğinde geniş aile, geniş akrabalık ilişkileri ve buna bağlı olarak birbirini tanıyan, iyi günde kötü günde birbirini destekleyen toplum bireyleri vardır. "Komşusu açken, tok yatan bizden değildir" veya "Komşu komşunun külüne muhtaçtır" düsturuyla şekillenmiş bir toplum anlayışı bulunduğundan, dara düşmüşlere, aç/açıkta kalanlara hemen yardım eli uzatılmakta ve kısa sürede sıkıntıları çözülmektedir. Ancak modernleşme sürecine bakıldığında, bu geleneğin yok olup gitmeye başladığı, toplum bireylerinin, tıpkı diğer modern toplumlarda olduğu gibi, birbirinden habersiz ve kopuk yaşadığı görülür.

Bir değişim ve dönüşüm romanı olan *Ankara Mahpusu*'nda modernleşme öncesindeki Türk toplumuna bakıldığında, aileleriyle birlikte yaşayan ve ilerde onların bakımını üstlenecek olan gençlerden bahsedilir. Anne ve babalar çocukların eli ekmek tutana kadar onlar için çalışır ve her zaman arkalarında dururlar. Başkarakter Vasfi ve annesi söz konusu toplum karakterlerine örnek olarak gösterilebilir. Vasfi ve annesi aynı evde yaşar, annesi Vasfi okulunu bitirip iş bulana kadar çalışıp ona bakmaya karardır. Vasfi de eğitimini alırken, mezun olup

annesine bakma umuduyla yaşamaya devam eder. Ancak cinayet işleyip hapse girdikten kısa bir süre sonra kariyeriyle birlikte annesini de kaybederek kimsesiz kalır. On iki yıl sonra hapisten çıkıp, doğup büyüdüğü kente gelince asıl yalnızlığı tatar. Artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. Komşuları, akrabaları bir tarafa savrulur. Hem işsizdir hem de kimsesiz. İstanbul sokaklarında yürürken karşıdan gelen insan yığınlarından korkar ve ne yapacağını bilemez hale gelir.

“Vasfî İstanbul şehrini kederli gözlerle seyrediyordu. Bu şehir ona müthiş kalabalık geliyordu; yollar, kaldırımlar, nakil vasıtaları hıncahınç doluydu. Her tarafta, çarşıda pazarda, eğlence yerlerinde kadın erkek bütün bu kalabalık içinde ona selam veren, onun halini soran, onun derdini bilen tek insan yoktu. Evet, bu şehirde kimse onu tanımıyor, kimse onun ismini bilmiyordu. Kimse onun halini sormuyordu. Bu müthiş kalabalık içinde kendini yalnız, yapayalnız, korkunç derecede yalnız hissediyordu (A.M.: 100).”

Derviş, eserinde modern döneme giren İstanbul’u ve modernleşen kent insanının en büyük sorunlarından birini, yalnızlığını, irdeler. Bu kentte yaşayan insanlar o kadar kalabalıktır ki, kentte adeta boş yer kalmamıştır. Sanayileşmiş kent sisteminde ortaya çıkan bu durum, kent hayatının temel özelliklerinden birini oluşturur. Sokakta birbirinin yanından geçip giden insan yığınlarının bütün iletişim yolları tıkalıdır. Fiziksel olarak çok yakın olsalar da, iletişim kurmak için aralarında uçurumlar vardır. Bu nedenle burada hayatını sürdürmek zorunda kalan insanlar, kendini bu insan yığınının içinde yapayalnız hisseder.

Kent kültüründe sağlıklı insan ilişkilerinin kurulması neredeyse imkânsızdır. Çünkü kentte, sahip olunan statüye göre insanlar önemsenir, kişilikler hesaba katılmaz, akrabalık ve arkadaşlık sınırları oldukça dardır. Kent, insanların birbirlerine bakmadan yaşadığı bir mekândır. Bu mekânda anlık, kısa süreli, yüzeysel, çıkarı dayalı ilişkiler vardır ve bu durum insanların yalnızlık içinde yaşamalarına ve yabancılaşma sorununa sebep olur (Aydoğan, 2009: 2012). Kent insanı bir taraftan yalnızlığı özgürlükle eşdeğer görüp sürekli arzularken, diğer taraftan tek başlılık ve bırakılmışlık korkusuyla hayatını hep bir şeylere yaslanarak devam ettirmeye çalışır. Kent, tam da böyle bir ortamdır ve buranın ortasında bulunanın kendinin farkına varmasına, bilinçlilik düzeyinin toplumsal

kuşatılmışlıktan sıyrılarak nesnelere boyunduruğundan kurtulmasına engel olur (Tüzer, 2011: 417). Derviş kent kültürünün bu özelliğini *Ankara Mahpusu*'nda şöyle irdeler:

“Evet, kimse ona selam vermiyordu. Hatta odasının anahtarını kendisine uzatan otel katibi bile! Vasfi de artık ona selam vermiyordu. Kullandığı sözler gayet sınırlıydı, ya sigara aldırıldığı ya kahve istediği zaman söz söylüyordu. O büyük bir korkuyla, “Bu böyle devam ederse, ben konuşmayı unutacağım,” diye düşünüyordu, buna inanıyordu. Acaba bundan sonra uzun uzun konuşabilecek miydi? İlk önce bu düşünce ona bir şaka gibi gelmişti, fakat git gide ona sarmıştı, ondan sonra da sabit bir fikir haline gelmişti. Hatta zaman zaman bir insana yaklaşıyor ve sırf konuşmuş olmak için lüzumsuz şeyler, mesela bildiği veya gitmeyi aklından geçirmedeği bir yol soruyordu (A.M.: 101).”

Derviş, Vasfi karakteri üzerinden kent insanının yaşadığı iletişim kopukluğunu ve yalnızlığını etkili bir biçimde ele alır. Hapisten çıktıktan sonra İstanbul'a dönen Vasfi, kentin değişen toplumsal ve fiziki özellikleri karşısında kendini savunmasız hisseder. Çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği, sıcak mahalle kültürünü yaşadığı bu yerde artık insanlar birbirinden kopuk yaşadığını görür. Aynı mahalledeki insanlar bir yana dursun, aynı binayı paylaşan insanlar, birbiriyle selamlaşmaktan acizdirler ve gerek kalmadıkça tek kelime dahi konuşmazlar. Vasfi karakterinin sırf konuşmayı unutmamak için yanından geçenlere lüzumsuz sorular sorması, yazarın, kent insanının yaşadığı iletişim kopukluğunun ve yalnızlık probleminin ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu göstermek için seçtiği etkili bir yoldur.

Salgın bir hastalık gibi her yana genişleyen, amaçsızlığın, bencilliğin, çevre sorunlarının yatağı olan kentler, her şeyin ticari mal haline dönüştüğü, hayvani duyarsızlığın arttığı, insan ilişkilerin maddiyata dönüştüğü, manevi değerlerin yozlaştığı bir yerdir (Topçuoğlu, 2007: 75). Kent, sürekli bir işe ve yaşayacağı bir konuta sahip insanın bile kendini savunmasız ve yapayalnız hissettiği bir ortamken, sığınacağı kimsesi veya başını altına sokacağı bir damı olmayan biri için korkutucu bir mekân olması kaçınılmazdır. Açlıkla ve sefaletle mücadele etmek durumunda kalanlar, bu mekânda diğer insanlara oranla yalnızlığı kat kat fazla hissedecek, kentte

yaşamak ve varlığını sürdürmek her geçen gün daha meşakkatli bir hal alacaktır. *Ankara Mahpusu*'nda Vasfi karakterinin hapisten çıktıktan sonra Ankara'da yaşadığı psikolojik durum bu konuya örnek teşkil etmektedir.

“Birden bir dört yol ağzına gelmiş bulunduğunu fark etti. Durakladı ve gelip geçenlere baktı. ‘Bu insanların hepsi birazdan evlerinde olacak, kendilerini bekleyen kimselerin arasında bulunacaklardı, hepsinin gidecek muayyen yerleri vardı. Bunun için de telaşlı ve acele gidip geliyorlardı. Vasfi'nin gidecek hiçbir yeri, bekleyen tek kimsesi yoktu. Elinde tanımadığı bir şehrin tanımadığı bir sokağında, tanımadığı bir otelin adresinden başka hiçbir şey yoktu (A.M.: 18).”

Vasfi içerden çıktıktan sonra elinde bir otelin adresiyle Ankara sokaklarında gezmeye başlar. Kenti saran insan kalabalığı arasında yanından hızla geçip giden insanlara bakarak, ne kadar şanslı olduklarını, çünkü sığınacak bir evleri ve evlerinde onların yolunu gözleyenlerin olduğunu düşünür. Vasfi'nin ise bu kocaman ve insanlarla dolu kentte sığınacak kimsesi yoktur. Karakterin hiçbir yakını ve arkadaşı olmaması, aslında değişen kent sisteminde bilindik hiçbir özelliğin – ne akrabalık ilişkisi ne de toplumsal norm- kalmaması, her şeyin değişmesi/dönüşmesi ve insanın bunlara yabancı kalmasıyla alakalıdır. Karakterinin o sırada içinde bulunduğu durum, aslında insanın değişen kent yaşamı karşısında duyduğu çaresizliktir. Bireyin bu yaşam alanında kendini huzursuz ve yalnız hissetmesi, eskinin ve insancıl olanın tamamen ortadan kalkmasından kaynaklanır.

Kentin neden olduğu yabancılaşmanın ilk evresi bireyin doğaya yabancılaşması, bir sonraki evre ise bireyin kendisine yabancılaşmasıdır. Kendisiyle ve doğayla bir tamam halinde ilişki içerisine giremeyen birey ve bu bireylerden oluşan toplum organik bir bütün olma duyarlılığını ve kabiliyetini de yitirir (Sarıkaya, 2014: 935). Bu nedenle kentte yaşayan insan aynı ortamda bulursa, aynı havayı solusa bile yanındaki insanı görmezden gelerek onun yaşadığı sorunun üstünü örter.

“Haftalardır aralıksız yağmurlar yağıyordu. Yüzü tıraşsız, elbisesi ıslak, ayakları buz gibiydi. Vasfi kendisinden iğreniyordu. Köprü altındaki iskeleleri dolaşıyor, her birinde bir müddet oturup yağmurdan korunmaya çabalıyordu. Rast geldiği temiz insanlar ondan kaçınıyorlar, ona sürünmekten korkuyorlardı. Sefaletin ilk günlerinde o da insan harabelerine

tiksinerek bakmıştı. şimdi başkaları kendisine öyle bakıyordu!
(A.M.:108)''

Vasfi kentte yapayalnız kalır ve tutunacak bir dal bulamayarak sokaklara düşer. Perişan bir halde sokaklarda vaktini geçirmeye ve yağmurdan korunmaya çalışan Vasfi, yanından gelip geçen insanların umurunda bile değildir. Sadece görünüşü pis olan bu insandan kaçınır, onlara sürünmesinden çekinirler. Sokaklarda sefil bir halde yaşayan bu insanın yaşadığı akıl almaz durumu çözmeye çalışmak yerine, adeta ''*kimsenin derdi beni ilgilendirmez, ben kendi yaşadığıma bakarım*'' diyerek yanından sessizce geçip giderler. Kent insanının bu özelliği bireysel ve toplumsal değerlere ne kadar yabancılaştığının göstergesidir.

III.3.3. Eserlerde Kalabalık İçinde Yalnızlık ve Yabancılaşmanın Karşılaştırması

Modern kent hayatının en belirgin sorunlarından olan yalnızlık ve yabancılaşma, hem *Berlin Alexander Meydanı*'nda hem de *Ankara Mahpusu*'nda irdelenir. *Berlin Alexander Meydanı*'nda insan kent hayatından ve kentteki insan kalabalığından korktuğu ve kendini onlardan soyutlamak istediği anlatılır. Franz karakterinin kendini kimsenin bilmediği bir apartman dairesine kapatması ve yatağında saklanması, modern insanın kent yaşamı karşısında duyduğu huzursuzluğu ve korkuyu gösterir. Bununla birlikte kent insanı, yalnızlıktan yakınırken, kentin ona özgürlük sunduğunu ve yaptıklarına kimsenin karışamayacağını söyleyerek kendini bir paradoksun içine sokar. Bu durum sanayileşmeyle birlikte değişime giren kentlerin insan üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerinden biridir.

Kalabalık içinde yalnızlık kavramı *Ankara Mahpusu*'nda belirgin bir şekilde görölmektedir. Değişim ve dönüşüm öncesi İstanbul' a bakıldığında, Derviş, ailelerin birbirine bağlı olduğu, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin geliştiği ve mahalle kültürünün ve komşuluğun samimi bir şekilde yaşandığı bir toplum profili çizer. Yani yalnızlık ve ''özgürlük'' kavramlarından bahsedilmez. Ancak modernleşme sürecini yaşayan kentin tasvirine gelindiğinde ise, kent insanının içe kapanık, kimsesiz, korkak ve huzursuz yönü eserde kendini gösterir. Eskinin aksine, selam dahi alıp-vermeyen yığınlar halindeki insan topluluğu, donuk ve dış dünyaya kapalı

bir hayat sürmeye başlarlar. Bu durum modern toplum biçimine özgü bir özelliktir ve Türk toplumunun da gittikçe modernleştiğini, modernleşirken de insani ve toplumsal normlarından uzaklaşarak yalnızlaştığını kanıtlar.

Modern toplumlarda yalnızlığın beraberinde getirdiği başka bir kavram da yabancılaşmadır. Bireyselliğin her şeyin temelini oluşturduğu kentsel mekânda, kent insanı önce doğaya, sonra kendine, en son da çevresine yabancılaşır; kendi benliğini ve öz değerlerini oluşturan her türden normdan vazgeçer. İnsan, modernleşme öncesinde yanlış bulduğunu düzeltmeye, müdahale etmeye veya yardım etmeye açık bir bireyken, modern dönemde karışmaktan koktuğu ya da umursamadığı toplumsal olaylarla karşılaşır. *Berlin Alexander Meydanı* yabancılaşma kavramına örnek teşkil edebilecek sayısız bölüm içerir. Bunun nedeni Berlin kentinin tam anlamıyla bir modern kent olması ve modernliğin getirdiği bütün olumlu ve olumsuz etkileri barındırmasıdır. *Ankara Mahpusu*'nda da modern çağın bu hastalığına değinilmekte birlikte, *Berlin Alexander Meydanı*'ndaki kadar yoğun bir şekilde ele alınmaz. Bu durum Türk toplumunun henüz modernleşmemesinden ve hala az da olsa toplumsal değerlerine önem vermesinden kaynaklanır.

III.4.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışma

Kent, tarihin her döneminde barındırdığı sınıflı toplum yapısı ile eşitsizliklerin mekânı olurken bu özelliği sebebiyle çoğu zaman eleştirilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde, sanayi devriminin etkisiyle önceki dönemlerde olmadığı kadar büyüyen kent, ürettiği yaşam kalitesi itibari ile kötüleşmiştir. Üretimin kentte yoğunlaşması ile birlikte mekânın kullanım yoğunluğu artmış, sanayi kentinde mekân üzerinden eşitsizlikleri gözlemlemek kolaylaşmıştır (Serter, 2013: 68). Böylece kentsel mekân alt tabakada olanlar için ölüm-kalım savaşının verildiği yer olurken, yukarıda bulunanlar için daha çok kâr elde etmek için uğraşılan bir mekân haline gelmiştir. *Berlin Alexander Meydanı*'nda bu durum şöyle ele alınır:

“Hava ister soğuk, ister sıcak olsun. Rüzgar ister essin, ister esmesin. Termosa kahve koy, tereyağlı ekmeği sar. Biz çalışmalıyız eşek gibi. Yukarıda parazitler, hiçbir işe yaramayanlar. Uyuyor kuştüyü yataklarında ve kanımızı emiyorlar (B.A.M.: 135).”

Döblin, *Berlin Alexander Meydanı*'nda kentten eşitlikten uzak bir mekân olduğunu ifade eder. Kent, alt tabakada olanlar için bir mücadele alanı olarak ortaya çıkarken, üst tabakada olanın zenginliğine zenginlik kattığı ve rahata erdiği yer şeklinde tanımlanır. Bunun nedeni; varlığını kent sistemine borçlu olan ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kapitalizmdir. Bu sistemde, sermayeyi elinde bulunduran, işçilerini uzun süre çalıştırarak düşük ücretlere mahkûm etmekte, kendisi kâr etse bile işçilerin ücretlerinde bir değişiklik yapmayarak gelir dengesizliğini artırmaktadır.

Bir sosyalist olan yazar, eserinde hem yöneticilerin hem de zenginlerin birlik olup alt tabakada olan insanları kent düzeni içinde erittiklerini savunur. Burada insanların hayvanlardan bir farkı olmadığını, hayvan gibi muamele görüp, hayvan gibi öldürüldüklerini dile getirir.

‘Berlin’de mezbaha. [...] Mezbaha ve et toptancıları birbirinden ayıramayan ekonomik bir bütün. Yönetim heyetinde iki belediye meclisi üyesi, bir kaymakamlık görevlisi, 11 belediye memuru ve üç halk temsilcisi var. [...] Taşradan hayvan geliyor, koyunlar, sığırlar, domuzlar. Doğu Prusya’dan, Pomeranya’dan, Brandenburg’dan, Batı Prusya’dan. Rampalarda melemeler, böğürmeler. Domuzlar hırıldıyor ve burunları ile toprağı karıştırıyor. Nereye gittiklerinin farkında değiller, adamlar itekliyor, ellerinde sopalar. [...] Kesecekler sizi, siz geldiniz buraya, görüyor musunuz şu kesimhaneyi, domuzların kesildiğı şu kesimhaneyi? [...] Genç bir delikanlı, soluk yüzü, sarı saçları iyice taralı, ağzında sigara. Bakın, sizinle ilgilenen en son insan o! Onun hakkında kötü düşünmeyin, o sadece görevini yerine getiriyor. İdari bir görev yapmak zorunda sizlerle. Üzerinde lastik çizmeler, pantolon, gömlek ve pantolon askıları, çizmeler dizinin yukarısında. Bu onun resmi giysisi. Sigarayı dudakları arasından alıp, duvardaki bir raфа iliştiyor, köşede duran uzun baltaya el atıyor. Bu onun resmi heybetinin bir göstergesi, sizlerin üzerinde olmasının bir simgesi, polisin yakasındaki teneke markası gibi. Biraz sonra size gösterecek. [...] Biri ayaklarının dibinde dolanıyor. İndir! Bir tane daha! Adamın eli çabuk, balta aşağı, kör kenarları ile kalabalığın içine, kafaya, bir kafaya daha. Öyle bir an ki! Aşağıda deprenenler, tepinenler yuvarlananlar. Ne olduğunu anlamıyorlar bile. Yerlerde uzanıyorlar (B.A.M.: 108-111).’

Alfred Döblin, kenti bir mezbaha benzetmiştir. Ülkeyi yönetenlerle kapitalistler insanların kesildiği bu "mezbaha"dan en büyük kazancı elde edenlerdir. Bu sistem her iki tarafın senkronize çalışmasıyla ayakta durmaktadır. Tıpkı çeşit çeşit hayvanın trenlere doldurulup kentlere et ihtiyacını karşılamak için getirilmesi gibi, insanlar da aynı yolla iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere kentlere getirilmişlerdir. Ancak nereye götürüldüklerinden, onları nasıl bir hayat beklediğinden habersizdirler. Tek bildikleri; oraya doğru gitmelerini söyleyen, hatta bazı yaptırımlarla oraya gitmeye zorlayan gücü elinde bulunduran bazı insanlardır. Zorla sürüklenerek geldikleri yerin farkına varırlar, ancak iş işten geçmiş olur. İsyan ederler, kaçıp kurtulmaya çalışırlar ama başaramazlar. Onlardan farklı giyinen, onların için orada olduğunu söyleyen, yani onları yöneten insan, onların önüne öyle kanunlar/kurallar koyar ki, bu kanunlarla/kurallarla kentte yaşayan insanın varlığını sürdürmesi neredeyse imkansız hale gelir. Teker teker kentten silinmeye, yok olmaya başlarlar. Ölümleri çok ani olur, birden cansız kalırlar. Artık mücadele etmenin bir anlamı yoktur. Ama yine de onları ölüme sürükleyen kişiye kızmamaları gerekir; çünkü onları düşünen(!) tek insan odur.

Berlin, insanların ayakta kalma mücadelesi verdiği bir mekândır ve Franz Biberkopf bu kentte mücadele veren insanlardan yalnızca bir tanesidir. Kentteki çatıların kayıp üzerine düşmesinden korkan karakter, sokakta düzgün yürüyemez ve konuşamaz hale gelir. Zaman ilerledikçe Franz, kentin bir mücadele alanı olduğunu anlar ve hapisanedeki günlerine özlem duymaya başlar.

"Cezaevinden çıkmış adam odada tek başına kaldı. Gök gürültüsü gibi, kıyıya vuran dalgalar gibi, şakırdayan kılıçlar gibi bir ses... Tramvaya binmiş, başını çevirip arkaya bakmış, ağaçların arasından kırmızı duvarları, dökülen rengârenk yaprakları görmüştü. Duvarlar gözünün önünden gitmiyordu. Kanepeye oturmuş duvarları seyrediyordu. Onların içinde yaşamak ne büyük bir mutluluktu. Günün nasıl başladığını ve nasıl devam edeceğini bilirdi. (Franz saklanmak mı istiyorsun? Dört yıl saklandın. Yürekli ol! Çevrene bakın. Bir gün saklanmanın sonu gelir.) Şarkı söylemek, ışık çalmak, gürültü etmek yasaktır. Hükümlü her sabah "kalk" işareti ile yatağından hemen çıkmak zorundaydı. [...] Bummm! Bir çan sesi. Kalkın. Bummm! Saat beş buçuk! Bummm! Saat altı buçuk. Hücre kapıları açılıyor. Bummm! Dışarı çıkın. Sabah kahvaltısı, çalışma, ara. Bummm, bummm! Öğle yemeği. [...] Saat altı hücrelere girilecek. İyi akşamlar. Çok şükür günü bitirdik. Bu duvarların içinde yaşamak ne büyük mutluluk! (B.A.M.: 12)."

Franz hapisten çıktıktan sonra, dört duvar arasında ve direktifler doğrultusunda yaşamının ne kadar mutluluk verici olduğunun farkına varır. Bu nedenle hapse duyduğu özlemi evin duvarlarını uzun uzun seyretmekle gidermeye çalışır. Orada yaşamını sürdürmek için bir şey yapmasına gerek yoktur. Her şey yöneticiler tarafından zaten belirlenmiştir. Yatacağı, kalkacağı, yemek yiyeceği ve uyuyacağı saatler bile bir zil sesine bağlanmıştır. Her şey tıkırında, sorunsuz işlemektedir. Bu nedenle orada dört yıl boyunca kalmanın bir ceza değil, tam tersine mutluluk olduğuna inanır.

“Ne yapmalıydı? İçiyor ve dudaklarını ısırıyor: Ceza bu idi. Beni dışarı çıkardılar, ötekileri alıkoydular. Onlar cezaevinde patates topluyor, ben dışarıda tramvaya biniyorum. Lanet olsun, içerde yaşam ne güzeldi. Oturduğu yerden kalkıyor, dışarı caddeye çıkmalı, kafamdan geçenleri unutmali, yine korkuya kapılmamalıyım. Ayaklarımın üstünde duruyorum, dimdik. Kimse yaklaşmıyor yanıma, hiç kimse (B.A.M.: 90).”

Franz artık hapisten çıkarılıp kentin sokaklarına atılır. Asıl cezası ne yapacağını, nasıl yaşayacağını bilmediği bu kentte başlar. Diğerleri içerde keyfini sürerken Franz, Berlin sokaklarında hayatta kalmak için mücadele etmek zorundadır ve ona göre bu büyük bir haksızlıktır. Onlar güvendedir, fakat Franz bu kalabalık ve acımasız kentte savunmasızdır. Sürekli yıkılmadığına, hala daha ayakta olduğuna ve kimsenin onu rahatsız etmediğine kendini inandırmak ister; çünkü bu kent ve bu kentte yaşamak onu çok korkutur. Fakat bir yerlere saklanıp ömrünü böyle geçiremeyeceğinin de farkındadır. Tek çare sokağa çıkıp diğerlerinin arasında hayatta kalabilmeyi öğrenmektir.

Berlin kentinde ayakta kalma mücadelesi veren Franz ayakkabı bağı veya gazete satarak para kazanmaya çalışır. Ancak hem başlı başına kent hayatının zorluğu, hem de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalım, Franz'ın zor olan hayatını daha da zorlaştırır. Ülke öyle bir ekonomik çıkmaza girer ki, günlük kıyafetler bile kıymetli eşyalardan sayılır hale gelir.

“Cilly, ceketimi fırlatıp atma lütfen. Giysiler bugün değerli eşyalardan sayılıyor, temin etmek hiç de kolay değil (B.A.M.: 153).”

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, yazar eserinde dönemin ekonomik durumuna ve kent hayatının zorluğuna dikkati çekmek için kıyafetlerin değerleri eşyalar arasına girmesini ele alır. Franz karakteri üzerinden yansıtılan bu durum, bir taraftan kentte yaşamının ne kadar güç olduğunu vurgularken, diğer taraftan dönemin mali krizlerinin kent insanının hayatında açtığı aşılması zor durumu ortaya koyar.

Hapiste kendine namuslu bir hayat süreceğine dair söz veren Franz, artık sözünü tutmakta zorlanır. En güvendiği arkadaşı Rheinhold ondan yardım ister, o da ona yardım eder. Fakat sonra yardım ettiği şeyin bir hırsızlık olayı olduğunu anlar ve kaçarken arkadaşı tarafından arabadan atılarak kolunu kaybeder. Artık onuruyla çalışacağı bir iş bulması çok zordur. Burada onurlu bir hayat sürmek neredeyse imkânsızdır. Kaybettiği kolu, ekonomik bunalım, insanların ahlaki değerlerini yitirmeleri, onun kendine verdiği sözü tutmasını imkansız hale getirir.

“Ve Franz, bunu yapacak. Niyetli Para kazanacak ve kendi kendinin efendisi olacak. Çabuk para getirecek işlere niyetli. Çok çalışmak saçmalık. Gazete satışı, lanet olsun, öfkeleniyor, hele şu gazete satan herifleri görünce, insan nasıl böyle budala olabiliyor, diye düşünüyor, sabahtan akşama birkaç mark için bağırıp duruyorlar, başkaları otomobillere kurulmuş yanlarından geçiyor süzüle süzüle. Artık bana göre değil. Evet bir zamanlar yapmıştım, fakat geçmişe mazi denir delikanlım. Tegel hapisanesi, kara kara ağaçlar, sallanan binalar, kayıp insanın tepesine düşecek damlar ve namuslu kalmak isteyen ben! Çok komik Franz Biberkopf namuslu! Hapishanede beynini yıkamışlar senin. Para, para gerekli, para kazanmalı insan, para gerektir insana! (B.A.M.: 208)”

Franz artık kendine verdiği sözü tutamayacağını anlar ve mücadele etmekten vazgeçer. Bu kentte yaşamaya devam etmenin tek bir yolu olduğunu anlar: Para. Çok para kazanmalıdır ve bu parayı çalışarak, emek vererek kazanmanın maalesef bir yolu yoktur. Ahlaklı bir yaşam sürmeye çalışmak artık anlamsız bir çabadır. Zaten böyle bir düşünceye kapılmanın da ancak hapiste beyni yıkanan bir insanın iyimserliği olduğunu anlar. Artık onun için Berlin korkutucu bir yer olmaktan çıkar.

Franz’ın onurlu bir hayat sürme mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlanmasında, kentte toplumsal dayanışmanın olmamasının da etkisi vardır. Dayanışma tabii bir eğilimdir ve fiziki, ekonomik, siyasi, ahlaki, dini gibi farklı alanlarda kendini gösterir. Bir toplumdaki dayanışma olgusunun gerçekleşebilmesi

için, toplumu oluşturan bireylerin arasında etkileşimin ve kültürel uyumun olması gerekir. Ancak sanayileşmiş toplumlara bakıldığında bu durumun ortadan kalktığı görülür. Kapitalist-bireyci kültürün etkisiyle, ayakta kalma ve tutunabilme hedefiyle biçimlenen uyum stratejileri, salt kendini ve kendi çıkarlarını düşünen, kısa vadeli tatmini esas alan, toplumsal nimet-külfet dengesini gözetmeden, nimetlerden elde edeceği payı artırmayı hedefleyen insanların ortaya çıktığı görülür. Zamanla bu alışkanlıklar, insanların bir arada yaşamakta olduğu gerçeğini yadsıyacak biçimde, diğer insanları görmeyen, duymayan, hissetmeyen, yok sayan, dışlayan, ötekileştiren süreçleri doğurmakta ve biçimlendirmektedir (Tek, 2010:102).

Döblin *Berlin Alexander Meydanı*'nda endüstrileşmeyle değişime uğrayan, yardım ve dayanışmadan uzak, sadece kendini düşünen bireylerin olduğu bir Alman toplumunu anlatır:

''Franz, iki haftadır o berbat odana kapanmış oturuyorsun. Ev sahiben seni kapının önüne koyacak yakında. Para vermiyorsun, kadın da odayı keyfinden sana kiralamadı. Eğer bir an önce kendine gelmezsen, yakında fakirler evine gidersin. Sonra, evet sonra ne olur? Odanı havalandırmıyorsun bile. Berbere de gitmiyorsun, saç sakal çindesin, şu 15 feniği veremiyor musun? (B.A.M.: 113)''

Kent hayatından korkan Franz, kendini kiraladığı odaya kapatır. Hiç parası olmadığı halde günlerce odasından çıkmayan ve bu yüzden iş bulamayan Franz kaldığı yerden atılmakla tehdit edilir; çünkü kaldığı yerin kirasını ödeyemez. Franz'ın içine düştüğü durumda elinden tutan kimsesinin olmaması, parası yoksa sokağa atılacağı söylenmesi, toplum bireylerinin sadece kendi çıkarlarını düşündüğünü, zor durumda kalanlara destek olmadığını, yani toplumsal dayanışmanın ortadan kalktığını gösterir. Bu durum sanayileşmiş toplumlara özgü niteliklerin arasındadır.

Eserde toplum bireylerinin birbirine destek olmamalarının/olamamalarının sebebi ülkeyi yerle bir eden ekonomik bunalım olması da mümkündür. Zaten kötü yaşam şartlarında hayatını sürdürmek durumunda kalan insanların, çevresindekilere yardım etmesi daha da zor hale gelir. Çünkü herkes kentte yaşam mücadelesi veren çaresiz birer birey haline gelir.

“Odun tüccarları fatura talep ediyor, Krupp emeklilerini açlığa terk ediyor, bir buçuk milyon işsiz, on beş günde sayıları 226.000 artıyor (B.A.M.: 75).”

Berlin kentini varlık savaşının verildiği bir mekân olarak tanımlayan Döblin, bazı firmaların emekli ettiği işçilerine ödeme yapmayı kesmesi, işsizlerin sayılarının her geçen gün artması ve birkaç gün içinde binlerce kişiye ulaşması, ülkenin yaşadığı ekonomik çöküntüyü gözler önüne serer. Bu durum insanların umutsuzluğa kapılmalarına ve zamanla intihara bile sürüklenmelerine sebep olur.

Endüstrileşmiş kentlere bakıldığında intihar vakalarının çok yüksek sayıda olduğu görülmektedir. Bireyin kendi yaşamına kasıtlı olarak son vermesi eylemi olarak tanımlanan intihar olgusu, her ne kadar bireysel bir eylem olarak görünse de, intiharın bir insanın toplumla bütünleşme düzeyi ile büyük bir ilişkisi olduğu bilinmektedir (Taylor, 1982: 51-59). Durkheim’ın toplumbilimsel görüşüne göre intihar sosyal bütünleşme ile ters orantılıdır. Başka bir anlatımla bir toplumda sosyal bütünleşmişlik düzeyi düştükçe intiharlar artmaktadır. Toplumsal bütünleşmişlik arttıkça intiharlar da azalmaktadır (Eskin, 2003: 8). *Berlin Alexander Meydanı*’nda toplumsal bütünleşmeyi başaramamış bir toplum ve kendilerine ölmekten başka çare kalmadığını düşünen bireyler irdelenir.

“Berlin’de nisanın ikinci haftasıydı, havalar ilkbaharı anımsatmaya başlamıştı. [...] O günlerde Berlin’de üniversite öğrencisi Aleks Frenkel, nişanlısı 22 yaşındaki güzel sanatlar öğrencisi Vera Kaminskaya’yı kaldığı pansiyonda öldürmüştü. Aynı yaştaki pedagoji öğrencisi Tatyana Sanfleben ise hep birlikte yaşama son verme planından korktuğu için kız arkadaşı yerde ölü yatarken vazgeçmiş, kaçmıştı. Sokakta devriye gezen polislerle karşılaşmış, son ayların korkunç olaylarını anlatmış ve memurları, Vera ile Aleks’in kendilerini öldürdüğü odaya götürmüştü. Sonra başka polisler çağrılmış, cinayet masasından da adamlar gelmişti. Aleks ile Vera evlenmek istemişti, ancak ekonomik olanaklar bu evliliği engellemişti (B.A.M.: 155).”

Aynı zamanda bir psikiyatr olan Döblin, roman karakterlerinin sadece toplumsal ve ekonomik problemlerini gerçekçi bir biçimde ele almaz, aynı zamanda onların psikolojilerini bilinç akışı tekniğini kullanarak etkileyici bir biçimde okuyucuya aktarır. Yukarıdaki alıntıda yazar, genç yaştaki insanların, yaşadıkları olayları artık kaldıramamalarını ve umutlarını tamamen yitirip kendilerini topluca öldürme girişiminde bulunmalarını aktarır. İntihar etmelerinin sebebi ise; düzelmek

bilmeyen ekonomik problemleridir. Artık ekonomik anlamda düze çıkamayacaklarını ve evlenemeyeceklerini, yani bir hayat kuramayacaklarını anladıkları için birlikte ölmeyi seçmişler, ancak biri ölürken diğeri korkup kaçar. Onun için Berlin bir mücadele alanı olarak kalmaya devam edecektir.

Bazı insanlar sorunlarını aşamadıkları dönemlerde intihara yönelirken, bazıları da sorunlarıyla baş etmenin başka yollarını bulurlar. Yani aşırı duygusal ruh halini örtmek için bazı savunma mekanizmaları geliştirirler. Madde bağımlılığı, alkol, kahvede vakit geçirmek, oyuna dalmak gibi eylemlerle sorunlardan, sorulardan ve düşüncelerden uzaklaşmak bu savunma yollarının bir yönü olarak değerlendirilebilir. Bir başka yönü de, olabildiğince duygusallığını gizlemek, sert, erkeksi, maço tavır oluşturarak duygusuz bir tutum takınmak olabilir (Tatlıldil, 2010: 101). Bu özellik eserde, başkarakter Franz'ın kent yaşamı karşısında ne yapacağını bilemeyip korkuya kapıldığı anlarda kendini gösterir:

“Kimsenin dikkatini çekmeden tramvaydan indi. İnsanların arasına karıştı. Ne vardı? Hiçbir şey yoktu. Doğru yürü aç domuz herif, kendine gel. Yoksa suratının ortasına yumruğu yersin. [...] Kendi kendini yüreklendiriyordu. Cebinde yumruklarını sıkıyordu. Sarı yazlık pardösüsünün içinde omuzlarını kaldırmıştı. Korunmak istermiş gibi (B.A.M.: 8-10).”

Franz kentte ayakta kalmak için kendi kendine bir savunma mekanizması geliştirir. Yeterince sert görünürse ve sert davranışlar sergilerse kimsenin onun yanına yaklaşamayacağını, ona zarar veremeyeceğini düşünür. Ancak zaman geçtikçe korkuları ağır basar, önce kendini eve kapatır, daha sonra alkolün su gibi tüketildiği barların müdavimi olur. Bu tür mekânlar sadece Franz'ın değil, Berlin kentinde yaşayan diğer insanların da sık sık tercih ettiği yerlerdir.

“Sonra kanepeden kalktılar. Evden çıkıp Yeni Dünyaya gittiler. Burada insanlar vur patlasın, çal oynasın eğleniyordu. [...] Ve bacaklara ağrı girdi. Müziğin temposunda, bira kadehleri ellerinde şarkılar mırıldandılar, eğlendiler. >>İçelim sarhoş olalım dostlar. Bırak dertleri evde. Bırak dertleri evde. Kederden hüzünden kaçın, yaşamla şakalaş. Kederden, hüzünden kaçın, yaşamla şakalaş!>>” (B.A.M.: 60).”

Döblin, kent insanının yaşadığı sıkıntıları ve bunalımları ayrıntılı bir şekilde irdelerken, onların sorunlarından nasıl uzaklaşmaya çalıştıklarına ve yaşamlarını

nasıl sürdürdüklerine değinir. Hayatın onlara getirdiklerinin altında ezilen insanlar, bir süreliğini de olsa sorunlarından uzaklaşmak ve her şeyi unutmak için kendilerini içkiye ve eğlenceye verirler. Böylece yaşamla dalga geçip, hüzünden ve kederden uzaklaşacaklarını, hayatın yoruculuğunu bir süreliğine de olsa unutacaklarını umarlar.

Franz Berlin kentinde ayakta kalabilmek için büyük bir savaş verir. Sevgilisini öldürdüğü için dört yıl hapis yatar, dışarı çıkınca kentin acımasız yüzü ona kendini gösterir ve aç kalmamak için ne iş bulursa yapmak zorunda kalır. Kendisine onurlu bir yaşam süreceğine dair söz verir ama bunu başaramaz. En büyük darbeyi en yakın arkadaşında yer; hem bir kolunu kaybeder hem de onu hayata bağlayan sevgilisini. Bütün bunlara dayanamayan Franz sonunda kendini bir akıl hastanesinde bulur. Doktorların yardımıyla hayatta kalmayı başarır. Sonunda fabrikanın birinde kapıcı olarak çalışmaya başlar. Artık hayatını bu kentte düşüp kalkarak aldığı derslerle ve bir kapıcı maaşıyla geçirmek durumundadır. Bu yönüyle kent hayatı insanları çok hırpalayan, ama temelde sadece karnını doyurmaya yetecek bir ücrete mahkûm eden bir mücadele alanıdır.

III.4.2. Ankara Mahpusu'nda Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışma

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden itibaren kendini bitmek bilmeyen bir hayat mücadele içinde bulmuştur. Önceleri karnını doyurmaya yetecek kadar yiyecek bulmak için av hayvanlarının peşine düşmüştür, sonraları sığınmasına olanak sağlayacak bir mağara kovuğu aramıştır. Zaman içinde av hayvanının yerini tarla, mağaranın yerini küçük de olsa bir ev almıştır. Ancak değişim bu kadarla kalmamıştır. Tarlanın ve küçük evlerin yerini zamanla daha büyük ve gelişmişleri almıştır. Yüzyıllar içinde yaşadığı yerin değişmesi gibi aradığı, ulaşmak istediği şeyler de değişmiştir. Ancak kendisinin ve ailesinin karnını doyurmak yüzyıllar içinde değişmeyen tek nokta olmuştur belki de. Bununla birlikte, ihtiyacı olduğundan daha fazlasını isteyenler de eksik olmamıştır. Bunlar en çok endüstrilemiş kentlerde kendilerini göstermişlerdir.

Endüstrileşme alanında yeni yeni adımlar atan Türkiye'ye bakıldığında, ellili yıllara kadar hala bir önceki devletin toplum yapısını yansıttığı görülür. Bu

toplum yapısının en belirgin özelliklerinden biri mahalle kültürüdür. Osmanlı Devletinden kalma bir özellik olan mahallenin, toplumsal kültür ve yapıyla doğrudan bir ilişkisi bulunur. Mahalle bir yandan toplumsal kimliği oluşmasına alt yapı hazırlarken, diğer yandan onu kendinden sonra gelen kuşaklara aktarır. Ortaylı Osmanlı Devletinin toplum anlayışını yansıtan mahalleyi şöyle tanımlar:

“(...) mahalle bir içtimai kültürel birimdir. Aynı dinden, insanların genellikle bir sülale veya yerleşen aşiretin mensuplarının veya sürgünle gelen hemşehrilerinin veya İstanbul ve bazı şehir mahallelerinde olduğu gibi birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan hanelerden oluşur. Bu sonuncusu önemli bir müessesedir. Zira mahalle ve köy halkının birbirine yabancılaşmış hanelerden oluşmasını önler; mahalle bir birimdir, birey ailesi gibi yaşadığı mahalle seknesinin de bir üyesidir (Ortaylı: 2006: 18).”

Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi mahalle bir bakıma büyük bir ailedir. Mahallede herkes birbirinin eksikliğini, açığını, sorununu bilir ona göre davranır. Birey kendini hiçbir zaman yalnız hissetmez, mahalle halkı her an onu desteklemeye ve ona kefil olmaya hazırdır. *Ankara Mahpusu*'nda modernizm öncesi İstanbul'a bakıldığında hala mahalle kültürünü taşıyan bireylere rastlanır.

“Ben Besime'leri severim de, çok namuslu kadınlardır. Geçen kış Besime de, annesi de işsizdiler, yine kirayı günü gününe ödediler.

– Onlar namuslu kadınlardır.

– Ne demezsin, çok sıkıntı çektiler. Fabrika yeniden açılıncaya kadar ellerinde kap kaçak kalmadı, hepsini sattılar. Altlarında şilte, dolaplarında eşya kalmadı. Ama kimseye de borç yapmadılar. Besime'nin o güzel kalın mantosunu bile beş paraya okuttular. Hatta ben kolaylık olsun diye kendimden “İş buluncaya kadar bana kira ödemeyiniz. Sonra ödersiniz.” diye teklif ettim de kabul etmediler. Allah var, ben onlara fena söz söyleyemem, fenalık da yapamam (A.M.: 38).”

Derviş'in Vasfi karakterinin çocukluk ve gençlik yıllarıyla özdeşleştirip anlattığı İstanbul'da, önceleri mahalle kültürünün hala kendini gösterdiği ve insanların birbiriyle dayanışma içinde yaşamlarını sürdürdüğü görülür. Vasfi'nin annesi ve komşusu arasında geçen yukarıdaki diyalogda, aynı mahallede yaşayan insanların dara düştüklerinde birbirlerine nasıl destek oldukları anlatılır. Ev sahibinin kiracılarının durumunu görüp kirayı daha sonra ödeyebileceklerini söylemesi, kiracıların da ev sahibini zor durumda bırakmak istemeyip bir yolunu bulup

borçlarını ödemeleri toplumsal bir dayanışmanın göstergesidir. Bu geleneksel Türk toplum anlayışını yansıtan bir davranıştır.

Eserde aile kurumuna, büyüklere ve komşulara değer verilen, hastalananın, yardıma ihtiyacı olanın imdadına koşulan bir kültürden bahsedilir.

“Vasfi birkaç gün sonra yeniden yengesini görmeye gitti. Amca evde yoktu, ümit ettiği gibi de Zeynep orada değildi. Yalnız genç kızın annesi hastanın başındaydı.

– Yalnız değilsiniz yengeciğim.

– Evet, Şüküre Hanım çok iyi, çok merhametli bir komşu, beni hiç yalnız bırakmıyor.

Hafifçe omuzlarını silken Şüküre Hanım:

– Elhamdulillah Müslümanız, dedi. Ben her komşunun yapacağını yapıyorum, fazla bir şey yapmıyorum. Benim yaptığım bir vazife. Hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Bir gün bana, bir gün sana... herkes bir gün bir başkasına muhtaç olacak (A.M.: 59).”

Vasfi hasta yatağında yatan yengesini ziyaret etmek için gider ve yanında ona yardıma gelen komşusunu görerek mutlu olur. Şüküre Hanım komşusunu hiç yalnız bırakmaması ve ona yardım etmenin görevi olduğunu, bugün onun başına gelenin yarın kendi başına gelebileceğini söylemesi, toplumda yardımlaşma ve birbirine destek olma kültürünün hala devam ettiğini göstergesidir.

On iki yıl sonrasına bakıldığında ise, eserde değişmeye ve değerlerini yitirmeye yüz tutmuş bir toplum görülür. 1950- 1960’lı yıllara denk gelen bu dönem eserden bağımsız olarak incelendiğinde, bu dönemin köyden ve köylülükten hızla kopma dönemi olduğu görülür. Döneminin temel özelliği, göç alan yerlerin günümüzde metropol alan olarak tanımlanan iller olmasıdır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1597). Bu yıllarda İstanbul gittikçe kalabalıklaşan, kalabalıklaştıkça yalnızlaşan bireylerin dolduğu bir mekân haline gelir. Eserde bu mekân insanların ayakta kalmak için mücadele ettiği, mücadele ederken de korktuğu, bazen saklanmaya çalıştığı bir yere dönüşür. Eserin başkarakteri Vasfi kentten ve kentteki insanlardan korkan bir karakter olarak tasvir edilir:

“Gelip geçenleri ölgün gözlerle takip ederken, “Bunların arasında yaşamaya alışabilecek miyim?” diye ürpererek kendi kendine sordu (A.M.: 18).”

Vasfi hapisten çıktıktan sonra yeniden kent sokaklarına geri döner. Ancak bulunduğu kent yığınlar halinde insanlarla olduğunu, yanından hızla geçip gittiklerini ve selam dahi alıp vermediklerini görerek korkuya kapılır. Birbiri arasında hiçbir iletişim bağı olmayan bu insanlar gibi olup, onlar gibi bir hayat sürememekten korkmaya başlar. Bu durum endüstrileşmiş kentlerde yaşayan insanların muzdarip olduğu bir durumdur. Sosyal ilişkilerin neredeyse sıfıra çekildiği bu mekânlarda, her birey kimseden destek görmeden kendi hayat mücadelesini vermek durumundadır.

Geleneksel toplumda insanlar arasındaki ilişkiler organik ve duygusal bir temele dayanır. Kent insanının diğer insanlarla arasındaki ilişkinin yapısını ise eylemin akılcı, nesnel ve amaca yönelik olması belirler (Sarıkaya, 2014: 935). Geleneksel toplum yapısından moderne geçişle birlikte dayanışma, yardımlaşma gibi cemaatçi duygular yitirildiği ve açgözlü bir bireyci toplum egemen konuma geldiği görülür (Oktay, 2002: 70).

Eserde Vasfi karakterinin parasının tükenmesi üzerine, kaldığı otel parasını ödeyememesi ve otel kâtibinin, parayı ödememesi durumunda kendisine artık bir gün daha müsaade edilmeyeceğini söylemesi bireyci toplum egemenliğinin ortaya çıktığının göstergesidir. Yardımlaşmanın ortadan kalktığı bu toplumda, Vasfi tek çıkış yolunun iş bulup çalışması olduğunu anlar.

“— Ben şimdi ne yapacağım? Ne olacağım? diye kendi kendine soruyordu. Artık parası da kalmamıştı, bir iş bulamamıştı. İş bulabilmek için kime başvurabilirdi, kimden iş isteyebilirdi? (A.M.: 100)”

Geleneksel niteliğini koruyan toplum az nüfusludur ve birbirini tanıyan bireylerden oluşur. Herkesin derdinden, durumundan haberdar olan toplum bireyleri dayanışma içindedirler. Vasfi karakterinin zor duruma düşüp, kimseden yardım isteyememesi ve kimsenin ona yardım teklifinde bulunmaması toplumun bir değişimin içinde olduğunu yansıtır. Yine de pes etmeyen karakter iş bulmak için mücadele etmeye başlar, ancak önünde büyük bir engel vardır: Sabıkası.

“İş bulabilmek için her çareye başvurmuştu, artık cesareti kalmamıştı. Her defa aynı şeylerle karşılaşılıyordu. Ondan daha evvel çalıştığı müesseseden almış bulunması lazım gelen bonservisi, polis müdüriyetinden getireceği iyi hal belgesini istiyorlardı (A.M.: 102).”

Geleneksel bir toplumda yabancı sözcüğü dışarıdan gelen ve potansiyel olarak şüpheli, kendisine güvenilmeyen birine işaret eder. Oysa pek tanımadığımız ya da daha önce hiç karşılaşmadığımız insanlar, kentsel ortamlarda, potansiyel bir tehlike olarak görülür. Bu nedenle fiziksel olarak yakın, ancak manevi olarak uzak, davet edilmedikleri halde çevremizde dolanan yabancıların bize eşlik etmesinden kaçmak isteriz (Kurt, 2000). Çünkü modern kentlerde insana duyulan güven ortadan kalkmıştır. Kendini güvende hissetmek, canına ve malına zarar gelmesini engellemek isteyen toplum bireyleri, birlikte çalışacakları insanların geçmişini öğrenmek isterler. Vasfi'nin işe girememesi de bu sebeptendir. Geçmişinde bir adam öldürmüş olan karakter, kimsenin kendisiyle çalışmak istemeyeceğini, aynı suçu tekrar işlemesinden ve kendilerine zarar vermesinden korkacaklarını bilir.

Vasfi sonunda iş bulamayacağını anlar. Artık kent Vasfi için büyük bir mücadele alanına dönüşür. Hayatta kalmanın bir yolunu mutlaka bulmalıdır. Sonunda kaldığı otelin borcunu ödemenin bir yolunu bulur. Giysilerini satar ve bu parayla kaldığı otelin parasını öder.

“Kostümünün satışı onun için bir tecrübe olmuştu. Bitpazarına sık sık uğradı. Bütün çamaşırlarını ve elbiselerini sattı. Sıra kol saatine geldi (A.M.: 104).”

Bütün kıyafetlerini satan Vasfi, satacak başka bir eşyası kalmadığında sıra onu geçmişe bağlayan tek varlığına, saatine gelir. Her ne kadar bu değerli hatıradan vazgeçmek istemese de, başka çaresi olmadığını bilir. Böylece onu ailesini ve hatıralarına bağlayan son şeyi de kaybeder. Artık kalacak bir yeri olmayan karakter, kendini soğuktan koruyacak bir mekân aramaya başlar.

“Ne yapacaktı? Otelden çıktığı akşamdan beri yaptığını... O, öteden beri İstanbul'da sabahçı kahveleri olduğunu bilirdi. Fakat bunlarda hiç sabahlamamıştı. İlk akşamdan beri böylesini aradı ve buldu. “Beyoğlu'nda İstiklal Caddesine çıkan yolların birinde, köhne bir evin bodrumundaydı. Duvarları peykeler çeviriyordu. Ortasında döner sandalyeli masalar vardı. Çok geniş bir yerdı burası. Fakat herhangi bir masada bir yer bulmak çok müşküldü çünkü her zaman tıklım tıklım doluyordu. Kurnaz bakışlı bir çırak hizmet görüyor, zayıf ve cin gibi akıllı görünen kahveci müşterileri gözetliyordu. Vasfi daha ikinci akşam burada iyi bir köşe bulmak için çok erken gitmek lazım geldiğini anladı (A.M.:105).”

Vasfi artık yatacak bir yatağı ve yiyecek yemeği dahi olmayan bir insandır. Kendini önceden beri hep duyduğu, ancak henüz geceyi hiç geçirmedeği bir kahvehanede bulur. Burası Beyoğlu' da bir yerdir. Beyoğlu eskiden sadece zengin kesimden insanların bir araya geldiği ve caddelerinde boy gösterdiği bir mekân iken, şimdilerde kalacak yeri olmayan düşkünleri de içine alan bir yerdir. Burada bir apartmanın gün ışığı almayan ve kimsenin görmediği bodrumunda, aç ve evsiz insanlara küçük bir ücret karşılığında geceyi geçirmelerine izin verilir. Vasfi buradaki masasına oturduktan sonra çevresine göz atınca, kendisi gibi buraya sığınanların sayısının oldukça fazla olduğunu, bir sonraki gece sayılarının daha da artacağını ve bu nedenle buraya daha erken gelmesi gerektiğinin farkına varır. Bu durum kentin her geçen gün daha çok insanı açlığa ve sefaletle düşürdüğünün bir göstergesidir. Ayrıca bu kahvehanenin zengin bir semtte, fakat içine girmediğçe kimsenin göremeyeceği bir yerde olması, söz konusu sefil hayatı yaşayan insanların durumunun zengin veya normal şartlarda hayatlarını sürdürenler tarafından görmezden gelindiğinin bir sembolüdür. Bu yönüyle kent insanlığın ve merhametin ortadan kalktığı bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Vasfi'nin bu kahvehanede geçirdiği gecelerin birinde oraya, eski bir kürk manto giyen, başında tüylü bir şapka, her parmağında bir yüzük, boynunda dizi dizi inci, yakasında taşlı iğneler olan sarhoş bir kadın gelir. Bir paşa kızı olduğunu, ama yalnızlığın ve hayatın onu bu çukura sürüklediğini anlatır ve kimsenin onu umursamadığını, hatta ona inanmadığını görünce bağırmaya başlar. Sadece "Sultan Hanım" değil, bu mekânda ve sokaklarda Osmanlı Devletinin varlığını sürdürdüğü dönemde Paris'te balolara katılan, Berlin'de, Viyana'da kumar ve eğlence salonlarında boy gösteren ve eskiden çok zengin olduğunu iddia eden yarı deli yarı akıllı başka insanlar da bulunur. Yazarın diğerleriyle birlikte hala geçmişte yaşayan bu tür insanlara yer vermesi, eski devletin artık varlığını sürdürmediğini, eskiyi geçmişte bırakıp yeniye, moderne alışamayanın, kentte ayakta kalmasının imkansız olduğunu gösterir. Bu durum yazarın kendi yaşamı üzerinden yola çıkarak yansıttığı bir durumdur. Kendisi de Osmanlı Devletinin aristokrat ailelerinden biri olan yazarın, devlet yıkılınca eski imtiyazını kaybetmesi ve herkes gibi çalışmak ve para kazanmak zorunda kalan sıradan bir insana dönüşmesi modernitenin getirdiği bir özellik olarak ortaya çıkar.

Kapitalizmin ekonomik gücü toplumsal hayatı kendine göre düzenlemeye, toplumu kendine uydurmaya başlayınca, yalnızlık ötekileri yabancılaştırarak yüceltilen bir bireylik olarak benimsenmeye başlandı (Gümüş, 2010: 22).

Endüstrileşmeyle birlikte kırdan kente göçün artması sonucunda, kentte yaşayan insanlar sefil bir şekilde ve uygun olmayan şartlarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmış, bu şekilde kentleşme ‘pislik’ ve ‘çirkinlik’ kavramlarına bir anlam kazandırmıştır. Endüstri kenti bu anlamdaki kent sözcüğünün ilk örneğidir (Göçer, 1975: 11). *Ankara Mahpusu*’nda kentin bu yönüne şöyle değinilir:

“Haftalardır aralıksız yağmurlar yağıyordu. Yüzü tıraşsız, elbisesi ıslak, ayakları buz gibiydi. Vasfi kendisinden iğreniyordu. Köprü altındaki iskeleleri dolaşiyor, her birinde bir müddet oturup yağmurdan korunmaya çabalıyordu. Rast geldiği temiz insanlar ondan kaçınıyorlar, ona sürünmekten korkuyorlardı. Sefaletin ilk günlerinde o da insan harabelerine tiksinerak bakmıştı. Şimdi başkaları kendisine öyle bakıyordu! O, onları ilk gördüğü zaman ‘Buraya kadar nasıl düşülür?’ diye kendi kendine sormuştu. Şimdi sonsuz bir hızla, aynı uçurumun ta dibine yuvarlandığını hissediyordu, baş döndürücü bir hızla. Artık onun için kurtuluş inanılmaz bir şeydi. Etrafında tutunacak bir şey yoktu. Onun için tek hakikat içine düştüğü bu dipsiz sefaletti, o kadar (A.M.: 108).”

Vasfi’nin geceyi geçirdiği kahvehaneye verecek tek kuruşu kalmadığında sokaklarda yaşamaya başlar. Sokaklarda sefil bir hayat süren Vasfi kendi kendisinden iğrenmekteyken, diğer insanların da onun yanından geçerken, ona dokunmaktan kaçındıklarını, ondan iğrendiklerini fark eder. Bu durum kentin insanların insani bütün olan değerlere kendilerini kapattıklarını ve kentin içinde barındırdığı insanları bulduğu ilk fırsatta alaşağı ettiğini gösterir niteliktedir. Bir kere düşen insanın bu mekânda toparlanıp ayağa kalkması ise neredeyse imkansıdır.

Eserde İstanbul’da batağa saplanan insanların kurtulma umutlarının kalmadığı ve mücadele etmekten vazgeçmeye başladıkları anlatılır. Vasfi gibi çaresizlikten zaman zaman kendini öldürmeyi aklından geçirenler bireyler olur:

“Bazıları çöküntülerinin başlangıcındaydılar, bazıları sefalet denizinin ta dibine çökmüşlerdi ve artık kurtuluş ümidi yoktu onlar için. Kendi kendine ‘Yok yok diyordu, ben böyle bir hayata katıyen tahammül edemem, ben ölümü tercih ederim!’ Ama ölüm de onu ürkütüyordu. İş ölmekte değil, kurtuluş yolunu bulmaktaydı, fakat bunun için ne kadar çabalasa, muvaffak olamıyordu. Sanki

iki ayağı bir bataklık içindeydi, çabaladıkça sefalet çamuruna biraz daha batıyordu (A.M.: 107).’’

İçinde bulunduğu durumu çıkmak istedikçe daha çok battığı bir bataklığa benzeten Vasfi, çaresizlik içinde kıvrılır. Hem ölmek ve bu hayattan kurtulmak ister, hem de ölmekten korkar. Kendini içinde bulunduğu sefil durumdan kurtarmak için yol arasa da bunu bir türlü başaramaz. Vasfi'nin bu sonuçsuz çabaları, kentnin sürekli bir mücadele alanı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Eserde, Vasfi gibi vapur iskelelerinin bekleme yerlerinde, Mısır Çarşısında, Büyük Çarşıda, köprü altında, Büyük Postane'de ve Sirkeci Garı'nda (bkz. A.M.: 105) geçiren yüzlerce insan vardır. Zaman zaman birbirileriyle lokmalarını paylaşan ya da çok üşüdüklerinde birbirinin üzerini örtebilen bu düşkünlerden biri, sonunda Vasfi'nin bulunduğu çukurdan çıkmasına vesile olur. Çıkan fırtınada evi hasar gören ve tren garında tamirci bekleyen yaşlı bir kadın, tamircinin gelmemesi üzerine sıkıntıya girer. Tren garında Vasfi ile sabahlayan insanlardan biri, Vasfi'nin bu işten anladığını ve işini görebileceğini söyleyerek kadını ikna eder. Bunu üzerine Vasfi, yaşlı kadının evine gidip istenilen tamiri yapar ve geri dönmeye hazırlanırken, hiç beklemediği bir durumla karşılaşır:

“Kendisini bekleyen soğuk, insafsız, merhametsiz geceleri düşündü ve titredi. İşin bitmiş olduğunu söylemek için ihtiyar kadının yanına gitti:

— Sağ olun oğlum. Şimdi geliniz benimle. Yıkatabilmeniz için size sıcak su hazırladım, yüzünüzü gözünüzü yıkamak istersiniz zannederim. Böyle bir işten sonra temizlenmek insana ferahlık verir. Orada temiz çamaşır, bir pantolon ve ceket bulacaksınız. Bu işi yapmak için bir arkadaşımın oğlu gelecekti, bunları onun için hazırlamıştım; bunlar artık sizindir. Hak ettiniz, işi siz yaptınız.

Bütün bunlar Vasfi için unutulmaz bir saadetti. Temiz çamaşır, sıcak su, sabun...

İhtiyar kadın onu temizlenmiş, taranmış vaziyette karşısında gördüğü zaman gülümsedi:

— Şimdi yemek yiyeceğiz.

— Yemek mi? İyiliğinizden bolca istifade ettiğimi zannediyorum.

— Yok, canım, kendi başıma yemek yemek bana çok zor geliyor.

Bu akşam yalnız yemek yemekten kurtulduğum için çok memnunum (A.M.: 153).’’

Yaşlı kadının istediği tamiri yapan Vasfi tam da sokaklara geri dönmeye hazırlanırken, annesine benzettiği ve anne sıcaklığını duyduğu (A.M.: 154) yaşlı

kadından o gece orda kalma teklifini alması Vasfî çok mutlu eder. Yıllar sonra ilk kez huzur bulur ve mutluluğun ne demek olduğunu hatırlar. Yaşlı kadının hiç tanımadığı genç bir adama evinin kapılarını açması, sofrasına oturtması ve daha sonra oğlunun yerine koyması toplumda hala geleneksel misafirperverlik anlayışının ve toplumsal dayanışmanın var olduğunu gösterir. Yaşlı kadınla tanışması ve evinde kalması Vasfî'nin hayatında bir dönüm noktası olur. Ondandır gördüğü yardımlar sonucunda ayağa kalkar, hatta eski bir arkadaşının yardımıyla bir işe de sahip olur. Modern kent hayatına zıt bir davranış olan bu olaylardan, kentin ve toplumun günümüz anlamıyla modernleşmediğini, toplum bireylerinin bencilleşmediğini ve hala dayanışma içinde olduğunu anlamak mümkündür.

III.4.3. Eserlerde Ayakta Kalma Mücadelesi ve Dayanışmanın Karşılaştırması

Berlin Alexander Meydanı eseri incelendiğinde, Berlin kentinin adeta ikinci başkarakter olarak ortaya çıktığı görülür. Eserde kent insanların hayatta kalabilmek için mücadele ettiği acımasız bir mekâna dönüşür. Mülkü elinde bulunduranın huzur içinde yaşadığı ve zenginliğine zenginlik kattığı bu sanayi kentinde emekçi, karın tokluğuna uzun saatler çalışıp hayatını kazanmak zorundadır. Emekçi her durumda, hiçbir koşul öne sürmeksizin sahip olduğu işe gitmek ve üstüne düşeni yapmalıdır; çünkü bu mekânda onun hayatının veya yaşam şartlarının bir önemi yoktur. Ondandır bekleneni koşulsuz şartsız yerine getirmeli ve çenesini kapalı tutmalıdır. Hem yeni kent sistemi hem de ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar ona başka seçim şansı bırakmaz. Ayrıca toplumsal dayanışmanın tamamen ortadan kalkması, alt tabakadakilerin içinde bulunduğu durumu daha da zor bir hale getirir.

Bir değişim romanı olan *Ankara Mahpusu*'na gelindiğinde, diğer eserden farklı olarak bazı değişikliklere rastlanır. İki bölüme ayırabileceğimiz romanda, önceleri yine büyük, fabrikalarda çalışan ve apartman dairelerinde yaşayan insanların bulunduğu bir İstanbul'dan bahsedilmekle birlikte, sanayileşmenin daha yeni yeni etkilerin görüldüğü bir toplum bulunur. O nedenle kapitalizmin derin izlerini görmek pek mümkün değildir. Geleneksel mahalle kültürünün hala yaşatıldığı kentte, insanlar kentin mücadele alanı oluşunu daha yeni keşfetmeye başlamışlardır. Ancak

toplum içindeki dayanışma, kentin bu özelliğini en aza indirgemekte ve etkilerini geciktirmektedir. *Ankara Mahpusu*'nun değişimden sonraki hali incelendiğinde ise, *Berlin Alexander Meydanı*'nda olduğu gibi, kentin insanlara savaş açan yönü kendini gösterir. Sisteme ayak uydurup zengin olanların daha da zenginleştiği bu dönemde, düşük gelire sahip olanlar kentin başka yerlerine savrulur ve gecekondualarda yaşamaya başlarlar. Üstelik birbirleriyle olan iletişimleri tamamen koparak mahalle kültürünün sağladığı toplumsal dayanışma ortadan kalkar. Her iki eserde kentin bir mücadele alanı olarak ortaya çıkışı sanayileşmenin en belirgin sonuçlarındandır.

Berlin Alexander Meydanı'nda kent, Franz karakterinin yaşamından hareketle, insanların korktuğu, yaşamak istemediği bir mekân olan tasvir edilir. Çünkü kent hem çok kalabalıktır, hem de burada yaşayan her birey yapayalnızdır. Bu nedenle insanlar bu mekânda yaşamını sürdürememekten, yok olup gitmekten korkarlar. Bu korku onları o kadar sarmıştır ki, sokağa çıkamaz hale gelirler.

Benzer etkiler *Ankara Mahpusu*'nda İstanbul'un modernleşmeye başladığı dönemde de görülür. Başkarakterin hapisten çıktıktan sonra geri döndüğü İstanbul'da gördüğü aşırı kalabalık onu korkutur. "Ben bunların içinde yaşamaya alışabilecek miyim, ben bu kentte ne yapacağım?" gibi sorulara saplanan karakter, kentin acımasız ve kimsesizleri batağa sürükleyen yönünü ortaya koyar. Ancak her iki eserde de bir işe ve kalacak yere sahip olmanın, kentte yaşamı sürdürmek için gerekli olduğuna değinilir. Franz'ın karnını doyurmak için yaptığı küçük işler (bkz. B.A.M: 46), Vasfi'nin küçük de olsa bir işe muhtaç olması, iş bulabilmek için her yere başvurması (bkz.A.M.: 145), kent düzeninin temel olarak parayla döndüğünün göstergesidir. Bu nedenle para demek, kentte güvende olmak, hatta mutlu olmak demektir.

Berlin Alexander Meydanı'nda kentte yaşayan birey hem çok yalnızdır hem de çaresizdir. Kent hayatının acımasızlığı, bireyi bir lokma ekmeğe dahi muhtaç etmekte ve yaşamına son vermeye kadar götürmektedir. Açlığın ve sefaletin merkezi olarak kendini gösteren kent, bireyi karnını doyurmak için kıyafetlerini satmaya kadar götürmektedir. Toplumsal dayanışmanın sıfır noktasına çekildiği bu mekânda, herkes başının çaresine bakmak zorundadır. Bunu başaramayan ise kentte yok olup gitmeye mahkûmdur.

Ankara Mahpusu'nda da modernleşen kentin insanları anlatılırken, yukarıda bahsedilen özelliklere değinilmektedir. Yeni kent düzenine adapte olamayan ve tutunacak bir dal bulamayan birey kentin açtığı büyük çukurlara düşer. İnsanlığın ve akrabalığın önemini yitirdiği bu mekânda, kişi diğer eserde de değinildiği gibi kıyafetlerini satarak karnını doyumak durumunda kalmakta, satacak bir şeyi kalmadığında da sokaklarda sürünmeye mahkûm olmaktadır. Kentin bu acımasız yönü, endüstrileşme sonrasında yeni bir yapıya bürünen kentlerin yol açtığı bir durumdur.

Eserlere genel olarak bakıldığında, *Berlin Alexander Meydanı*'nda kentin tam anlamıyla bir mücadele alanı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum kentin modern dönemin bütün etkilerini baskın bir şekilde yaşamasından ve yansıtmasından ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizden kaynaklanır. *Ankara Mahpusu*'nda ise benzer özelliklere rastlanmakla birlikte, bu özelliklerin toplum üzerinde aynı etkiyi yaratmadığı görülür. Toplumdaki bazı bireylerin, ihtiyacı olanların elinden tutmaları, evlerinin kapılarını açmaları, sofralarına oturtmaları, üstelik onlardan gelecek tehlikeden korkmamaları toplumun geleneksel yapısını ortaya koyar, yardımlaşma ve dayanışmanın önemini yansıtır. Bu durum İstanbul'un batı kentlerinden farklı bir yapıda ve sanayileşme bakımından oldukça geri olmasından kaynaklanır.

III.5.1. Berlin Alexander Meydanı'nda Suç

Dünya tarihinin ilk dönemlerinden itibaren suç, insanoğluyula birlikte varlığını sürdürmüş bir sorundur. İlk insanlardan Habil ve Kabil kardeşlerden birinin diğerini öldürmesiyle tarihin ilk suçu işlenmiş, o dönemden itibaren de çeşitlilik göstererek farklı alanlarda işlenmeye devam edilmiştir.

Suç kavramını temel olarak toplumun değerlerinden sapan bir davranış olarak tanımlamak mümkündür. Suçun neden işlendiği konusuna gelince, bugüne kadar belirli bir neden öne sürülemediği görülür. Bu durum suçun farklı alanlar tarafından incelenip, değişik nedenlere dayandırılmasından kaynaklanır. Kimi bilim adamları suçun, bireyin genetik yatkınlığıyla alakalı olduğunu öne sürerken, kimileri suçun

bireysel özelliklere dayandırır veya sosyo-ekonomik yapıyla ilişkisini ortaya koyar (Ayhan ve Çubukçu, 2007: 35-47; Durmaz, 2005: 25-27).

Sanayi devrimi sonrasındaki kentlere bakıldığında, insan hareketlerine bağlı olarak nüfusun hızla arttığı ve böylece buraların sosyal kontrolün azaldığı mekânlara dönüştüğü görülür (Aksoy, 2007: 11). Bu nedenle bazı araştırmacılar kentleri uygarlaşmış bir erdem, yenilik, hareketlilik, gelişme, ilerleme, özgürlük ve mutluluk kaynağı olarak görürken, bazıları da bu mekânları saldırgan ve güven vermeyen kalabalıkların suç, şiddet ve ahlaki yozlaşmasına kaynaklık eden birer yerleşim merkezi olarak kabul eder (Özyurt, 2007: 113).

Suçun topluma ve döneme bağlı olarak arttığı veya azaldığı gözlemlenmesiyle birlikte, özellikle endüstrileşme sonrasındaki kentlerde, kentleşmeye bağlı olarak suç vakalarının oldukça çeşitli alanlarda ve yüksek oranlarda görüldüğü (Gökulu, 2010: 214- 224) bilinmektedir. Kentlerde ortaya çıkan sosyal ilişkilerdeki çözümler ve sosyal bunalımlar, ferdi suça itebilmektedir. Sosyal ilişkilerdeki düzensizlikler değerler sistemindeki değişimler, yeni davranış kalıplarının ortaya çıkması sonucunda ferdin kendisini bu yeniliklere adapte edemediği anda suç teşkil eden davranışlara başvurabilmektedir (Yıldırım, 2004: 94).

Berlin Alexander Meydanı'nı eserinde Döblin, bir endüstri kenti olan Berlin'i suçlularla dolu bir mekân olarak tasvir eder. Eserde suç kavramı o kadar belirgindir ki, başkarakter Franz Biberkopf bile hem bir katildir hem de kadın ticareti yapmakta ve soyguna çıkmaktadır.

“Önce çimento fabrikası işçiliği, sonra mobilya hamallığı yapmış, iri yarı, dış görünüşü kaba Franz Biberkopf Berlin’e gelmişti. Babası tesviyeci olan bir kızla tanışmıştı. Sonra bu güzel kızdan sokak kadını yapmış ve bir kavga sırasında yaralayıp ölümüne neden olmuştu (B.A.M.: 33).”

Franz bir kavga sırasında sokak kadınına çevirdiği sevgilisini yaralar, sonra da hastanede hayatını yitirmesine sebep olur. Bunun üzerine dört yıl ceza alır, cezası bittikten sonra Berlin sokaklarına geri dönerek bir süre sonra tekrar aynı işi yapmaya devam eder. Karakterin hapisten çıktıktan sonra onurlu bir hayat sürmeye karar vermesine rağmen bunu başaramamış ve aynı kötü yolu izlemeye devam etmiş olmasının nedeni ekonomik sebeplere dayanır. Kötü yola bir daha sapmayacağına dair kendine söz veren karakterin kent yaşamı karşısında savunmasız kalıp tekrar suç

işlemeye başlaması yaşanan kentsel mekânın insan üzerinde bıraktığı olumsuz bir sonucudur.

Hırsızlık insanoğlunun toplumsal hayata geçmesi ile birlikte karşılaşmaya başladığı ve insanlığın gelişmesi ve mülk ediniminin artmasıyla birlikte çeşitlenerek arttığı bir suç türüdür. Hırsızlık suçunun işlenmesi konusunda çeşitli faktörler öne sürülmesine rağmen, ekonominin başat neden olduğu daha çok kabul edilir. Ekonominin durgunluk dönemlerinde işsizliğin artması sonucu genelde mala karşı suçlar da artar. Özellikle bu dönemlerde işlerini kaybeden ve işsizlik sorunuyla yüz yüze kalan kişiler, eskiden sahip oldukları ve alıştıkları hayat standartlarına yeniden kavuşmak için suç işlemek konusunda motive olabilirler (Polat vd., 2013: 2-3).

İncelediğimiz eserinde Alfred Döblin, işini kaybeden ve ekonomik sorunlar yaşayan bir toplumun hırsızlık yaparak geçimini sağlamasına değinilir.

“Ve sabah, yataktan çıkmadan az önce, yanındaki karısına şöyle diyor: ‘Gusti, eğer bir daha inşaata, ustabaşının yanına gidip de, çalışırsam bana da Paul Pippendeckel desinler! Bir zamanlar kendi atölyem vardı, sonra işler bozuldu. Şimdi yaptıklarım, geçmişte istediği gibi çalışmış birinin yapacağı işler değil. Ellerinden gelse, yaşlı deyip beni atacaklar. Niçin başka yollardan da para kazanmayayım? Günümüzde uyanık olmayan sürünür gider. [...] İki saat hiç aralıksız çalışıyorlar depoda. Ellerine ne geçerse kaldırıyorlar. Deponun yarısını boşaltıyorlar (B.A.M.:123-5).”

Yukarıdaki alıntıda eskiden kendine ait bir atölyesi ve iyi bir geliri olan bir bireyin, işini kaybettikten sonra hırsızlık yaparak geçimini sağlamasına yer verilir. Yaşadıkları sonucunda kendisine başka çare bırakılmadığını öne süren bu kişi, karısı ve arkadaşlarının yardımıyla hırsızlık yaparak kazanç elde eder Üstelik içinde yaşadıkları kentte bunun doğru bir davranış olduğunu, gerektiği yerde böyle davranmayanın da sıkıntı çekmeye mahkûm olduğunu savunur. Yani suçu meşru bir hale getirir.

Eserde hırsızlık, dolandırıcılık öyle bir safhaya ulaşmıştır ki, sokakta yürürken bile bu işi yapanlara çok sık rastlanır.

“Amerikan çabuk ütücüsü, büyük pencereler açık, dumanlar çıkıyor, arkada pek Amerikalıya benzemeyen adamlar, oturan, sigara içen, önde gömleğinin kollarını sıvamış genç terzi. Franz şöyle bir bakıyor. Neşeyle konuşuyor. [...] “Ütülemekle pek

para kazanacağını sanmıyorum.” “Kimin?” “Şu adamların.” “Hiç bilinmez.” “Ben onları tanımıyorum.” Franz neşeli: “Ben de hiç görmedim onları. Fakat şöyle bir baksana. Önde ütüliyorlar, ya arkada... başka şeyler yapıyorlar. “Oda mı kiralyorlar?” “Belki de. Ne de olsa hepsi üçkâğıtçıya benziyor. Şurada asılı şık erkek giysileri kimin ki? Şu an polis olup, heriflere birkaç soru sormak isterdim, görürdün o zaman nasıl toz oluyorlardı. “Ne diyorsun?” “ Hepsi çalınma, burada saklıyorlar! Çabuk ütücüyüş! (B.A.M.: 201)”

Görünürde Amerikan ütücüsü olan, ancak çalışanlarının Amerikalılara hiç benzemediği bir iş yerini gören Franz yanında yürüyen arkadaşına onların hırsız olduğunu, ütü yaparak o kadar paranın zaten kazanılamayacağını söyler. Bu durum Berlin sokaklarının hırsızlığın, dolandırıcılığın ve sahtekârlığın kol gezdiği bir mekâna dönüştüğü gösterir.

Kentsel alanlarda yaşanan çevre kirliliği, yoğun trafik, ulaşım zorlukları, geçim kaygısı, işsizlik, yüksek hizmet maliyetleri, ekonomik bunalımlar gibi sorunların varlığı, kişinin psikolojisinde olumsuz etkilere neden olmakta ve şiddet eğilimini ve suç oranını artırmaktadır (Karasu, 2008: 258).

Berlin Alexander Meydanı’nda bir genç kızın en güvenli alanlardan olması gereken toplu taşıma araçlarının birinde şiddete maruz kalmasına değinilir:

“Kızmayın bu insanlara. Başkalarına, serseri olanlara öfkelenin. Elli mark için tramvayda kızcağızın birine saldırıp, döve döve öldürmeyi bile göze alanlara kızmalısınız.” “Bunu ben de yapabilirim.” “Ne dediniz?” “Elli mark nedir, haberiniz var mı? Yok sanırım. Bizim gibiler için elli mark çok paradır. Elli markın ne olduğunu bildiğiniz an sizinle konuşmaya devam ederim (B.A.M.: 49).”

Alıntıda Berlin kentinde tramvaya binen bir genç kızın sahip olduğu elli mark yüzünden hırsızların saldırısına uğradığı anlatılır. Bunu yanındaki kişiye söyleyen Berlin sakinlerinden biri aldığı cevap karşısında şaşkına döner; çünkü konuştuğu kişi elli markın o günlerde çok önemli bir para olduğu ve o paraya sahip olmak için kendisinin de bir insanı öldürmeye çalışabileceğini söyler. Bu durum kentte yaşayan insanların her türlü insani ve ahlaki normu görmezden gelerek, varlığını sürdürmek için insan öldürmeyi bile göze alan varlıklar haline geldiğini ifade eder.

Kentlerde şiddetin sadece ekonomik sorunlar nedeniyle işlendiğini söylemek mümkün değildir. İlk insanlardan beri varlığını sürdüren adam öldürme suçunu buna

örnek olarak göstermek mümkündür. Şiddet ve adam öldürme suçları aynı zamanda ani öfke, kıskançlık veya öç alma gibi sebepler yüzünden de işlenebilmektedir. Eserde bu durum şöyle yansıtılır:

“Franz masanın üzerinden uzanıp, şişman Toni’nin elindeki gazete parçasını kapıyor. [...] Yukarıda iri harflerle CİNAYET yazıyor. Bir sokak kadını ormanda öldürüldü. Bernau’lu Emiline Persunke! Benim kızım! Ne oluyor? (B.A.M.: 314)”

Franz’ın birlikte yaşadığı sevgilisi dostuyla birlikte başka bir kente gider, orada Franz’ın eski dostu, yeni düşmanı Rheinhold tarafından bir ormanda öldürülerek gömülür. Böylece Rheinhold Franz’ın tutunduğu tek dalı keserek, onun akıl hastanesine kadar düşmesine sebep olur. Sırf Franz’a zarar vermek için işlenen bu cinayet, kentlerin insanlık yönünden zayıflamış birer suç merkezine dönüştüğünün göstergesidir.

Yazıldığı döneme ışık tutan *Berlin Alexander Meydanı*’nda yukarıda bahsi geçenler dışında karaborsacılık, kanundışı ticaret, yalancı şahitlik, kadın ticareti gibi suç kavramına örnek teşkil edecek daha birçok olaya rastlanır.

III.5.2. Ankara Mahpusu’nda Suç

Kentleşme ve suç oranı arasında doğru orantılı bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kalabalık ve heterojen nüfus yapısı, farklı kimliklerin varlığı, toplumsal denetimin zayıflığı, ekonomik ve mali kaynakların zenginliği kentleri suç işlemek için ideal alanlar haline getirmektedir (Karasu, 2008: 256).

Hemen her toplumda suça eğilimli insanlar görülürken, bazı toplumlarda az bazılarında fazla görülmesi hala gizemini koruyan bir konudur.

Ankara Mahpusu eseri suç başlığı altında incelenecek olursa, adam öldürme dışında suç işleyen insanlardan pek bahsedilmediği görülür. Ancak eserin başkarakteri Vasfi’nin bir katil olması ve geri kalan hayatını bu suçun gölgesinde geçirecek olması yazarın modern insana dair vermek istediği bir ipucu olarak nitelendirilebilir. Özellikle bir suç işledikten sonra kentte hayatını devam ettirmek isteyen bir bireyin içine düştüğü durumu irdeler:

“Vasfi: Ben işlediğim suçun ne olduğunu biliyorum, çok kötü bir şey yaptım. Ama cezasını çektim, yaşıyorum, yaşamaya devam

etmek istiyorum. Bundan sonra bana hırsızlık etmekten başka çare kalmasın mı? (A.M.: 120) ’’

Vasfi Zeynep’e duyduğu aşk yüzünden, ani bir öfkeyle kuzeninin kafasına şişe vurarak ölümüne sebep olur. On iki yıl içerde kaldıktan sonra dışarı çıkan Vasfi, kentten kimseye acımayan yönüyle karşılaşır ve ona yenik düşer. Kendini koruma altına almak isteyen toplum bireylerinin suçlulardan uzak durmak istemesi, Vasfi gibi insanların bir iş bulup, kent hayatında tutunmalarına engel olduğu görülür. Bu nedenle, suçlu insanlar hapisshanedede ıslah edilse bile, kentte yaşayan bireyler ve kent hayatı tarafından başka bir suçluya dönüştürülür.

Modern insan Tanrı’nın yerine maddeyi, dinin yerine politikayı koyar, aileden ayrılıp bireysel yaşamaya başlar, yalnızlaşır ve her türlü manevi değerini bir tarafa bırakır. Artık her türlü maneviyattan uzaklaşan insan kendini mutlu ve güçlü hissetmenin yolunu aramaya yönelir, bunu da bazen insan öldürerek yapar. Eserde Cemal karakteri bu duruma örnek niteliği taşır:

“Cemal orta yaşlı bir adamdı. Dili, hareket ve tavırları asalete mensup olduğu hissi veren çok kültürlü bir adamdı. [...] Onu görenler hiçbir zaman katil olduğuna inanamazlardı. Dört yaşında bir kız çocuğunu görünürde hiçbir sebep olmadan öldürmüştü. Herhalde yalnız öldürme zevki için (A.M.: 15).”

Cemal, Vasfi’nin koğuştaki arkadaşlarından biridir. Kültürlü ve bakımlı bir adam olan Cemal, cinayetten hüküm giymiş orta yaşlı bir adamdır. Görünürde asla cinayet işleyebilecek biri izlenimini vermemesine rağmen, kendi egosunu tatmin etmek için dört yaşındaki bir çocuğu öldürerek hapse düşer. Eğitimli ve modern bir görünüşe sahip olan Cemal karakterinin insan öldürmesi, aslında modern insan profilini ortaya koymaktadır.

Vasfi’nin başka bir koğuş arkadaşı da adam öldürme suçundan ceza almıştır. Ancak bu birey sevdiği kadını kıskançlık yüzünden öldürmüştür.

“... hele şu zavallı Artin altmış yaşında adam, daha yirmi senesi var. ‘Güzeli uğruna kaybettiği hürriyetine, ömrü yeterse yirmi sene sonra kavuşacak. [...] Bu sevgili hiç de güzel değildi. Ama Artin onu çalgın bir ihtirasla sevmiş ve müthiş bir kıskançlık buhranı anında vahşi bir şekilde öldürmüştü (A.M.:18).”

Yaşlı bir adam olan Artin girdiği bir kıskançlık krizi sonucu sevdiği kadını öldürür ve yirmi yıl hüküm giyer. Artin'in bu suçu işlemesindeki temel sebep bunu yapmaya mecbur kalmış olması değil, psikolojik rahatsızlığıdır. Kente çekilen ve kendi dahil her şeye yabancılaşan insan psikolojik çöküntüye uğrar ve her türlü suçu işlemeye meyilli hale gelir.

III.5.3. Eserlerde Suçun Karşılaştırması

Berlin Alexander Meydanı'nda ahlaki açıdan çöküntüye uğrayan bir Alman toplumu irdelenir. Berlin kentinin sahtekârlarla, dolandırıcılarla, hırsızlarla, katillerle ve daha birçok suç türünü işleyenlerle sarıldığı anlatılır. Kentteki suç oranı o kadar yüksektir ki, sokakta yürürken önünden geçilen dükkânların sahiplerinin bile birer dolandırıcı/hırsız olduğu anlaşılır (bkz. B.A.M.: 200). Eserin başkarakterinin dahi bir suçlu olması, Berlin kentinde suç işlememiş insanın neredeyse kalmadığını gösterir. Berlin'de yaşayan insanların suç işlemeye bu kadar meyilli olmasının sebebi, kent hayatının insanoğluna dayattıklarıyla birlikte, içinde bulunulan dönemin şartlarıdır. Kent hayatının insan yaşamında açtığı derin boşluklar ve karşısına çıkardığı büyük sorunlar, insana başka çare bırakmaz, onu suç işlemeye yöneltir. Çünkü kentler varlık mücadelesinin verildiği, maneviyatın değil sadece maddenin değerinin olduğu mekânlardır. Bu nedenle maddeye sahip olmak isteyen her türlü yolu mubah saymaktadır. İçinde bulunulan dönemin şartları da insanın maddeye karşı olan düşkünlüğünü ve maneviyat eksikliğini perçinler. Toplumcu gerçekçi bir niteliği olan eserin kaleme alındığı yıllarda, Almanya'nın savaştan yenik ayrılan ve yüklü bir savaş tazminatına çarptırılan bir ülke olması, iç pazarını ve maden ocaklarını kaybetmesi, yaşadığı ekonomik krizler, hiperenflasyon, siyasi dengesizlik halkı her anlamda çöküntüye uğratmıştır. Bu nedenle halk hırsızlık, sahtekârlık, kadın ticareti, karaborsacılık gibi suçlar işleyerek varlığını sürdürmeyi seçmiştir. Bununla birlikte eserde, Rheinhold'un Franz'a zarar vermek için sevgilisini öldürmesi gibi ekonomik problemlerle alakalı olmayan birçok suçun işlendiğinden de bahsedilir. Bu tür suçlar psikolojik yönden hastalıklı insanların işlediği suçlar kapsamına girer. Bu tür suçlar tarihte en çok sanayi kentlerinde görülmeye başlanır. Bunun nedeni kentlerin insan ruhunu yok eden birer mekân olmasından ileri gelir.

*Ankara Mahpusu'*nda git gide modernleşen ve değerlerinden uzaklaşan bir Türk toplumu ele alınır. Eskinin yerini yeninin almaya başladığı bu dönemde, insanlar manevi değerlerini yitirip maddeye yönelmeye başlarlar. Aile, komşuluk, yardımlaşma ve dayanışma yerini bireyselliğe, içe kapanmaya ve yalnızlığa bırakır. Maneviyattan uzaklaşan insan, maddeye sahip olarak mutlu olmanın yolunu bulmaya çalışır. Bunun mutluluk getirmediğini görünce, kendi zayıflığını/güçsüzlüğünü örtmek için çocuk öldürmeye gidecek kadar kendisini kaybeder. Böylece suç işlemek kentte yaşayan insanın temel özelliklerinden biri haline gelir.

*Ankara Mahpusu'*nda, *Berlin Alexander Meydanı'*nda olduğu gibi sokakları saran suçlulardan bahsedilir. Ancak dört yaşında bir çocuğu zevk için öldüren Cemal karakterinin, yıllar sonra dışarı çıkması ve insanlar arasında dolaşmaya başlaması, hatta Vasfi'ye iş bulması, modern insanın çift yönlü (hem insani, hem insanlık dışı) oluşunu ve modern insanın suça eğilimini ortaya koyar.

Berlin Alexander Meydanı ve *Ankara Mahpusu'*nda suç ve suça eğilimin farklı düzlemlerde olmasının sebebi; suç olgusunun toplumdan topluma değişiklik göstermesidir. Berlin kentinin tam anlamıyla sanayi kenti olması ve ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasi problemler, suça eğilimi daha da artırır. *Ankara Mahpusu'*nda ele alınan İstanbul kentinin yeni yeni sanayileşmeye/modernleşmeye başlaması suçun oranının ve suça eğilimin daha düşük olmasının nedenidir.

IV. SONUÇ

Berlin Alexander Meydanı ve *Ankara Mahpusu* eserleri kent sorunsalı kapsamında, *Kentsel Mekân*, *Ahlaki Değerler*, *Kalabalık İçinde Yalnızlık* ve *Yabancılaşma*, *Ayakta Kalma Mücadelesi* ve *Dayanışma* ve *Suç* başlıkları altında karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu eserlerin incelenen başlıklar bakımından farklı ve benzer yönleri ile yoğun bir kurguya sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Ekspresyonist bir yazar olan Alfred Döblin, *Berlin Alexander Meydanı*'nda Berlin kenti üzerinden Almanya'nın kısa sürede geçirdiği fiziki ve manevi değişimi ele alır. Döblin eserinde, 1920'li yıllarda Berlin'in tam bir sanayi kenti haline gelişini ve tarihinin en büyük göç hareketini yaşamasını; buna bağlı olarak bir yıl gibi kısa bir süre içinde, kentin nüfusunun iç ve dış göçlerle artmasını, kalabalığın ve hareketliliğin merkezi haline gelmesini anlatır. Kentin aldığı büyük ölçekli göçler, siyasi ve ekonomik krizler işsizliği artırmış, kenti sefaletin ve yoksulluğun hüküm sürdüğü bir mekâna dönmüştür. Buna ek olarak kapitalist sistemin varlığı Alman halkını çok daha zor bir duruma sokmuştur. Mülkü elinde bulunduranın emekçiyi sömürdüğü, uzun saatler çalıştırıp düşük ücretlere mahkûm ettirdiği bu sistemde sadece üst sınıfa ait olanlar kazanmaktadır. Bu nedenle, bir sosyal demokrat olan Döblin, halkı sömüren kapitalistleri ve halkın yanında değil de kapitalistlerin yanında duran yöneticileri eser kurgusunda sert bir dille eleştirir.

Bununla birlikte, bu dönemde yaşanan siyasi karmaşa, ekonomik krizler, işsizlik, açlık gibi büyük sorunlara rağmen, Berlin adeta altın yıllarını yaşamaktadır. Avrupa'nın en önemli kültür ve sanat bölümlerinden biri olmuştur. Yazarın kalemiyle aktarılan bu değişimlerin hepsi sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığı kurgunun akışında kendini gösterir.

Döblin'in yakındığı durum, Suat Derviş'in eserinde de kendini gösterir. Derviş, modernleşme ile yeni tanışan Türkiye'nin girdiği değişim sürecini İstanbul örneği ile yansıtır. Döblin gibi, Derviş de kentin sanayileşmeye başlamasıyla geçirdiği değişimi ve dönüşümü ele alır. Kentin göç almaya başlamasıyla kalabalıklaşmasını, yığınların hızla hareket ettiği bir mekâna dönüşmesini aktarır. Bu dönemde kent, geleneksel görünümünü yitirmeye başlar, yeni, modern binaların yükseldiği bir merkeze dönüşür. Kentten beslenen kapitalist sistemin etkisiyle,

insanlar üç kuruş daha fazla kazanabilmek için fabrikalara hapsedilir ve mutsuz bir yaşam sürerler. Döblin gibi bir sosyalist olan Derviş, insanların bu kapitalist çarkın içinde öğütülmesini açık bir şekilde eleştirmez, ancak bu tür insanların durumunu gerçekçi bir biçimde ortaya koyar.

Hem *Berlin Alexander Meydanı*'nda hem de *Ankara Mahpusu*'nda, kent kadını, varlığını ispat etmeye başlayan, hayatının iplerini kendi elinde tutabilen, özgür bir birey olarak kurgulanır. Bu durum *Ankara Mahpusu*'nun önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte, *Berlin Alexander Meydanı*'nda daha geri planda bırakılır. Bunun nedeni; yüzyıllar sonra kadının Türk toplumdaki konumunun yeni yeni değişmeye başlamasından ve Derviş'in bu toplumsal değişimi eserinde bariz bir şekilde yansıtmıştıktan kaynaklanır. Sanayi toplumlarında işgücüne duyulan ihtiyacın erkek nüfusuyla karşılanamaması ve kadınların mecburen yeni kent sistemine dahil edilmesiyle, kadınlar kendi hayatlarının öznesi haline gelmiş olduğu görülür.

Berlin Alexander Meydanı'nda öne çıkan toplumsal özelliklerin başında, Alman halkının yaşadığı ahlaki çöküntü gelir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik çıkmaz, Berlin'de yaşayan insanları altından kalkamayacakları bir duruma iter ve halk bu kentte hayatta kalabilmek için her türlü manevi değerinden uzaklaşmaya başlar. İş bulmanın ve para kazanıp karnını doyurmanın büyük bir lütf olarak görüldüğü bu dönemde, Berlin sakinleri yasadışı ve ahlak dışı işler yaparak geçimlerini sağlamaya başlarlar. Toplumun yaşadığı ahlaki çöküntü o kadar derindir ki, aile kurumu değerini yitirir. Eşlerini-sevgililerini pazarlayan erkekler, kocalarını para karşılığında aldatan kadınlar, eşcinseller toplumun büyük bir bölümünü kapsar hale gelir. Üstelik bu durum o kadar sıradan bir hal alır ki, toplum bu olayları gayet normal karşılamaya başlar.

Ankara Mahpusu'nda ise önceleri büyüğe saygıda kusur etmeyen, sokaktaki en küçük davranışa dedikodu çıkmasını diye dikkat edilen bir toplum anlatılırken, daha sonra modernleşmenin etkisiyle bu tür toplumsal özelliklerin önemini kaybetmesine değinilir. Mahalle kültürü içinde yetişen ve birbirini tanıyan insanların, kentin kalabalıklaşması ve tanışıklığın ortadan kalkmasıyla ahlakdışı ilişkiler yaşamaya başlarlar. İnsanların tercih ettiği bu tür ilişkiler zaman zaman kentte

tutunabilmek için de kurulur. Yeni kent düzeninde açlıkla ve sefaletle boğuşan insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için ahlakdışı ilişkiler yaşamak durumunda kalabilirler. Bu durum kentlerin, insanı özünden ve maneviyatından uzaklaştıran birer merkeze dönüştüğünün göstergesidir. Ahlaki değerlerin korunması veya yitirilmesi olgusunun her iki toplumdaki durumu karşılaştırıldığında Türk toplumunda henüz Alman toplumu kadar çöküntü boyutuna ulaşmamıştır, ancak şehrin doğallığının bozulmasına paralel olarak ahlak yozlaşmasının başladığını görülür.

Eserlerde de dönemin gerçek yaşamında olduğu gibi, kırsal bölgelerde yaşamak kentte yaşamaktan daha kolaydır. İnsanlar arasında uymak zorunda olduğu yazılı veya yazılı olmayan belli kurallar vardır. Kişiler birbirlerini tanır, ilişkiler yüz yüzedir. Sorunlar paylaşılır, güven duygusu vardır. Kentte ise böyle değildir; ilişkilerde güven zor kurulur. Kişiler temkinlidir, ilişkiler daha anlık, sığ ve dolaylıdır. Bu mekânda selam dahi alıp-veremeyen yığınlar halindeki insan topluluğu, donuk ve dış dünyaya kapalı bir hayat sürerler. Bu da kentte yaşayan insanlara kendilerini yalnız hissettirir, böylece bütün insani ve toplumsal normlardan uzaklaşma anlamına gelen yabancılaşmayı ortaya çıkar. *Berlin Alexander Meydanı*, modern insanın kent yaşamı karşısında duyduğu huzursuzluğu ve korkuyu, kendisi dahil her şeye yabancılaşmasını ele alır. Benzer bir şekilde, *Ankara Mahpusu*'nda, modernleşme sürecini yaşayan kent insanının içe kapanık, kimsesiz, korkak ve huzursuz yönü ortaya çıkar. Ancak *Ankara Mahpusu*'nda modern çağın bu hastalığı, *Berlin Alexander Meydanı*'ndaki kadar yoğun bir şekilde ele alınmaz. Bu durum eserdeki Türk toplumunun henüz tamamen batılı anlamda modernleşmemesinden ve farklı bir toplumsal yapıya sahip olmasından kaynaklanır.

Hem *Berlin Alexander Meydanı*'nda, hem de *Ankara Mahpusu*'nda kent insanının hayatta kalabilmek için mücadele ettiği acımasız bir mekân olarak tasvir edilir. Kent hayatının acımasızlığı, bireyi bir lokma ekmeğe dahi muhtaç eder ve yaşamına son vermeye kadar götürür. Açlığın ve sefaletin merkezi olarak kendini gösteren ve paranın temelini oluşturduğu kent, bireyi karnını doyurmak için kıyafetlerini satmaya kadar götürür. Bu mekânda para demek hayatın devamı demektir. Toplumsal dayanışmanın sıfır noktasına çekildiği bu yerde, herkes başının

çaresine bakmak zorundadır. Bunu başaramayan ise burada yok olup gitmeye mahkûm olma şanssızlığından kurtulamaz.

Berlin Alexander Meydanı'nda toplumsal dayanışmanın tamamen ortadan kalktığı görülürken, *Ankara Mahpusu*'nda modern yaşamla tanışan Türk toplumunda hala dayanışmanın izleri görülür. Örneğin; başkarakterin hayata tutunmasını sağlayan, ona el uzatan, evini açan yaşlı bir kadındır. Anne sıcaklığını, kadın şefkatini ve ilgisini tadan karakter, kendinde yeniden ayağa kalkma cesaretini bulur. Oysa *Berlin Alexander Meydanı*'nda böyle bir yardımlaşmanın izleri görülmez. Bu durum Türk ve Alman toplumun farklı yönlerinden birini oluşturur. Ayrıca yazar bu kurgu ile kanunun, gücün, kötülüğün yapamadığını, yaşlı bir kadının tatlı dili ve şefkatli davranışının kolayca yapabileceğini ibret verir biçimde göstermesi bir diğer Türk kültürel özelliğidir.

Berlin Alexander Meydanı ve *Ankara Mahpusu*'nda suç ve suça eğilimin farklı düzlemlerde olmasının sebebi; suç olgusunun toplumdan topluma değişiklik göstermesidir. Berlin kentinin tam anlamıyla sanayi kenti olması ve ülkenin yaşadığı ekonomik ve siyasi problemler, suça eğilimi daha da artırır. *Ankara Mahpusu*'nda ele alınan İstanbul kentinin yeni yeni sanayileşmeye/modernleşmeye başlaması suçun oranının ve suça eğilimin daha düşük olmasının nedenidir.

Gerçek hayatta sanayileşmeyle birlikte kitleler halindeki insanlar kentlere göç etmiştir. Kent nüfusunun milyonları aşması sosyal denetimi zayıflatmış, bu da suç vakalarının artmasına sebep olmuştur. Kentler suçluların kol gezdiği birer mekân haline gelmiştir. *Berlin Alexander Meydanı*'nda Berlin kenti örneğinde olduğu gibi Alman toplumunda sahtekârlarla, dolandırıcılarla, hırsızlarla, katillerle ve daha birçok suç türünü işleyenlerle dolup taşıdığı anlatılır. Kentteki suç oranı o kadar yüksektir ki, sokakta yürürken önünden geçilen dükkânların sahiplerinin bile birer dolandırıcı/hırsız olduğu anlaşılır. Eserin başkarakterinin dahi bir suçlu olması, Berlin kentinde suç işlememiş insanın neredeyse kalmadığını gösterir. Berlin'de yaşayan insanların suç işlemeye bu kadar meyilli olmasının sebebi, kent hayatının insanoğluna dayattıklarıyla birlikte, içinde bulunulan dönemin şartlarıdır. Kent hayatının insan yaşamında açtığı derin boşluklar ve karşısına çıkardığı büyük sorunlar, insana başka çare bırakmayarak, onu suç işlemeye yöneltmektedir. Bu tür

karanlık işlerin, planlandığı yerler yine kentin arka sokakları, buralardaki loş bar ve cafelerde kurgulanır. Bu özellik kirli işler, kirli sokaklar ve kirli işleri yapan insanların bir bütün oluşturduğuna en güzel örnektir.

Berlin Alexander Meydanı'nda insanların birbirleri ile görüşmeleri, mutlu anlarını kutlamaları vb. faaliyetleri dış mekânlarda cafe, bar, park vs. gibi ortamlarda yapılırken, *Ankara Mahpusu*'nda kentin dokusu bozulmadan önce evlerde ve nezih ortamlarda yapılırken değişimle beraber bu faaliyetler park ve kahvehanelerde yapıldığı görülür.

Ankara Mahpusu'nda ise, her ne kadar zevk için insan öldüren birkaç toplum bireyine değinilse de, diğer eserde olduğu kadar belirgin bir suç kavramına rastlanılmaz. Ancak suçluların tekrar halkın içine karışması, yeni suçlar işleneceğinin sinyalini verir. Bu durum, kent düzeninin insanları suça yönelten bir sistemle döndüğünü gösterir.

Yazarların dünya görüşleri, yaşam biçimleri, inançlarının bir kısmı karakterlerde kendini gösterir. Bu özellik otobiyografik unsurların göstergesidir. Örnek olarak yazarların sol görüşe sahip olmaları olaylara materyalist gözle bakmalarını ön plana çıkarır.

Sonuç olarak, eserlerde sanayileşmenin kentlerin fiziksel yapılarında büyük değişim ve dönüşüme sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu fiziksel değişim ve dönüşüm, toplumların geleneksel özelliklerini yitirmelerine ve insanların kendi doğalarından uzaklaşmalarına neden olur. Farklı toplumlarda yaşamalarına rağmen aynı özellikleri barındıran insanlar haline gelirler. Buradan hareketle, geleneklerin kalıntıları silindikçe, toplumlar ne kadar sanayileşirse o kadar birbirine benzeyeceklerdir sonucunu çıkarmak mümkündür.

IV. KAYNAKÇA

AKGÜR, Zeynep Gökçe (1997). Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AKIN, Mahmut Hakkı (2012). Siyasetin Mekânı Kent. *Kent Sosyolojisi* (Editör: Köksal Alver). Hece Yayınları, Ankara.

AKSOY, Erman (2007). Suç ve Güvenli Kent Yaklaşımı. *Kent ve Suç*. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten 55, Kasım-Aralık.

AKTÜRK, Şenol (2012). Toplumcu Gerçekçi Yönüyle Suat Derviş’in Romanlarına Bakış, *International Journal of Social Science*, Volume 5 Issue 3.

ALVER, Köksal (2009). Kent ve Kültür üzerine Notlar, Hece Yayınları, Ankara.

ALVER, Köksal (2012). Kent İmgesi. *Kent Sosyolojisi* (Editör: Köksal Alver). Hece Yayınları, Ankara.

ALVER, Köksal (2013). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler*, Hece Yayınları, Ankara.

ANADOLU UYGARLIKLAR ANSİKLOPEDİSİ (1982). Görsel Yayınları, Cilt: 1 İstanbul.

ARAT, Necla (2010). *Feminizmin ABC’si*, Say Yayınları, İstanbul.

ARIN, Cihan (2003). Sanayi devrimi Kenti Berlin I: Kent Gelişimi Sürecine Bir Bakış, *Mimarlık Dergisi*, Ankara, Sayı: 313, Eylül-Ekim.

ARLI, Alim (2012). Şehir Sosyolojisi. *Kent Sosyolojisi* (Editör: Köksal Alver). Hece Yayınları, Ankara.

ARMANOĞLU, Fahir (2007). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ASLANOĞLU, Rana (2000). Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa.

ATAKAN, Atacan (2013). Unutulmuş Bir Portre: Suat Derviş, *Agos Gazetesi*, <http://www.agos.com.tr/unutulmus-bir-portre-suat-dervis-4748.html>, (28.11.2013).

AYDEMİR, Mehmet A. (2011). Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması, Çizgi Yayınları, Konya.

AYDOĞAN, Filiz (2009). Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXVII, Sayı II.

AYHAN, İrem, ÇUBUKÇU, K. Mert (2007). Suç ve Kent İlişkisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl/Volume: 3, Sayı/Issue: 5.

AYMAZ, Göksel (2004). Uzaktaki Kent, Kentteki Uzaklık, Eurozine –Varlık Dergisi, <http://www.eurozine.com/articles/2004-01-19-aymaz-tr.html>, (05.05.2015).

AYTAÇ, Gürsel (2005). Çağdaş Alman Edebiyatı, Ankara.

AYTAÇ, Gürsel (2002). Yeni Alman Edebiyatı Tarihi, Multilingual Yayınevi, İstanbul.

BAÇIK, Ahmet (2013). Alfred Döblin'in Berlin Alexander Meydanı ve Aras Ören'in Berlin Savigny Meydanı Eserlerindeki Büyükkent Sorunsalı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BALZAC, Honore de (2007). Goriot Baba, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

BANGER, Gürol (2011). Kent Bilgi Sisteminin Esasları, Nobel Yayınları, Ankara.

BATUR, Afife, YÜCEL, Atilla, BATUR, Nur (1979). İstanbul'da On Dokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri: Koruma ve Yeniden Kullanma İçin Bir Monografik Araştırma, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 5 Sayı 2.

BAUDELAIRE, Charles (2001). Paris Sıkıntısı, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul.

BAYKAN, Ali (2005). Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın Eserlerinde Sosyokültürel Olgu ve İletişim Çatışması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

BAYKAN, Ali (2008). Mehmed Akif ve Alfred Döblin'in Berlin Şehri Perspektifinde Alman Sosyo-Kültürel Olgusu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Editor: G. Yıldız, M.Z. Yıldırım, Ş. Kazan, H.Y. Okuyan), Desen Ofset, Ankara.

BAYRAK, Sabahat (2001). İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

BEDURFTIG, Friedmann (2012). Deutsche Geschichte, Naumann Göbel Verlagsgesellschaft, Köln.

BEZİRCİ, Asım (1999). Rıfat Ilgaz Yaşamı, Şairliği, Yazarlığı, Eserlerinden Seçmeler, Çınar Yayınları, İstanbul.

BIERMANN Werner, KLÖNNE, Arno (2007). Kapitalizmin Suç Tarihi (Çev. Bülent Özçelik), Phoenix Yayınları, Ankara.

BİLHAN, Saffet (1985). Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım (MEZOPOTAMYA), Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 1-2, Ankara.

BORA, T. (1993). İstanbul'un Seçimi, Birikim Dergisi, Sayı 56.

BOYAR, Ebru ve FLEET, Kate (2010). A Social History of Ottoman Istanbul, Cambridge Yayınları, New York.

BOWLES, Samuel, GINTIS, Herbert (1996). Demokrasi ve Kapitalizm: Mülkiyet, Cemaat ve Modern Toplumsal Düşüncenin Çelişkileri, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BRENNER, Emil, BORTENSCHLAGER Wilhelm (1986). Literaturgeschichte 1, Verlag Leitner, Wien.

CANATAN, Kadir (1995). Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme, İnsan Yayınları, İstanbul.

CHILDE, Gordon (1983). Tarihte Neler Oldu, Alan Yayıncılık, İstanbul.

COŞKUN, Sezai (2010). Mustafa Kutlu'nun Hikayelerinde Temel İzlek Olarak Köy- Kent Meselesi, Turkish Studies, Volume 5/2.

COHEN, Anthony P. (1999). Topluluğun Simgesel Kuruluşu, Dost Kitabevi, Ankara.

CUMA, Ahmet (2006). Gerhard Hauptmann ve Necati Cumalı'nın Oyunlarında Toplum Eleştirisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 46.

ÇAN, M. Fatih. Kentleşme, Sanayileşme ve Kalkınma Etkileşimi, <http://www.fka.org.tr/SayfaDownload/Kentle%C5%9Fme%20Sempozyum>, (23.02.2014).

ÇETİŞLİ, İsmail (2012). Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara.

DANIŞ Didem. Demografi: Nüfus Meselesine Sosyolojik Bir Bakış, www.acikders.org.tr/pluginfile.php/4160/mod_resource/content/TUBA12.pdf, (13.02.2014).

DERVİŞ, Suat (2013). Ankara Mahpusu, İthaki Yayınları, İstanbul.

DEUTSCHE BAHN. History: Private Company, State-Owned Company - 1835 to 1994, http://www.deutschebahn.com/en/group/history/chronology/1835_1994.html, (15.01.2015).

DICKENS, Charles (2002). İki Şehrin Hikayesi, Şule Yayınları, İstanbul.

DÖBLİN, Alfred (1989). Berlin Alexander Meydanı, Alan Yayıncılık, İstanbul.

DURMAZ, Şükrü (2005). Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ELM, Ludwig (2005). Bir Birahane Darbecisi, Roman's Yayınları, İstanbul.

ENGELS, Friedrich (1974). İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu (çev. Oktay Emre), Gözlem Yayınları, İstanbul.

ENGİNÜN, İnci (2001). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergah Yayınları, İstanbul.

ERGİN, Muharrem (2002). İnceleme: Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

ERKAN, Rüstem (2010). Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilimadamı Yayınları, Ankara.

ERSOY, Ersan (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2.

ES, Muharrem, ATEŞ, Hamza (2004). Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 48.

ESCARPIT, Robert (1993). Edebiyat Sosyolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul; Ahmet Cuma (2006). Gerhard Hauptmann ve Necati Cumalı'nın Oyunlarında Toplum Eleştirisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 46.

ERTÜRK, Hasan (1997). Kent Ekonomisi, Ekin Kitapevi, Bursa.

ESİN, Emel (1972). Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri), Ankara Üniversitesi Basımevi, İstanbul.

ESKİN, Mehmet (2003). İntihar; Açıklama, Değerlendirme, Tedavi ve Önleme, Çizgi Yayınevi, Ankara.

FAROQHI, Suraiya (2005). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

FORDERER, Christof (2013). Die Grossstadt im Roman, Berliner Grossstadt Darstellungen Zwischen Naturalismus und Moderne, German Edition.

GENİM, Sinan (2010). İstanbul ve Mimari. *İstanbul ve Kültür* (Editör: A. Emre Bilgili). Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.

GIDDENS, Anthony (1993). Sosyoloji, Eleştirel Bir Yaklaşım, İhtar Yayıncılık, İstanbul.

GÖÇER, Orhan (1975). Kentsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri, TÜMF Yayınları, İstanbul.

GÖKULU, Gökhan (2010). Kent Güvenliği, Kentleşme ve Suç İlişkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 1.

GÖMEÇ, Saadettin (2009). Divanü Lûgat-it-Türk'de Geçen Yer Adları, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara.

GÖRMEZ, Kemal (1997). Yerel Demokrasi ve Türkiye: Yerel Yönetim ve Belediyeler, Vadi Yayınları, Ankara.

GÜMÜŞ, Muharrem (2006). 1950–1960 Arası Türk Dış Politikası, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜMÜŞ, Semih (2010). Modernizm ve Postmodernizm: Edebiyat Dünü ve Yarını, Can Sanat Yayınları, İstanbul.

GÜN, Filiz (2006). Kent Kültüründe Yalnızlık Duygusu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜNAY, Çimen (2001). Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş'in Yeri, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜNDÜZ, Ahmet (2008). İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam Ve Avrupa Açısından Önemi, Karadeniz Araştırmaları, Cilt 5, Sayı 17.

GÜNGÖR, Erol. (1998), Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötügen Yayınları, İstanbul.

GÜREL, Ali, BALTA, Yasemin (2011). İstanbul'un Göç Olayı ve Etnik Hayat Üzerine, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1.

GÜVENÇ, Bozkurt (1996). İnanç ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.

GÜZEL, E. C. (2006). Türkiye'de 1950–1960 Arasında Kültür Politikaları ve Müzelere Etkileri, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HAMADEH, Shirine (2007). Public Spaces and the Garden Culture of Istanbul in the Eighteenth Century, Cambridge University Press; Kübra Çiftçi (2013). Osmanlı Devleti'nde Kent Yaşamı –I: İstanbul ve Dönüşümü, <http://www.aksitarih.com/hakkimizda>, (08.03.2015).

HAMAMCI, Can, KELEŞ, Ruşen (2005). Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

HARDER Mathias, HILLE, Almut (2006). Weltfabrik Berlin, eine Metropole als Subjekt der Literatur, Könighausen & Neumann Verlag, Würzburg.

HARTUNG, K. Jaspers (1999). Doppelgesicht: Zu den Pradoxien Berlins, Rowohlt Verlag, Berlin.

HARVEY, David (2008). The Right To The City, New Left Review 53, <http://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city>, (19.04.015).

HATT, Paul K., REIS, Albert J. (2002). Kentsel Yerleşmelerin Tarihi, 20. Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi, Ankara.

HUBERMAN, Leo (2003). Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla, İstanbul; Yusuf Puştu (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine, Sayıştay Dergisi, Sayı 60.

HUOT, J. Louis, THALMANN, J. Paul (2000). Kentlerin Doğuşu, İmge Kitabevi, Ankara.

IŞIK, Oğuz (1999). Kenti Düşünmek, Kent Üzerine Düşünmek, Toplum ve Bilim, Cilt: 14, Sayı: 3.

- İÇLİ, Gönül (2011). *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İNCİL (2009). (MATTA, MARKOS, LUKA, YUHANNA VE HAVARİLERİN İŞLERİ) . Sak Ofset Ltd., İstanbul.
- İSBİR, Eyüp (1982). *Kentleşme, Metropolitan Alan Yönetimi*, İ.T.İ.A. Yayınları, Ankara.
- JAMES, Harold (2009). *1770'den Bugüne Alman Kimliği*, Kızılelma Yayınevi, İstanbul.
- KARAKÖK, Tunay (2011). *Menderes Dönemi'nde (1950 – 1960) Türkiye'de Eğitim, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 1 Sayı 2.
- KARASU, Mithat Arman (2008). *Türkiye'de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 4.
- KAYA, Erol. *Kentleşme ve Kentlileşme*, <http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentlilesme.pdf>, (18.02.2014).
- KELEŞ, Ruşen (2006). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (1981). *Toplumsal Değişme ve Kentleşme*, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (1982). *Toplumsal Değişme ve Kentleşme*, Kentsel Bütünleşme, TGAV Yayınları, Ankara.
- KIRKPINAR, Leyla (1998). *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (Editör: A.B. Hacımiraçoğlu). Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KIRYAMAN, Erkin (2013). *Ankara Mahpusu'ndan Önce, Ankara Mahpusu'ndan Sonra*, Yeni Yüzyıl Üniversitesi 3. Kadın Yazarlar Sempozyumu: Suat Derviş Edebiyatı, Sözlü Bildiri.
- KIVISTO, Peter (2008). *Sosyolojinin Temel Kavramları* (Çev. ve Notlar: İ. Çapçıoğlu ve S. Yavuz), Birleşik Yayınevi, Ankara.
- KOÇ, Taylan (2009). *Kapitalist Kent Olgusu, Kentsel Siyaset Üzerine Yaklaşımlar*, Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 8, Sayı 29.
- KORKMAZ, Ramazan, ÖZCAN, Tarık (2007). *Türk Edebiyatı Tarihi: Cumhuriyet Dönemi Şiir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, İstanbul.

KOŞMAK, Fesun (2005). Gewalt in Alfred Döblins Werken “Berlin Alexander Platz” und “Die beiden Freundinnen und Ihr Giftmord”, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

KURT, Abdurrahman (2008). Sosyal Güven ve Din, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 9.

KUZGUN, Yıldız, SEVİM, Seher. A. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 37, sayı: 1.

LANDES, Davis S. (1998). Kapitalizmin Doğuşu, İnsan Yayınları, (Çev. Süleyman E. Gündüz) İstanbul.

LEFEBVRE, Henri (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat (Çev. Işın GÜRBÜZ), Metis Yayınları, İstanbul.

LEFEBVRE, Henri (2002). The Right to the City, Gary Bridge, Sophie Watson (eds.), The Blackwell City Reader (Oxford UK: Blackwell Publishing); Mahmut Güler (2010). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66-1.

MATKOWSKI, Bernd (2003). Erläuterung zu Alfred Döblins Berlin Alexanderplatz, Band 393, Hollfeld: C. Bange.

MCNEILL, William (2001). Dünya Tarihi, İmge Yayınevi, Ankara.

METZLER, J.B. (1986). Autoren und Lexikon: Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart, J.B.Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.

MORRİS, Ian (2000). Kent ve Devlet Olarak Erken Polis, Antik Dünyada Kırsal ve Kent, Homer Kitabevi, İstanbul.

MUKHOPADHYAY, Maitrayee. (2002), “Same Thoughts on Gender and Culture”, Development in Practice, Vol.5, No.4; Ersan Ersoy (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2.

MUMFORD, Lewis (2007). Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

MUTAF, Abdülmecit (2008). Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar, *Turkish Studies*, Volume 3/4 Summer.

MÜLLER-WIENER, Wolfgang (2002). İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

NECATİGİL, Behçet (1977). Dünya Kadın Yılında Suat Derviş Üzerine Notlar, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, İstanbul, Tekin Yayınevi.

OKTAY, Ahmet (2002). Metropol ve İmgelem, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI İlber (2006). Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2008). Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, Eylem (2012). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar. *Kent Sosyolojisi* (Editör: Köksal Alver). Hece Yayınları, Ankara.

ÖZKOK, Seher (2013). Ankara Mahpusu- Sunuş, İthaki Yayınları, Bursa.

ÖZTÜRK, Mustafa, ALTUNTEPE, Nihat (2008). Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması, *Journal of Yaşar University*, 3(11).

ÖZYURT, Cevat (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18.

PAKER, S., TOSKA, Z. (1997). Yazan, Yazılan, Silinen ve Yeniden Yazılan Özne: Suat Derviş'in Kimlikleri, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 39, İstanbul.

PALA, İskender (2010). İstanbul: Dizelerin ve Cümlelerin Müstesna Şehri. *Şehir ve Kültür: İstanbul* (Editör: A. Emre Bilgili). Ebru Matbaacılık, İstanbul.

PAPPENHEIM, Fritz (2002). Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum, Phoenix Yayınları, Ankara.

POLAT, Cevdet, EREN, Hakan, ERBAKICI, Ferdi (2013). Hırsızlık Suçunu Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi ve Geleceğe Yönelik Yaklaşımlar, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2 (1).

PUŞTU, Yusuf (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60.

REDER, Ewart (2003). "Wer war... Alfred Döblin," Der Literat – Fachzeitschrift für Literatur und Kunst, 45 Jahrgang.

RICH, John (1999). Geç Antik Çağda Kent, Homer Kitabevi, İstanbul.

RILEY, Anthony W. (1995). Alfred Döblin – Autobiographische Schriften und letzte Aufzeichnungen, Olten: Walter.

RIRENNE, Henri (1994). Ortaçağ Kentleri, İstanbul; Yusuf Puştu (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine, Sayıştay Dergisi, Sayı 60.

SARIKAYA, Orhan (2014). Ülkü Tamer'in Soğuk Otların Altında Adlı Kitabında Kent Algısı, Turkish Studies, Volume 9/6 Spring.

SCHÄFER, Barbara (2011). Berlin: Lebensart, Kultur & Impressionen, Dumont Reiseverlag, Berlin.

SCHÄFFNER, Wolfgang (1995). Die Ordnung des Wahns – Zur Poetologie psychiatrischen Wissens bei Alfred Döblin, Wilhelm Fink Verlag, München.

SENCER, Yakut (1979). Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SERTER, Gencay (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama* (Editör: Tayfun Kahraman). TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.

SEVİL, Muharrem (1999). Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler, Vadi Yayınları, Ankara.

SEZEN, Yummi (2002). Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik, Rağbet Yayınları, İstanbul.

STEINMETZ, Horst (1997). Moderne Literatur, C.H. Beck, München.

STERNBURG, Wilhelm (2007). Die Deutschen Kanzler von Bismarck bis Merkel, Aufbau Taschenverlag, Berlin.

STONE, Michael, SCHEIBNER, J.G. (1986). Berlin, Reich Verlag, Italy.

ŞENEL, Alâeddin (2006). Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara.

ŞENER, Sefer (2007). Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 3.

ŞENER, Sevda (2007). Türk Edebiyatı Tarihi: Cumhuriyet Dönemi Tiyatro, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ŞENGÜL, Tarık (2001). Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreci Üzerine Yazılar, Kros Matbaacılık, İstanbul.

TALAS, Cahit (1990). Toplumsal Politika, İmge Kitabevi, Ankara.

TATARLI, İbrahim (1983). Ölümünün 10. Yıldönümünde Suat Derviş Üzerine Bir İnceleme, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, İstanbul, Kardeşler Basımevi.

TAHİRE Erman (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları, European Journal of Turkish Studies, <http://ejts.revues.orgwww.ejts.revues.org/85>.

TAYLOR, Steve (1982). Durkheim and the Study of Suicide, St. Martin's Press, New York.

TEK, Murat (2010). Kent Hakkı Üzerine Bir Çözümleme: Toplama Kampı Deneyimleri ve Kentlileşme Deneyimleri Arasında Paralel Bir Okuma Denemesi, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Aralık- Ocak, 4.

TEVRAT (2012). Sak Ofset Ltd., İstanbul.

TOPÇUOĞLU, Zeynep (2007). Alfred Döblin'in Berlin Alexander Meydanı ve Zeyyat Selimoğlu'nun Deprem Adlı Romanlarında Büyükşehir İmgesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TORUN, İshak (2002). Kapitalizmin Zorunlu Şartı ve Protestan Ahlak, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2.

TUNA, Korkut (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TÜZER, İbrahim (2011). İkinci Yeni Şiiri'nde Bir Yaşam Alanı Olarak Kent Algısı, TÜBAR-29, Bahar.

ULUĞTEKİN, Melahat Gül (2010). İzlek ve Biçem Açısından Suat Derviş Romanlarının Türk Edebiyatındaki Yeri, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÜNLÜ, Selçuk (1998). 20. Yüzyıl Alman Edebiyatı Sosyal Tarihi, Mikro Yayın, Konya.

UZUN, Şentürk (2003). Federal Almanya Yönetim Sistemi, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/almanya.pdf, (16.01.2015).

UYVAL, Tamer. Leonardo Benevolo ve Kentleşme Tarihi Üzerine, http://arsiv.mevsimsiz.net/y-893/Leonardo_Benevolo_ve_Kentlesme_Tarihi_Uzerine/, (29.12.2014).

WEBER, Max (2003). Şehir, Bakış Yayınları, İstanbul.

WEIMANN, Robert (1997). Ränder der Moderne, Suhrkamp Taschenbuch, Frankfurt/Main.

27 Schweikle G. – Schweikle I., ebd, S.394.

WITTEVEEN, W. BOS (1952). İstanbul Şehrinin Merkezindeki Seyrüsefer Meselesi, İstanbul; Sinan Genim (2010). İstanbul ve Mimari. *İstanbul ve Kültür* (Editör: A. Emre Bilgili). Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (2006). Kuran-ı Kerim Meali, Dergah Ofset, İstanbul.

YERAMISOS, Stefanos (2005). Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşından 1971'e, Belge Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Aziz (2004). Kentleşme Ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, Nihat (2013). Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Bağlamında Bir Değerlendirmesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt XV. Sayı 1.

YÖRÜKAN, Ayda (2005). Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, Nobel Yayınları, Ankara.

YÜKSEL, Mehmet (2001). Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye, Siyasal Kitabevi Yayını, Ankara.

YÜKSEL, Mehmet (2002). Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57- 1.

<http://www.xlibris.de/Autoren/Doeblin/Werke/Berlin+Alexanderplatz?page=0%2C0>, (27.11.2014).

<http://www.ozgur gelecek.net/makale/10419-ben-edebiyatci-suat-derv-kmsenn-karisi-olarak-yad-edlemem.html>, (02.12.2014).

<http://www.hurhaber.com/hale-ozgur-kiyici/suat-dervis/yazi-12038>, (03.12.2014).

<http://www.berlin.de/berlin-im-ueberblick/geschichte/residenzstadt.de.html>, (11.01.2015).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Gülsüm Kuş
Uyruğu : T.C
Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon/ 1988
Telefon :
Faks :
e-mail :

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
İlköğretim	: Çal İlköğretim Okulu	2000
Lise	: Trabzon Erdoğdu Lisesi	2004
Lisans	: Selçuk Üniversitesi, Konya/Alman Dili ve Edebiyatı	2011
Yüksek Lisans	: Selçuk Üniversitesi, Konya/Alman Dili ve Edebiyatı	2015

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2011	İnanlar San. Tic. Ltd. Şti.	Dış Ticaret Sorumlusu
2014- 2015	Muğla Menteşe Sosyal Bilimler Lisesi	İngilizce Öğretmenliği
2014- 2015	Muğla Salih Paşalar İlköğretim Okulu	İngilizce Öğretmenliği

UZMANLIK ALANI:

Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemelerinde Sosyo- Kültürel Gerçeklik, Sosyo- Kültürel Unsurların Çeviriye Etkisi

YABANCI DİLLER: Almanca, İngilizce

YAYINLAR:

KUŞ, Gülsüm, USLU, Zeki (2013). Masal Çevirisinde Eşdeğerlik Sorunu: Grimm Kardeşler'in Altı Kuğu Masalı Örneğinde Bir İnceleme, International Journal of Social Science, Volume 6 Issue 5.